

ТИЛЕЎБЕРГЕН ЖУМАМУРАТОВ

АРАЛҒА КЕЛДИМ
ОРАЛЫП

НӨКИС
«QARAQALPAQSTAN»
2015

УДК: 821.512.121
ББК: 5 Қар
Ж-93

Т. Жумамуратов «Аралға келдим оралып» —
Нөкіс: «Қарақалпақстан» баспасы, 2015-жыл,
324 бет.



*Дизил сөзлерим жулдыздай,
Жылтылдап тұрсын қундыздай.
Сөз саллансын сулығу қыздай,
Сүйсин шадлы елим мениң!*

Балалығынан төкпелетип бірден шығарған қосықтары да уйқас хәм мазмунға, көркемлик бояўларға ийе, жаслығынан шайырлық айтысында жеңилмеслитги менен даңқ таратқан, бәрше шығармаларын, поэзиялық романын да ядый айтып, хасыл дөретпелери менен мәнәўиятымызды байытқан, әдебий жөнелисте өз алдына бир дәўирди жүзеге келтирип, шайырлық мектебин жаратқан — Өзбекистан хәм Қарақалпақстан халық шайыры, Бердақ атындағы мәмлекетлик сыйлықтын лауреаты, «Халықлар дослығы», «Хүрмет белгиси» орденлерине миясар болған, драматург, дилмаш, публицист, тарийх, әдебият, тил, көркем өнер билимданы Тилеўберген Жумамуратовтың жулдыздай дизилген гәўхар сөзлери, философиялық даналығы хәр дәўирде де кеўиллерди толқытып жасай береди.

Китап шайырдың үй архивиндеги түп нуска қол жазба дереклерге тийкарланып дүзилди.

Таярлаған: **Малика Тилеўбергенова** да **Жумамуратова**
филология илимлері кандидаты, доцент.

ISBN 978-9943-981-85-0

© «Қарақалпақстан» баспасы, 2015



ШАЙЫР ХАҚЫНДА СӨЗ

Тилеўберген шайырға Аллах Таала илхәм берген.

Миртемир. Ташкент.

Тилеўберген Жумамуратов — уллы шайыр.

Ғафур Ғулам. Ташкент.

Тилеўберген Жумамуратов — ләбинен от ескен шайыр.

Шухрат. Ташкент.

Япырмай, Тилеўберген, бала, ағып турған дәрәя ғой!

С. Муханов. Алматы.

Жүзден жүйрик шайыр едиң сен сондай!

... Көплер қосық жазады, ал, ол шайыр болды.

И. Юсупов.

Хақыйкый шайыр деп Тилеўбергенди айтыўға болады.

А. Дабылов.

Қәдирлеген кәлем жанын,
Ишкен сөздің зәм-зәм палын,
Шеберликтің сәранжамын,
Уққан шайыр Тилеўберген.

С. Нурымбетов.

Тилеўберген өзінің тууылып өскен жерлери — Арал теңизи жағаларында тап сол жерде тууылып, өмир сүрген устаз-шайыр бабалары — Бердақ, Күнхожа, Әжинияз бенен Аяпбергеннің хасыл сөз маржанларын көкирегіне тоқып, солардан шайырлық өнерин үйренди. Бул жағынан қарағанда Тилеўберген, сондай-ақ Аббаз аға менен Садық ағаларды, тап сол уллы классик шайырлардың творчествосын дауам этгидіңши ыызамлы мийрасхорлары деўге болады.

И. Сағыйтов.



Дөретиўшилигиниң характери жағынан Тилеўберген халық шайырлары болған Аяпберген шайыр, Аббаз шайыр, Садық шайырларға жүдә жақын турады. ... шебер шайыр Тилеўберген Жумамуратовтың хәзирги заман халық шайырлары А. Муўса улы, Аббаз шайыр Дабыл улы хәм Садық шайырларға қарағанда, әлбетте, оның творчествосында көп ғана өзгешеликлер бар, хәттеки поэтикалық техникалық жақтан олардан алда турады. Сонлықтан да, халық шайыры Аббаз шайыр бир сөзинде «хакыйкый шайыр деп Тилеўбергенди айтыўға болады» деген еди.

Ә. Пахратдинов.

Тилден пайдаланыўды еле жақсы билмейтуғын көплеген жас авторларға мен халық тилиниң таптырмайтуғын шеберлери Қ. Айымбетовтан, Т. Жумамуратовтан, С. Нурымбетовтан үйрениңиз дер едим.

М. Нурмухаммедов.

Өзиниң барлық характери менен Тилеўберген Жумамуратовтың таланты сийрек ушырасатуғын талант. Ал, талант — халық ғәзийнеси.

С. Ахметов

Шайыр музасы, шайыр жүреги «Дослық, дослық, дослық» деп соғады.

Қ. Мақсетов.

Бир илимпаз, бир тилши, әдебиятшы карақалпақ тилин қанша дәрежеде терең билемен десе де, Т. Жумамуратовтай билиўи мүмкин емес. Буны айрықша белгилеп өтиў керек.

Қ. Султанов.

Қосық болып атылғанда,
Албырады батырлар да...

К. Рахманов.

Минберге шықсаңыз гүўлер шапалақ,
Көркем сөз тиреги өсер шақалап,
Жийендей сөзинди елин бахалап,
Кимсең Тилеўберген болып турыпсаң.

Т. Мәтмуратов.



Йошар Омар Хайям болып,
Сөз зергери Тилеўберген.

К. Мәмбетов.

«Макарья сулыў» қосық романында жарқын образлылық, афоризмдилік, асығыс диалоглар, юморға толы халық тили қарақалпақлар турмысын кең түрде анық, исенимли көрсетиўге мүмкиншилик берген.

*Анатолий Щербаков.
Ташкент, «Звезда Востока» журналынан.*

Қарақалпақ шайырларының ағласы — Тилеўберген Жумамуратов.

Азербайжан жазыўшылары.

Қарақалпақтың ири шайыры. Сиз өз үлкенізде қазақ әдебиятының да үгит-нәсиятлаўшысы болып табыласыз. Дийдарыңыз да, отлы қосықларыңыз да кең даламызға, кең пейилли халқымызға жүдә таныс, қымбатлы!

Қазақстан Жазыўшылар Аўқамы.

Сиз өзиніңиздің шығармаларыңызда туўған халқыңыздың қахарманлық ислерин шебер жырлайсыз, сатираның оты менен талай-талай унамсыз қахарманларды өртейсиз. Өмириниз узақ болғай!

Украина Жазыўшылар Аўқамының президиумы.

Қарақалпақстанда шайыр Тилеўберген Жумамуратовтың қосықлары кеңнен таралған, оның өзи барлық жерде сүйіспеншилик пенен күтип алынады. Бул өз үлкесиниң, жерлеслериниң өмирин хәм қарақалпақ халқының тарийхын терең билетуғын жазыўшы. Оның поэзиясы туўылған топырақ, миллий фольклор менен тамырласып кеткен. Өзбекистан хәм Қарақалпақстан халық шайыры атақларын алығу тегинликте болмайды.

Юрий Карасев. Москва. «Огонёк» журналынан.

Белгилли халық шайыры, шайыр-философ, шайыр-азамат, шайыринсан, халықлар дослығының хәм туўысқанлығының әжайып жыршысы, тәбийғый таланты, хасыл дәретпелери Ұатанға хызмет



етиўдин жарқын үлгиси болған халқының атаклы перзенти, ақсақалларының бири, бизиң садық достымыз Тилеўберген аға Жумамуратовқа.

*Ең жақсы тилеклер хәм хұрмет пенен
Челн жазыўшылары.*

Баянлаўдың жағымлылығы, динамикалылығына бола, «Макарья сулыў» көлемли шығарма болыўына қарамастан бир дем менен оқып шығылады.

И. Михайлова. «Литературное обозрение» журналынан.

Мениң алдымда Өзбекистан хәм Қарақалпақстан халық шайыры Тилеўберген Жумамуратовтың жаңа «Макарья сулыў» китабы. Автор бунда әдиллик хәм гуманизм идеяларын жырлаўшы «Қырық қыз» киби әжайып қахарманлық дәстанды дөреткен халық дәстүрлерине садық қалған.

*Джеймс Паттерсон — америкалы.
«Московский литератор» газетасынан*

Хүжжетлерди хәм бай фольклорлық мийрасты изертлеў Т. Жумамуратовқа романда узақ дәўирдин психологиялық айқын атмосферасын тиклеў имкәниятын берген.

...Өткен әсирлердеги көркем сөз усталарына қуры еликлеў емес, ал, олардың көркем полотноларды дүзиўдеги көп планлы хәм курамалы дәстүрлерин даўам етиў хәм раўажландырыў шайырдың «Макарья сулыў» шығармасын айрықшалап турыпты.

Людмила Кислова «Смена» журналынан.

Рәнбәрең дөретпелери менен бизиң мәмлекетимиздин барлық халықларының эстетикалық фәзийнесин байытыўға үлес қосқан қарақалпақ халқының дана хәм уллы перзенти, шығыстың сүйикли шайырларының бири, аса хұрметли ақсақал — Тилеўберген Жумамуратов.

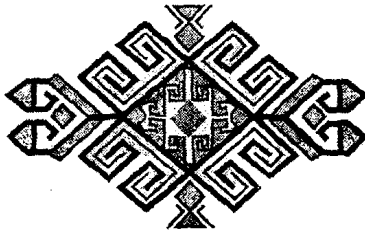
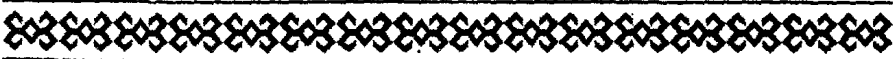
Атахан Сейфуллаев. Душанбе.



— I —



ДУНЬЯ БАСТА
ХӘММЕ
УШЫН ҚУРЫЛДЫ!..





Жақсылық тозбастан сақланар есте.



*Бирге жүзген шад өмирдің айдынын,
Дослар мениң ең қәдірлі байлығым.*



*Дуньядағы көркемлікке түс берген,
Ең сулыұлық еңбек сүйген билекте.*



Шынлық — алтын, жайнап турар нур болып.



Гөнермейди елге еткен жақсылық.



Хақ сөз айтсаң хеш абырай түспейди.



*Кип-кишкене баланың да қыялы,
Айдан өтіп, барып қайтар Марсқа.*



Еңбек пенен турмысыңды хәсемле!

А

АДАМ КЕЛЕР, КЕТЕР ДҮРКИН ХӘМ ДҮРКИН...

Адам келер-кетер дүркин хәм дүркин,
Жүрек қыймақ емес дүньяның көркин.
Улықмандай мың жыл өмир сүрсен де,
Сонын аржағында бар тағы бир күн.

Адам бойы аласа деп тарыспа,
Пил де оннан артып түспес алысқа.
Кип-кишкене баланың да қыялы,
Айдан өтип, барып қайтар Марсқа.

Адамға жаманлық — қураллы урыс,
Жақсылық — сыйлыққа берген гүлдәсте.
Силтесен силтгенер қылышқа қылыш,
Жақсылық тозбастан сақланар есте.

Адам ушын ең сулыұлық жүректе,
Гөззаллық аз, мийүе питпес теректе.
Дүньядағы көркемликке түс берген,
Ең сулыұлық еңбек сүйген билекте.

Адамдағы түрли-түрли сыр қандай,
Биреулер зор, биреу қудай урғандай.
Миллет етер турса киртгәй хәмелге,
Хүкиметти жалғыз өзи қурғандай.

Анам айтып еди, билсин жаслар, деп,
Алдыңызда талай таў хәм тас бар, деп.
Басып өгтим сол жоллардың мәнзилин,
Алда тағы асатуғын асқар көп.

Аспан-жердей дос-душпанның арасы,
Бирақ, мынау хәдийсеге қарашы:
Ийт қаққаннан жаманырақ ауырды,
Бир достымның сырттан шаққан жарасы.



Ә

ӘДЕБИЯТ САБАҚЛАРЫН БАЙҚАҒАН ...

Әдебият сабақларын байқаған, —
Сезип атыр. Хақыйқатып айтаман:
Сайызлатқан мұғаллимлер биразы,
Кәйтер еди оқытылса қайтадан?!



Әдетің — шуғыллық, талабың ғыжақ,
Биреуіңе — биз бердің, биреуіңе — пышақ.
Жаслар жүрегине ғалауыт салдың,
Қырық шәхәрди бузған әзәзүл усап!



Әне, жарамсақтың хәдден асқаны,
Тек хамаллы оның күни, аспаны.
Басқаларды шыбын шелли көрмейди,
Йит танымас ийесинен басқаны.

Б

БУЛ ДҮНЬЯНЫҢ АТҚАН ЖАҚТЫ ТАҢЫ ДА ...

Бул дүньяның атқан жақты таны да,
Бағынышлы тәбияттың заңына.
Хәмме нәрсе жуп-жуп болып жаралған,
Түн артынан күн келеди тағы да.



Биреу ойлар, гәўхар бар деп түсинде,
Биреу ойлар, полат бар деп күшинде.
Өзин қоян санайтуғын адам жоқ,
Арыслан жатыр хәр жүректің ишинде.



Биреу — патша, көптің қолы жетпеген,
Биреу турмыс кеширіп жүр еп пенен.
Көк гүмбезли бул аспанның астында,
Хеш ким де жоқ дым мүсийбет шекпеген.



Биреу аўыр айтты, биреу айтты тез,
Айтқаны сол, қатты сөзге қатты сөз.
Биреулерге тилиң менен оқ атып,
Сен олардан күтип жүрме татлы сөз.



Биреулер бар, хәулиреди далбайға,
Бийиклесең, асылады шалғайға.
Ийтлер үрген менен көрүан көшеди,
Хәр заманның ақмақлары болмай ма?!



Бул дуньяда қайғы-шадлық бар екен,
Әуелинде егиз болып дөреген.
Бир уақытта жапа шегип отырсам,
Бир жағынан қууанышты көремен.



Болды талай қуяшлы күн, сая күн,
Жеп те көрдим биразлардың таяғын.
Ең ақырғы тәғдийрине танысып,
Мени урған фәришлерди аядым.



Болдым жаста мен анамның жалғызы,
Жетпис жаста ким болмайды шал киси.
Жууығарада қартайтпайды деген бар,
Болса елдің шын жүректен алғысы.



Болса ҳақлық хәм нахақлық тарысы,
Пинхан болар әдилсиздің хәр иси.
Ишкирнелик деген де бир наўқастай,
Ҳақыйқатлық — емлейтуғын дәриси.



Бала десе ықлас неге артады?
Гейде урыссам, мухаббатым бар тағы.
Не дууасы бар екенин билмедим,
Мәргиясы жүрегимди тартады.



Биреу айтты: — Қуяш сулыу, нур сулыу,
Деди биреу: — Бағда гүллер шын сулыу.
Биреу айтты: — Бети сепкил болса да,
Хәр адамға сүйген яры дым сулыу!



Бирге жүзген шад өмирдин айдынын,
Дослар — мениң ең қәдірли байлығым.
Дослық жүрек оты менен жеңгенбиз,
Талайларын таўдай үлкен қайғынын.



Буйымның жақсы жаңасы, —
Мүгәжинди питкерген.
Дослықтың жақсы гөнеси, —
Сынақлардан өткерген.



Баласы жүр бир жерлерде «суў» ишип,
Ана отыр уйқыламастан «уў» ишип.
Жигит келип көрсеткен соң «концертин»,
Жүрек қалды муздай болып суўысып.



Базы биреўлер айтқан тилди алмайды,
Хақ адамды көз-көреки алдайды.
Әўел бастан ар жағына бермесе,
Аўырығу қалса да, әдет қалмайды.



Болсаң егер ақыллы хәм билимли,
Үзип қойма абырай деген гүлинди.
Көпшиликте пәтиўасыз көпирип,
Бузып алма, беглигинди, сыныңды.



Биреўлерге хеш бир адам жакпайды,
Туў сыртынан жаманлайды, датлайды.
Өлгеннен соң гөрге жалғыз көмилер,
Ол жақтан да жақсыларды таппайды.



Биреўлердин ислеринин бәри еп,
Тек алдаўдан басқа сирә кәри жоқ.
Үйренискен әдет сирә қала ма,
Ақмақлықты емлейтуғын дәри жоқ.



— Беў қызым-аў, жуўмапсаң ғой шамасы,
Асқан гөшпиңнің жоқ хеш бир мазасы!?
— Тап сабынлап жуўдым апа! — дегенде,
Жамбасына бир-ақ урлы анасы..



Биреу нан ийискепти, ишип арақты,
Сада кемпир аң-таң болып қарапты:
— Курттай ишип, аұзын таппай алжасты,
Көрдің бе? — деп келинин түртіп сорапты.



Бир-биреуге жүзлерінди кубартып,
Отырасыз, урыспаққа кумартып.
Мың кубылып, жанды отқа жаққаннан,
Хош кеуилли, татлы сәубет мың артық.



Базы биреулер байлық жыйнар, өлместей,
Асқынады минез-құлқы жөнлеспей.
Көз-көреки, жанған отқа урынар,
Узағырақ жасағысы келместей.



Бергенлер де, билгенлер де жийренген,
Хәр ким оған нәлет айтар күйгеннен.
Парахорлық өз алдына бир кесел,
Дийұанадай қолын жайып үйренген.



Биреу шалжақлады байлық тапқанға,
Арсынбады харам деген атған да.
«Урлық түби — хорлық» деген мақалдай,
Бир күнлери шарта түсти қақпанға.



Биразлардан жасың үлкен ағасан,
Ким жантасса, соған айып тағасан.
Тириликте жақтырмасаң хеш кимди,
Өлгеннен соң қайдан жақсы табасаң?!



Бир нәкуста зәрре бийик өтипти,
«Айыұман» деп талтаң-талтаң етипти.
Қопалықтан жығып алып столын,
«Пешка»лары «ферз» болып кетипти.



Баз биреулер жигитликти қыймайды,
Жас өтсе де қайқылығын қоймайды.
Жанын қыйнар еки жаққа жалтақлап,
Еки ғарбыз бир қолтыққа сыймайды.



Бурынғылар қылыш соққан, оқ соққан,
Қарсыласқан жауын ғана қақсатқан.
Әждархадай бул заманның душпаны,
Адам туқымын қуртатуғын зат соққан.



Баспалатар, ақымақ сөзин жөн десек,
Мен хаққымда таратыпты он өсек,
Қарғалардай ғарқылдаса жөнелди,
Он өсекке атып едим бир кесек.



Басты ийип алайын мен қолыңнан,
Хақ сөйлесең жалбақлаған қулыңман.
Сыңдыраман бирақ азығу тисинди,
Бурмақ болсаң хақыйкатлық жолымнан.



Биреу алым дейди, биреу надан деп,
Биреу жақсы дейди, биреу жаман деп.
Бәринен де, ең жоқарғы дәреже,
Айтса болар, ақ көңилли адам, деп.



Бир бақсының билгени тек бес нама,
Өмиринше қызықлаған басқаға.
Ойлап турсам, хәр намасы түсіпті,
Мәмлекетке мың-мыңлаған ақшаға.



Бир жыллары талантлыны талатқан,
Илхам деген қууат алар канаттан.
Сұлығұлықты, шайырлықты өзелден,
Тәбияттың өзи бөлек жаратқан.



Биреулер бар, тикенекти «гүл» дейди,
Пилди — шаян, қумырсканы — пил дейди.
«Сыншыман»-дер, иштен болған соқырдай,
Ақ-қараны дурысырақ билмейди.



Баяғыда кара күнлер тууыпты,
Ескен дауыл сындырыпты ууықты.
Қорған бузып, ел зарлатқан «батыр»дың,
Ақырында дийұанасы шығыпты.



Бираз тауық жүрип еди жап-жақсы,
Есерленип еки қораз айкасты.
Күни менен қан сорғалап, жулқысып,
Екеуі де сатып алды науқасты.

Г

ГӨНЕРМЕЙДИ ЕЛГЕ ЕТКЕН ЖАҚСЫЛЫҚ

Гөнермейди елге еткен жақсылық,
Қартайғанда еркелетер жас қылып.
Шенгел болып кесе турар алдыңнан,
Болса сенде хийле, тәсил, пәс қылық.



Гейбир түнде ағарғанша узақ таң,
Мыңсан қыял бирин-бири узатқан.
Гейде мени қанатына мингизип,
Айналады қус жетпеген узақтан.



Гей биреулер тийген менен жаныма,
Жалатайлық қосылмаған қаныма.
Мен биреуді алдамасам, гәп сонда,
Өкинбеймен өзім алданғаныма.



Гүл солса да, туқым қалар гүзінде,
Өмиримиздің жалғасы бар бизің де.
Гөззаллардың сулыұлығы жоғалмас,
Өлген күни перзент қалса изінде.



Гей сулыұлар ерке өсер үйінде,
Зорды берип ғайры нағыс кийімге.
Жеткенде де, өмирдің көп сынағы,
Жүре алғай, жалтылдаған күйінде.

Гей биреулер ар, уятын тауысқан,
Адамлықтан хайуанлыққа ауысқан.
Үйди тонап, жанды қыйнап алғаны,
Артық емес хұждан менен намыстан.



Гөззаллар бар жигит кеуилин тастырған,
Мақсетинди билип иске астырған.
Ерге кууат, үй-ишине берекет,
Ол бар жерде тасқынлаған дастурхан.



ДҮНЬЯ БАСТА ХӘММЕ УШЫН ҚҰРЫЛДЫ..

Дүнья баста хәмме ушын құрылды,
Жаслық тахтым қашықласа бұрынғы.
Барлық жанның хұқықы тең биз бенен,
Келгенлерге босатамыз орынды.



Дүнья иши — таусылмастай ұақья,
Дана сөзи — көзимизге тотыя.
Хеш илимпаз қалтасынан алған жоқ,
Өмириннің өзи — философия.



Дүнья жүгин арқасына тийеген,
Инсан деген ұшы атқа ийемен.
Базыбиреулер адамлықты ұмытып,
Хайуан исин ислегенге күйемен.



Данқ деген де дауылардың куйыны,
Өрлейберсең жыйналады жыйыны.
Мүлгип жатсаң, сениң менен иси жоқ,
Сондай оның сақлауының қыйыны.



Данышпан деп жүр екенбиз маңбасты?...
Хайран болып қыялларым алжасты.
Кешегі күн жұрттың бәри мақтаған,
«Периштелер» бүгин көрсең «албаслы»...



Дауыс көрки жанға ләззет, бай талап,
«Түрлендир»-деп қойылады жай талап.
Бұлбилдің де, қораздың да парқы жоқ,
Үш ырғақты таулай берсе қайталап.



Дәпингендей сениң қандай күшин бар,
Шуғыл жора, талантлыға ишин тар.
Оған тийсең мың жудырық гезеули,
Хәл сынассан, жапырақтай мушың бар.



Дослық сыры айланады узақтан,
Шынығады өте-өте сынақтан.
Душпан етер жалғыз ауыз сөз ғана,
Өмиринше кетпейтуғын кулақтан.



Досларың жүр емин-еркин дем алып,
Шайыр достым, хәр адымың жаңалық.
Шашыңды тез қырау шалып қалыпты,
Болыу ушын мийнетине гүуалық.



ЕГИН ТӘРБИЯСЫ БАСТАН БОЛАДЫ!..

Егин тәрбиясы бастан болады,
Адамға тәрбия жастан қонады.
Қараусыз егиннен хеш хасыл күтпе,
Тәрбиясыз бала душпан болады.



Егер анық билгін келсе жаманды,
Шамалы күн тапсырып көр хамалды.
Укол салып емлемесен жазылмас,
Мурнындағы сегиз батпан самалды.



Елден ерек сонша дүнья жыйнадың,
Бетген кетип намыс деген ийманың.
Өзиң хәзир тунғыйықта жатырсаң,
Буйырмады журтты талап жыйғаның.



Ери сөгип, хаял қатты сасыпты:
— Тап моллаға айтаман! — деп асықты.
Барса, молла сабап атыр елтисин,
Көриүден бул тапырақлап қашыпты.



Енди анық билдің жаслық өтерин,
Қай ұак бир ұак әжелиң де жетерин.
Шамалы наўкасқа шарбаяланба,
Тәғдир ушыратпасын одан бетерин.



Ел көркейер, бузақылық тыйылса,
Журтты бузар бес-он шуғыл жыйылса.
Биллө, оны хадал адам демеспен,
Сәўсәлимди алапаға буйырса.

Ж

ЖАҚСЫНЫҢ ҮЙИНДЕ ТОЙДАЙ ТАМАША

Жақсының үйінде — тойдай тамаша,
Ақмақтың үйінде — «ұай-ұай», араша.
Басылмайды былағайлы шаўқымы,
Асық ушын өкпелескен балаша.



Жаса өмир, жаса өмир, өрле жас,
Сексеннен өт, тоқсаннан өт, жүзден ас.
Қартайсам да, мәпилик шал болсам да,
Өмир ушын мухаббатым қартаймас.



Жалтақ сөзи — жылтыраған шығактай,
Ақмақ сөзи тикенекли путақтай.
Көпти көрген қарияларды тыңласаң,
Оқылмаған таң-тамаша китаптай.



Жалатайдан сақ бол, мәрт болсан егер,
Ақмаққа жантассаң, абырайды төгер.
Жаманға жақсылық — басына бөле,
Ешеклер семирсе, ийесин тебер.



Жақсыға жазықсыз жаманлық етсең,
Жуұабын күте бер, болмай арқайын.
Атызыңа қандай дақылды ексең,
Туқымына қарап питең хәр дайым.



Жанған оттай жайнап турса гүл деген,
Ким бар соның сулыұлығын билмеген.
Көзің менен, көңлің менен өлшенер,
Хәмеліни мақтамай-ақ тил менен.



Жасыл мийұа тилиң менен егилмес,
Мениң анық достым болсаң көңиллес,
Айтпай көрсет ұападарлық белғинди,
Хеш биреу де қуры суұға семирмес.



Жақсылық қылсаң — ескерткіш,
Сақлаұлы олжа тапқаның.
Жаманлығың — сескенткіш,
Өзиннің түсер қақпаның.



Жақсы-жақсы тил қатсаң,
Шийрин жуұап аларсаң.
Тилиң менен оқ атсаң,
Машақатқа қаларсаң.



Жақсыға хамал ырыстай,
Арды қолдан бермейди.
Ақмаққа хамал қылыштай,
Алапаға сермейди.



Жигитликти мәртлик пенен таптың ба?
Бұл ғарры да бөбек болған ұақтында.
Қарт алдында жаслығыңа мақтанбай,
Ойланып қой келешегің хакқында.



Жылап туұдың бул дұньяға келерде,
Қайғы ортақ, адам болсаң егерде.
Хешбир қайғы шекпесең де өмирде,
Ең болмаса бир жыларсаң өлерде.



Журттың бәри жақсы көрер жаңаны,
Жаңа кийим, жаңа затлар табады.
Жанадан да жақсылары бар екен,
Гөне достың болмас сирә жаманы.



Жақсылар көп дүньяда,
Бауырына тартқандай.
Жаманлар бар дүньяда,
Дозақ болса атқандай.



Жет соңынан жақсы исти басла да,
Ақмақ душпан жаман десе, таслама.
Геүдесиндей мойны жуған болған соң,
Жулдыз бәрха көринбейди шошқаға.



Жақсы хаял, ерін «жаман» демейди,
Әлпешлейди, айға, күнге теңейди.
Жаман хаял сәл нәрсеге бултыйып,
Жүрегінди тили менен егейди.



Житит болдым жаслайымнан үйленип,
Шад турмыста жасасам да, сый көріп,
Жақсы уя салғұды да билемпен,
Ең болмаса қурқылтайдан үйреніп.



Жаслайымнан әдебиат ермегим,
Қысылсам да, арды қолдан бермедім.
Базбиреулер хәмел менен урса да,
Хақыйқатлық жолдан тайып көрмедім.



Жаман сыншы нағыз қыйсық айнадай,
Сулығұлықты жасырады қайнақай.
Шенгелди ол көрсетеди гүл етип,
Қумырқаны компайтады пил етип.



Жазда еткен мийнетің,
Қырманыңды көркейтер.
Жаста еткен хызметің,
Мәртебенди үлкейтер.



Жасларда да жаслар бар,
Хадал тууған халқынан.
Кәлбинде бийик асқарлар,
Қыялы көкке талпынған.



Журттан жақсы гәп күтесен еле сен,
Басқаларға неге азар берсең?!
Хеш биреуді тилиң менен тырнама,
Егер өзің жақсы сөзді кәлесен.

И

ИШКИ СЫРДЫ АҢЛАМАЙДЫ ХӘР КИСИ...

Ишки сырды аңламайды хәр киси,
Бала ушын зарлар ана байғусы.
Бийбисәнем жалтылдаған гүл еди,
Тезден қартайтыпты перзент қайғысы.



Израил қанын сормақ арабтың,
Араблар да қалағоймас қарап дым.
Хәр уақытта ким бұрын муш көтерсе,
Өткір жағы соған тийер жарактың.



Инсапсыздың қәсийети аз болар,
Өмир мұдам өзгеристе қозғалар.
Лепсикаудың жыйғанлары жоғалып,
Жақсылардан тозбайтуғын сөз қалар.



Инге қолын апарған,
Зәхәр шеккен жыланнан.
Ылас балпық қопарған,
Патаслыққа былғанған.



Ириккениңди қыздын өзи жактырмас,
Пискен мийўе шақасында көп турмас.
Теңи келсе, тегин берсең болмай ма,
Қалың алып, хеш ким байлық арттырмас.

К

КҮННИҢ НУРЫ ЖЕРГЕ АШЫҚ ПӘРМАНА

Күннің нуры жерге ашық пәрмана,
Бауырына байлық толған Жер-Ана.
Ексүйинің ышқысынан дөреген,
Ғәзийнелер адам ушын ардана.

Көп налыма, шуғыл сырттан сөккенге,
Сен мәрт болсаң, кек сақлама өкпенде.
Сен тастырсаң абырайдың булағын,
Түүесилмес аўзы менен төккенге.

Көздің нуры жерим менен аспаным,
Елде жүрсе, асқар таудан асқаным.
Қәстеликте бахыт болып көринди,
Қара жерди қайра-қайра басқаным.

Ким қартайса өриси тар, дым қатты,
Жыл өзгертер шырай менен сымбатты.
Хеш бир адам жаман көрмес өз жасын,
Хәр биреўге өз қатары қымбатты.

Көп оқып, көп билдим, бул азлық етти,
Ас билмес найсаптар аспазлық етти.
Билип турып айттым талай нақылды,
Ақмақ хәмел менен устазлық етти.

Күншил жора, ишин жаман тарылып,
Айықпадың, бул аўырыўдан арылып.
Күншиллик те, аўыр кесел, абайла,
Өкпен тығып, өлип қалма жарылып!

Күшлимен деп, жазықсызға тас аттын,
Шамалы күн капалықта жасаттын.
Атқан тасын қайта тийіп өзіңе,
Ауырлығын өзің тарттын азаптын.

Күн сәулеси турғанында төбенде,
Жарамсыз дос жалпылдаған көлеңке.
Булты күни буғып қашар сүрінсең,
Кудық қазып ийтереди тереңге.

Көрип едим, Дәулет аға ызалы,
— Әттең, қалды жаслығым! — деп қызады.
Фаррылық та жараспай ма өзінше,
Хәр бир мәүсिम тәбияттын нызамы.

Көзди тартар сулығұлардың жамалы,
Қыйнаса да мұхаббаттың самалы,
Адам ушын мұхаббатсыз өмірдің,
Мархумлықтан айырмасы шамалы.

«Кишкентайсаң» десе, ширкей көнбепти,
— Ушсам бойым терек пенен тең, — депти.
Гешше шымшық аяқ созып, шәлтийип,
— Аспан, жерди тиреп турман мен, — депти.

Кен минезли не бир дана адам бар,
Инсан көрсе, бәри оның дослары.
Текеминез, келте пикир наданлар,
Жатырқайды урығуынан басқаны.

Көп симирсе арақ-шарап, коньяктан,
Фарғаны да бүлбүл етип сайратқан.
Биразларды ес-ақылдан айырып,
Қылмыс жүклеп милицияға айдатқан.

Ким кашады абырай менен атақтан,
Гейбир залым талант көрсе, отатқан.
Илхам гүли жайнап өсер жанланып,
Тамырлары тазаланса жантақтан.



К

КУЯШ СЕНИ БАЛАЛЫҚТАН ҮЛКЕЙТЕР

Куяш сени балалықтан үлкейтер,
Куұат берип, сымбатыңды көркейтер.
Әттен, бирақ, қайта сорып дененди,
Бара-бара таяқ берип еңкейтер.



Қартлық дәуран «кел!» деп қолын былғайды,
Қара шаштың ағы жеңип улғайды,
Ұақыт деген бара-бара билдирмей,
Шырайыңның сулыұлығын урлайды.



«Қартлық — атау, айналасы жар екен» —
Деп, нақылды билип айтқан қарекен.
Жаңа түскен келиншектей сынаұлы,
Сөйлер сөзи, барар жери тар екен.



Қапалықта өткердим мен жаслықты,
Күншиллерден көрдим талай қаслықты.
Жас өткенде күним туұып оңынан,
Ысқырысқан қысым кетип, жаз шықты.



Қанша бәрха жеңилликке шабарсаң,
Рәхәти бар, қол еңбекте қабарса.
Ашшы мийнет көрмей татлы өмир жоқ,
Түнсиз күнди қай жақлардан табарсаң?!



Қай адамлар қәтелесип сүринсе,
Қала бермес қәтелескен түринше.
Билгенлер де, билмеслер де гәп табар,
Билимпаздың бир қәтеси билинсе.



Қартайғанда ким алжасса, сол жаман,
Және тағы бос қалғандай олжадан,
Хақты күнлеп, арзаларды қолтықлап,
Нахақларды куұатлаған шад жаман.

Кыял гейде ермеклейди адамды:
 «Көзим түсти, әтирапы қараңғы...»
 Түсинде де көриу қыйын өлген сон,
 Тириликте қәдирлей бил ананды!

Қабак үйип бултанлайсан, басқарма,
 Жүрегінде ериместей тас бар ма?!
 Сен олардың ким боларын билмессен,
 Көз алартып, хәкиреңдеме жасларға!

Қайда қалды көркем сының-сыяғың,
 Сырттан көрип, тап анандай аядым.
 Әлем гезген «Спутник»тей шарықлап,
 Күни-түни тыным таппас қыялың.

Қосық деген жүректерди қозғасын,
 Мен билмеймен сөзим тозар-тозбасын.
 Соңғылыққа мийрас болып қалар деп,
 Билгенимди шыжбайлайман өз басым.

Қоңсыларда қоңсы бар,
 Душпаныңды дос еткен.
 Қоңсыларда қоңсы бар,
 Аұзы тынбас өсектен.

М

МУХАББАТ ҚАРАМАС ҮЛКЕНГЕ, ЖАСҚА...

Мухаббат қарамас үлкенге, жасқа,
 Бірақ, хәр мәүсимнің самалы басқа.
 Мухаббат қәдирин билмеуши де бар,
 Маңдайы «дик» етип тийгенше тасқа.

Мөлдіршіндей сулыу тартып мыйығын,
 Бетін басты, салып көздің қыйығын...
 Ынтықса да жигитине айтпады,
 Кара, «сүйдим» деудің сонша қыйының!



Мен анамның нәли болып көгердим,
Жаслығымда дәрттен басқа не көрдим?!
Мийнет түби — рәхәт, деген шын екен,
Бара-бара қатарыма теңелдим.



Маржанның да арасынан тас шығар,
Жай адамнан он есе пәс басшы бар.
Өзим көрдим соның биреу-екеуін,
Мүмкин, бірақ, арамызда аз шығар.



Мал емеспиз өріп жүрген тоғайда,
Адамшылық ақланбайды онайда.
Журт алдында абырайың төгілсе,
Мал дүньяңның көпшигинен не пайда?!



Мен биреуден көрдим нағыз шеп қылық,
Хеш бир жанға рейхимсиз хәккилик.
Пышық болып оған қанат питкенде,
Қустың бәрін құртар еді жоқ қылып.



Менменшилік кеселден,
Алаңлама аспанға.
Узақлап жүр өсектен,
Сынап-сынап дос таңла!



Мейрими күшли ағаны,
Көзлеринен таңырсаң.
Ақылы артық дананы,
Сөзлеринен таңырсаң.



Менде де бар басқалардай күш-билек,
Қарыұымнан мухаббатым күшлирек.
Жақсы жанды сүйиуіме келгенде,
Тең келмейді анау-мынау үш жүрек.

Мына үйге барыу кыйын, жасқанбай,
Барсаң гил ырылды, ийт таласқандай.
Менсинбейди бир-бириниң сөзлерин,
Хәр бириниң көкиреги аспандай.



Мен билмедим бул дүнъяның сырларын,
Аспан, жерде неше түрли сыр барын,
Бирақ, сени космонавт дер едим,
Ел ишинде шарықласа жырларын.

Н

НАҒЫЗ ШАЙЫР КЕМ БОЛМАЙДЫ ПАТШАДАН

Нағыз шайыр кем болмайды патшадан,
Гәп қозғамаң абырай менен ақшадан.
Қартайғанша қәлемлери шынықпай,
«Жас шайыр» деп таңылыұшы ат жаман.



Нийетим көп еле иске аспаған,
Базы биреулер сырттан атар, тас маған.
Қарсыласқан душпанымнан қорықпадым,
Қәуиплиси еки жүзлі дос жаман.



Нийети — түлкилик пейили жаманның,
Баҳасын не билсин жақсы адамның.
Дүздеги бийлиги дүзсыз сорпадай,
Үйине бийлиги жетпеген жанның.



Несийбениң өзи келмес жер-көктен,
Рәхәт көрер мийнет шегип, тер төккен.
Сакла қудай, ер қорлаған қатыннан,
Елдиң арын арламаған еркектен.



Нәпси кулы, әй бийдәулет карағым,
Жүз граммға қызарса да қулағың.
Хал кеткенше күни-түни симирип,
Қуртпақысаң магазиннің арағын?!



Нағыз ақмақ дым турмайды ақылға,
Оны сирә тәуір иске шақырма!
Айтқан менен сөзин зая кетеди.
Жарық ушын шам жаққандай соқырға.

0

ОПАЛЫ ДОС

Опалы дос айрылмайды өлмесең,
Қашық кетип, егер өзін көрмесең,
Сонда хәм ол тәғдириңе ортақлас,
Алжаспайман, бир жүрегим сол десем.

Ө

ӨЗИҢ ЕМЕС, ЖУРТ ӨЛШЕЙДИ БАХАНДЫ

Өзиң емес, журт өлшейди баханды,
Билгиң келсе жақсы менен жаманды,
Мәрт майданда белли, деген нақыл бар,
Шамалы күн болып көрсин хамаллы.



Өмир жолы белес-белес аспа кум,
Хәрбир күнин — кешегиден басқа күн.
Қалған жағы және жайсаң нуу теңиз,
Десеңдағы, таттым өмир қаспағын!



Өжетликти бара-бара тууардым,
Дурыс жолға түскениме кууандым.
Жақсы менен жаманларды үйретти,
Көпти көрген Ұақыт деген муғаллим.

Өзгелерди күнлеп күйип-писерсең,
 Жазықсызды кулатпақты күсерсең.
 Умыттың ба бурынғының нақылын,
 Биреуге гәр қазсан, өзиң түсерсең.

С

САБЫРЛЫЛЫҚ — ЖАҚСЫЛЫҚТЫҢ НЫШАНЫ

Сабырлылық — жақсылықтың нышаны,
 Ашығу — душпан, ақмақлықтың пышағы.
 Өз еркинди ашығуына жендирсең,
 Ақыл сеннен тапырақлап қашады.



Сынап көрдим жақсы менен жаманды,
 Жаманлардан ашып жүрдим арамды.
 Хәр бириниң ой-қыялы бир жәхән,
 Биреулері жарық, бири қараңғы.



Сый көрерсең, сыйлай билсең егер сен,
 Қопал болсаң, абырайыңды төгерсең.
 Қатты сөзден хеш биреуге пайда жоқ,
 Ерегиспей, татлы сөзден женерсең.



Сөз қалыпты Жийреншедей шешеннен,
 «Мийўе питсе, дарақ басы төселген».
 Жанды қыйнап, тырыстырған тамырды,
 Сақлағайсан, менменшилик кеселден.



Сен ҳақ болсаң, мен ҳақ болғым келеди,
 Түлки болсаң, мен сақ болғым келеди,
 Байрон болсаң қутлықлайман өзинди,
 Мен тек мәзи Бердақ болғым келеди.



Сайраса да сөзге жетик ҳақ киси,
 Ақмаққа тәсирсиз гәптин жақсысы.
 Кеўли соқыр кеўил нурын не билсин,
 Оған бирдей қараңғысы, жақтысы.



Сау болғайман дөхметшилер дауынан,
Сап денемнің сырқас деген жауынан.
Қәстеликте болдым солғын жапырақ,
Ден саулықта жердің бийик тауыман.



Сууғарылып сансыз кітап-қуралдан,
Шәхәр гезип, архивлерден сыр алған,
Қол қабарып, мийи шаршап, көз талып,
Алымлық та жүрек қаннан жаралған.



Сәл нәрседен қорқып болман, ғәрип хал,
Сокпағыңды дурыс жолға жарып сал.
Алдау, хийле сокпақлары тунғыйық,
Тәсил, ептің алды булдыр, бийик жар.



Сен жетимсең көпшиликтен шетлесең,
Олай жүрип көргенсизлік етпе сен!
Бұл дүньяда жасауынан не пайда,
Хеш биреуіге мехрибанлық етпесең?!



Сулығуды да кәдирлесең күн етип,
Ықласыңды тасқын селдей үдетип.
Гей биреуі жүзин бурып жылт етсе,
Унтар сени жигеринди кум етип.



Сулығу көрдим лала гүлдей балқыған,
Сын-сымбатын қаплагандай алтыннан.
Хүр перидей не гөззаллар шықпаған,
Шын хоширей қарақалпақ халқымнан.

III

ТЕК СУЛЫҰЛЫҚ — МӘЗИ БЕТТИҢ БОЯҰЫ

Тек сулыұлық — мәзи беттиң бояуы,
Бара-бара ол да түсин жояды.
Ең гөззаллық — ақыл менен мийнетте,
Солар ғана атағынды жаяды.

Татыу турмыс елге абат келтирер,
 Дау-тартыстың изи апат келтирер.
 Жақсы жұпты өмириңнің қууаты,
 Ақмақ тили менен сабап өлтирер.



Талай патша, мен болдым деп бахытлы,
 Туу көтерип дабылдарын қағыпты.
 Баяғыдан жасап келген бири жоқ,
 Хеш ким иркип туралмайды уақытты.



Таң каларлық қыял жетпес кәрамат,
 Кең аспанның жайнап турған ақ күни.
 Онда болмас теңсизлик, я алағат,
 Жер жәхәнге бирдей сепкен жақтыны.



Тыпыр-тыпыр палапанның қанаты,
 Қарлығаштың ләбин сорып қанады.
 Бәримизди тик аяққа турғызған,
 Жердин асқар шыңы дейбер ананы.



Түске мегзес бийик дәуран басланды,
 Көкке ұшып, әлемге көз тасланды.
 Жаратылыс сыры жумбақ сонда да,
 Ким көрипті алыстағы аспанды?!



Таптырмайды ақыл менен жеңгенлик,
 Ол да ақыл-нәсиятқа көнгенлик.
 Бир бәлеге шатпай қоймас адамды,
 Басқа түссе ауыр кесел — менменлик.



Түйе көрмес арқасында өркешин,
 Ақмақ билмес ақылының келтесин.
 Көрингеннің жағасына жармасып,
 Хәлин билмей ауырлатар еңсесин.



Турақсызлар уәдесинен таяды,
 Ел ишине жаман атын жаяды.
 Егер оған айтағойсаң пайдасын,
 Қайта саған хәкис айтып қояды.



Түби шийки көп олжаны кәлемө,
Бир куныққан келмес қайтып келеге.
Парахорлық, өзимшиллиқ, бузықлық,
Ақырында шатпай қоймас бәлеге.



Тасып турса басындағы ақыл қап,
Айнаны көр, үстиндеги шаңды қақ.
Басқалардың жамауына жабыспай,
Сен өзиннің жыртығынның үстин жап.



Тәғдир маған қаратқанда қырын дым,
Талай сапар хақлығымнан сүриндим.
Тап усындай дәрежеге жетемен,
Дегенди хеш ойламаппан бұрын дым.



Талант тилеп алмақ қыйын достан да,
Олсыз сөзин жупкерлеспес жазсаң да.
Неге керек, ушқыр сөзди жүректе,
Балалатып ушырмасаң аспанға.

Ж

УЯСЫНАН ҚУС ТА СЕЗИМ АЛАДЫ

Уясынан қус та сезим алады,
Хәр бир нәрсе негизине барады.
Атасына усамайды десең де,
Ең болмаса бир белгиси қалады.



Ул перзентин — кууанышлы тойханаң,
Қыз перзентин — барып келер бай қалан.
Жаксы перзент — өмириңнің қанаты,
Қартайғанда жасартады қайтадан.



Урлық әуел басланады түйнектен,
Бара-бара жийилесер сийректен.
Хеш бир адам уры болып тууылмас,
Уры болса, соны биреу үйреткен.

Улды-кызды мәпеледин, тербеттин,
Мине, бүгін үстиндесең хұрметтин.
Қартайғанда қайта бала боларсан,
Сонда есап, еркелетсе перзентин.



Узақ балалыққа кетти қыялым,
Жаслығымды еске салды шырайың.
Ең дәслепки сезимлердің селтени...
Қатар етип қарылмаған ылайым ...



Ушқыр ақыл керек, алғыр сөз керек,
Болсын дауыс бир-биринен өзгерек.
Ешек ушын ақырғанның бәри сес,
Адам ушын тил маржаны сөз керек.



Урдым достым, критика таяғын,
Урып болып тап анаңдай аядым.
Жығыу емес, сәтөхорлық кеселин,
Қырқып таслап сақыт етиу қыялым.



Уры емес, билмей алып төлеген,
Ғамхоршылық бурынғыдан жол екен.
Жерменди ким билетура қорғаса,
Жалатайдың ең шойдығы сол екен.

У

ҮЗИЛСЕ ГҮЛ ҚАЛАР, САРҒАЙЫП СОЛЫП...

Үзилсе гүл қалар, сарғайып солып,
Мейли сен арықсан, мейли сен толық.
Мейли сен патша бол, мейли сен гедей,
Өлсең тенлесерсең, топырақ болып.



Үлкем шадлы, жасыл бағдай көркейди,
Баз биреулер кемшиликте бүркейди.
Бир түп тикен гүлдің сәнин кетирер,
Бир ушқын да талай жайды өртейді.



Ғ

ҰАҚЫТ ӨТИП АТЫР СУҰДАЙ АҒЫЛЫП...

Ұақыт өтип атыр суұдай ағылып,
Дослар кетип атыр, себеп табылып.
Қартайғанда еки көзин төрт болып,
Отырарсаң кеткенлерди сағынып...

Х

«ХОШ КЕЛДИҢ!» ДЕП ҚОЛ БЫЛҒАЙДЫ ҒАРРЫЛЫҚ...

«Хош келдің!» деп қол былғайды ғаррылық,
(Меннен кашық әкем көрген жарлылық).
Гүл жаслықтын билмес адам кәдириң,
Кеткенінше ойын-күлкі тарылып.

Х

ХАҚ СӨЗ АЙТСАҢ ХЕШ АБЫРАЙ ТҮСПЕЙДИ

Хақ сөз айтсаң хеш абырай түспейди,
Жалатайлар тәсилинен «тис жейди».
Базбиреулер көрингенге сын тағып,
Аулағында хәр бәлени истейди.



Хәмме нәрсе бара-бара тозады,
Ой тоқыйды қыялымның қозағы.
Тозбақ емес бала ушын мухаббат,
Барған сайын ауырлатар азабы.



Хәмме бирден топылғанда дөгерек,
Қыйқанлардың қыйсықлығын женерек.
Бес бармақтың бәри бирдей болғанда,
Адам ушын суд, прокурор не керек!



Хәмел үлкен қурал, жалтақлар хәр ким,
Сүринсең билерсең дос, душпан паркын.
Өзим Шәрьярман, деп шаўқымды салма,
Төбеннен көз тигип, сынап тур халқын.



Хәмел барда жарамсақлар тыйылмай,
Көзге мақтар сағатуғын сыйырдай.
Мақтаў бирақ, жыйнап қояр зат емес,
Аўнап түссе, қалып қояр буйырмай.



Хәр кимнің де келер дүнья жыйғысы,
Ақшаны да келмес адам қыйғысы.
Бирақ, биреў хәк мийнетсиз байыса,
Қорқыныштан түүелленбес уйқысы.



Хәмел барда аталды ол данышпан,
Хәмел кетти, артық көрмес аўыштан.
Хәмел барда жалпылдаған түлкілер,
Жүзин бурып тура қашар алыстан.



Хәмел менен жазықсызды тырнайсаң,
Сестің бөленг, ишин геўек сырнайсаң.
Жарамсақлар жалған мақтар көзинше,
Шынын айтсам, бес тийінға турмайсаң!



Хәр ким ағлалықтан болар сый киси,
Жақсы жанды келмес адам, қыйғысы.
Қолдан келсе бол елиңе сүйкімли,
Сулығ бетти келер хәр ким сүйгиси.



Хәр данасы жалғыз ғана шырпының,
Өзим көрдим бир аўылды қуртығын.
Залымлық — бир шырпы, әдиллик — дарақ,
Жақсы болсаң, дарағысаң журтыңның.



Хәлин нешик, хәй ишеўик, қалайсаң,
Өз үйиңе салдың талай ылайсаң.
Тирусинде ана қәдирин билмедин,
Өлгеннен соң сең несине жылайсаң?!



Ҳеш аяў жоқ қылмыс қылсаң билқастан,
Жигит деген қайтпаў керек таў-тастан.
Еңбек пенен турмысыңды ҳәсемле,
Аман болсаң жаў жаманы — наўқастан.



Ҳеш ким қалмас қартлық деген гезектен,
Алжаспайды ойласықлы ис еткен.
Ар-намыслы жақсы адам сол болар,
Қәтелессе, тез уялып дүзеткен.



Ҳеш биреўди менсинбедин тағып мин,
Сен болмасаң кетермеди ағып күн.
Сеннен басқа дана бар ма дүньяда,
Тилин менен айтып көрши, тағы ким?



Ҳаял болсаң, кабак шытпа, ақыл бол,
Жарқын минез, жүреклерге жақын бол.
Ериң менен салғыласып, тиресип,
Жактырмасаң, кет, басқаға қатын бол!



Ҳасыл гөззаллардың жолы сүттен ақ,
Татыў жасар қостарлыққа салмай дақ.
Ер көңлинде умытылмас дық қалар,
Жалғыз рет жолды бузса шалжақлап.



Ҳәр бир шайыр тоқыр жырдың кестесин,
Биреў ҳәсем десин, биреў пәс десин.
Қолдан шыққан өнеринди бахалап,
Журт биледи атың өшер-өшпесин.



Ҳәлиң белли, сыншыман деп қақсама,
Тәсилинди өткерерсең басқаға.
Ҳақ адамдай кимлерге сын тағасаң,
Ҳұждан кетип, «баха» сатып ақшаға.



Ҳұждансызлар ушырамаса бәлеге,
Жуўғарада келмес сирә келеге.
Айыбына қысынбаған найсаплар,
Қәтеликти ислей берер еле де.

III

ШЫНЛЫҚ — АЛТЫН, ЖАЙНАП ТУРАР НУР БОЛЫП!..

Шынлық — алтын, жайнап турар нур болып,
Харамылық жасырынар кир толып.
Тәрезинің өлшеуіне келгенде,
Жалатайлар ушып кетер күл болып.



Шын дос жүзге айтып, жаза береді,
Билгенге, сол айтыу маза береді.
Душпан, көбинесе, хошамет етип,
Сыртыңнан гөріңди қаза береді.



Шөптен таза алаңлықта гүл өсер,
Жайқатылып өмір ушын гүресер.
Адам куртса адамдағы шенгелди,
Сонда ғана ғалауытты түесер.



Шуғыл аған аузы-басы жыбырлап,
Көкирегіне жел бүркіпті сыбырлап.
Көпшиликте сен бөлеге шатылдың,
Аған пақыр кете берді қырынлап.



Шығармамның жүрегіме сыйғаны,
Халқым үшін жаратылған сый бәри.
Шайырлықтың қанатына күш берген,
Заман көркі, досларымның дийдары.



Шайырлықтың көк мөресін кетирген,
Шығып талай кепек шашты эфирден.
Сәймәмбетлер талантпыз деп қақалап,
Ғаушаның саясында көпирген.



Шайыр болмас жалынлатпай талантты,
Ислеу керек қолдан келген талапты.
Хәрбир қустын өз бойында болмаса,
Хешким бермес ушатуғын қанатты.

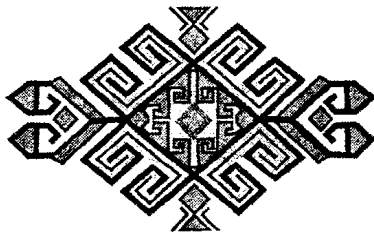
61

Бласласаң изинди,
Сеннен адам қашқаны.
Айыплай бер өзинди,
Гүналама басқаны.



— II —

КӨК ГҮМБЕЗЛИ
КЕҢ ЖӘХӘННИҢ
ИШИНДЕ





Өмиримде көп нәрсени ескердим.



Ушқыр екен хәр адамның қыялы,
Қанатына пүткіл дүнья сыяды.



Бул дүнья кең екен, тар екен,
Ишінде бәри де бар екен.



Дүнья да өзи тамаша,
Қарсылықтан құрылған.



Жақсылықтың кәраматлы иси бар,
Әдилліктің құдиретли күши бар.



Қуаныш пенен ұайым,
Егиз тууған ағайын.



Күш — өлшеуи билекте,
Қадал нийет тилекте.



Жаслық қусы қайтып қонбас жайына...



Байтеректің тамыры да тереңде,
Мәртебенің гилтин изле халықтан.

АҚ КҮНИМ

«Күн сөзбесин!» — жер жүзінің ураны!

Пүтін жер жәхәнди көріп турыпсан,
Нәзер салсам хәр бир жанның түрине.
Хәр кимге бир шырай берип қойыпсан,
Хеш ким усамайды бири-бирине.

Өмиримде көп нәрсени ескердим,
Пилди нәхән, құртты киши, пәс етгин.
Өз алдына дауыс бердің, сес бердің,
Бәршесине теңдей қарап мәс етгин.

Мәйеклердің ишиндеги палапан,
Оларға да тиришилиқ күш бердің.
Сениң қудиретіңе хайран қаламан,
Аяқ, қол, көз, дене бердің, түс бердің.

Кең жәхәннің қай жеринен қарасан,
Жоқ нәрседен бар етесен жаратып.
Тирилерин гезек-гезек қырасан,
Ауыстырып бурынғысын жоғалтып.

Туқымынан бинә етип жаңасын,
Адам, мақлуқ, жәнлик, гия соғасан.
Сенде көрдім тиришиликтің сағасын,
Жоқ нәрседен бар нәрселер табасан.

Түрли-түрли қыялларға батаман:
Ең әйемги мысырлылар бурынғы,
Сени нағыз қудай деп те атаған,
Бирақ, хеш ким билген емес сырынды.

Еситпедим галактика хабарын,
Көңилим бирақ, көкке қыял сүреди.
Хеш ким билмес, ар жағында не барын,
Сен деп билдим тиришиликтің дереги.

Тил жетпейди сени қанша мақтасам,
Саған ашық Ана жұртым хәм Жерім.



Мен жасаған аспан, жерге патшасан,
Саған теңдес кәраматты көрмедім.

Пүтин дүнья мәңги жасар сен барда,
«Күн сөнбесин!» — жер жүзинің ураны!
Хәтте, сары түсли айғабағар да,
Саған карай басын ийип турады.

Тууып өстим сәўлесинде жақтыңның,
Бул дүньяның рәхәтин көп көрдим.
Аспандағы жалтылдаған ақ күним,
Өзиң мени бул тақылетке жеткердин.

Тек бир саат жасаўшы да жәнлик бар,
Масайрайды күн сәўлесин көргенде.
Халласлайды кеўилиндеги шадлықлар,
Бул дүньяда узақ дәўран сүргенге.

Дарак, гияларды, ҳасыл гүллерди,
Әлўан-әлўан ренлерге дөндирдин.
Ырысқалы ушын барлық еллердин,
Нур жайып, топырақтан ҳасыл өндирдин.

Бендемен, сырыңа қанық емеспен,
Таўда гүллер жарып шыққан тасларды..
Мине, буны тегин нәрсе демеспен,
Уллы күшсең, барлығын да басқарған.

Нептун, Жер, Ай, Шолпан — бәри серигин,
Олар жүзер әтирапында айланып.
Әўелинде жаратыўшы сени ким,
Хайран қалдым қүдиретине ойланып.





МӘРТЕБЕНИҢ ГИЛТИН ИЗЛЕ ХАЛЫҚТАН

*Байтеректің тамыры да тереңде,
Мәртебениң гилтин изле халықтан.*

Уя болар хаўалаған қуста да,
Ракета қанша узақ ушса да,
Барлығының жер болады анасы,
Қуғат берген сонша бәлент ушпаға.

Не даналар өтпеди бул тарийхтан,
Бахыт көрген елдер менен қанықпан.
Байтеректің тамыры да тереңде,
Мәртебениң гилтин изле халықтан.



ТАРИЙХ

Зуулайды тарийх куйындай,
Арқалап өмир жүклерин.
Бир секунд пәти тыйылмай,
Өтеди мың сан өткелин.

Көреді сансыз дәуірді,
Көреді сонпа адамды.
Есапқа алып өмирді,
Байқайды, жақсы-жаманды.

Дизеди мудам дәптерге,
Өзиниң билген, көргенин.
Салады кулақ гәплерге,
Жазады айтып бергенин.

Атланып алға тағы да,
Жеткерер соңғы халқына.
Талайдың қара-ағы да,
Түседі үлкен талқыға.

Келешек урпақ сынайды,
Өткенниң жақсы, жаманын.
Дәстан етип жырлайды,
Елдиң сүйген адамын.

Биреулерден из қалмай,
Ушып кетер түгиндей.
Биреулерден сөз қалмай,
Өшип қалар пүгинлей.

Биреулер қурап естелик,
Ақыл менен, күш пенен,
Биреулер өтер «бес» болып,
Биреулер өтер «үш» пенен.

1968-жыл.



КӨК ГҮМБЕЗЛИ КЕҢ ЖӘХӘННИҢ ИШИНДЕ

*Дүнья таныу— мақсет пенен тилегим,
Үйреткенге «мен билемен» демедим.*

Ақшамында ойлап айды, жұлдызды,
Гейде бираз кирпич қақпай жатаман.
Таң атқан соң көріп жақты күндизди,
Ара-тура мың қыялға батаман.

Мийриманлы жақсылардың жүрегін, —
Бултсыз күннің қуяшына теңедим.
Дүнья таныу — мақсет пенен тилегим,
Үйреткенге «мен билемен» демедим.

Көк гүмбезли кең жәхәннің ишінде,
Қыял мени алып ушар алысқа.
Уйқыласам, көргенлерім түсімде:
Қыдыраман Шолпан менен Марсқа.

Ушқыр екен хәр адамның қыялы,
Қанатына пүткил дүнья сыяды.



ӨРЛЕТТИ ӨМИРДИҢ ЕПКИНИ

*Бул дүнья кең екен, тар екен,
Ишинде бәри де бар екен.*

*Жығылсам түргелдим тағы да,
Бағындым дүньяның заңына.*

Дәрт шектим қаршадай басымнан,
Күн көрдім жарқырап ашылған.
Өрлетти өмирдің епкини,
Сонда да көрдім көп тепкини.
Темирге полаттай шыдадым,
Шадландым, қуғандым, жыладым.
Бул дүнья кең екен, тар екен,
Ишинде бәри де бар екен.
Жығылсам түргелдим тағы да,
Бағындым дүньяның заңына.

АҢЛАДЫМ

*Дүньяның жүзи кең екен,
Бәршеге қуяш тең екен!*

Жасымнан көріп заманды,
Аңладым жақсы-жаманды.
Жәхәннің гезіп көп жерин,
Сайран еттим елдерин.
Дүньяның жүзи кең екен,
Бәршеге қуяш тең екен.
Гей жерлери тар екен,
Қысылшанлар бар екен.
Сууық болса, ыссы бар,
Ашшы болса, душшы бар.
Жақсылар бар, жаман бар,
Билгир болса, надан бар.
Өмир бар жерде қулау бар,
Шадлық пенен жылау бар,
Рәхәт турмыс елим бар,
Қулпы дөнген жерим бар.
Мың жасағым келеди,
Адамға, әттең, өлим бар.
Оқысам китап бурыннан,
Адамнан адам қырылған.
Дүнья да өзи тамаша,
Қарсылықтан қурылған.



ХӘР КҮНИНДЕ БИР МЫСҚАЛДАН АҰЫРЛАП...

Бөбек болдым, еңбекледім бауырлап,
Жигитликте шалқып өттім дауыллап.
Жетпіс бесте салмақ түсер бойыма,
Хәр күнінде бир мысқалдан ауырлап.

Жаслық қусы қайтып қонбас жайына,
Қайта үміт күтіу келмес ойыма.
Қартайғанлық тәбияттың нызамы,
Узақ өмір тийсе болар пайыма.



ӨМИРДИҢ ДЕ БӘХӘР, ЖАЗЫ, ҚЫСЫ БАР...

*Жаслық дәуран — жалынланар мәхәлин,
Қартайған соң қайтып келмес бәхәриң.*

Өмирдин де бәхәр, жазы, қысы бар,
Бийпәрұалық жаман, адам аярлық.
Үргин урса, шийрин жаның қысылар,
Ерте бастан көрилмесе таярлық.

Хәр биреудің айы, жылы санаұлы,
Бирим-бирим қопарылар гербишиң.
Жақсылығың журт алдында сынаұлы,
Иззет пенен еңбек етсең ел ушын.

Жүрсең, жатсаң, хеш бир дәртке жарамай,
Қартайғанда көрмек қайда рәхәт?
Қыс күнінде қуғанарсаң баладай,
Жаз күнінде таярласаң зүрәәт.

Жаслық дәуран — жалынланар мәхәлин,
Қартайған соң қайтып келмес бәхәриң!



БӘХӘРДЕ ГҮЛ...

*Солған гүлдің болмас, бірақ, шығыны,
Хәр жылында көбейеди туқымы.*

— Тилеўберген, сулыў едің жасында,
Неге сонша жоғалтыпсаң көркиңди? —
Деп хәзилкеш ләң урады қасымда,
Тап пышықтай силкип ойнап бөркимди.

Бәхәрде гүл жайнап турған отлы шок,
Гүз айында хәлсирейди сарғайып.
Удайына сулыў болған адам жоқ,
Оның ушын тағылмайды хеш айып.

Солған гүлдің болмас, бірақ, шығыны,
Бул гәплерди тымсал ушын айтаман.
Хәр жылында көбейеди туқымы,
Бәхәр сайын көрк береди қайтадан.

Қыраў шалып сулыўлығым бузылған,
Аўыспайды улым менен қызымнан.

ЖАҚСЫЛЫҚТА

*Жақсылықтың кәраматлы иси бар,
Әдилликтің құдиретли күши бар.*

Ашығұланып ақырғанда арыслан,
Зор хайуанлар зып береді тум-тусқа,
Айығу, қасқыр қашып жүрер алыстан,
Арысланның қорқар жауы — қумырсақ.

Пил сескенбес қанша жыртқыш душпаннан,
Дарақларды жапырады қаңбақтай.
Әттең бирақ, жаны қалмас тышқаннан,
Танауына кирсе, қоймас аўнатпай.

Ерки ушын өңкей куллар биригип,
Жауызлықты атып урған тахтан да.
Күште емес, әдилликте ирилик,
Биреулерди майырғанға мақтанба.

Жақсылықтың кәраматлы иси бар,
Әдилликтің құдиретли күши бар.



ГӘҰҲӘР ЖҮРЕК

*Жүрек деген денедеги гәүҳар тас,
Беден мысал гәүҳар салған ыдыстай.*

* * *

Жақсыларды сүйер жүрек лаўлап дым.

* * *

*Гей жаслардың муҳаббаты қаңбақтай,
Гейбиреўдин муҳаббаты қармақтай.*

— Тилеўберген шайыр жора, ҳарма, — деп,
Гейбир дослар сорасады жағдайды.
— Жаслықтағы муҳаббатың бар ма? — деп,
Ҳәзилкешлер такылдатар таңлайды.

Жүрек деген денедеги гәүҳар тас,
Беден мысал гәүҳар салған ыдыстай.
Тән тозса да, гәүҳар жүрек қартаймас,
Ғыжлап турар қызғыны хеш суўыспай.

Көрсә қызар болмасакта, бирак, биз,
Жақсыларды сүйер жүрек лаўлап дым.
Көп жаслардың муҳаббаты турақсыз,
Тез сөнеди қызғынындай қаңбақтың.

Гей жаслардың муҳаббаты қаңбақтай,
Гейбиреўдин муҳаббаты қармақтай.



МЫҢ ЖЫЛЛАРҒЫ УШҚЫР ЖҮРЕК СЫРЛАРЫН...

— Бул зарлауды кайдан таптың, байғусым,
Сайрап тұрған бүлбилиң бе, қай қусың?...
Қобыз айтты: — Шанағымда сақтадым,
Мың жылларғы ата-бабам қайғысын.

— Шадланасан, кулағыңды бурасақ,
Хеш бір қайғы шекпедиң бе, ырас-ақ?..
Дуўтар айтты: — Күлермеди адамлар,
Қобыз бенен қосылысып жыласақ!

* * *

Мийрас құрған қарақалпақ халқым бай,
«Бүлбиллер» — деп Шоқан айтқан тартынбай.
Мың жылларғы ушқыр жүрек сырларын,
Хәзир көрсен жалт-жулт еткен алтындай.



ӘДИЛЛИКТИҢ ТЫМСАЛЫ

Қуяштан сақый көрдің бе,
Дүньяда оған тең келген.
Күлімлеп қарап әлемге,
Орнатқан өмір кең жерден.

Болса да алыс аралық,
Қуяштан турмыз нур алып.
Көраматын көрсеткен,
Ләбинен дәрья жаралып.

Қуғарған шөлге ем берген,
Хаўасы жанға дем берген.
Тикенек пенен гүллерге,
Өз сәулесин тең берген.

Бәршени бірдей тең көрген,
Ырысқалды тең берген,
Әдилликтиң тымсалы,
Бұл әлемди менгерген.

БАСШЫ БОЛСАҢ ЕЛИҢНИҢ АҒАСЫ БОЛ

Басшы келип кетеди, халық қалады,
Жақсы басшы сыртынан мақталады.
Арадан кетсе де ол, өтсе де ол,
Адамлар жүрегінде сақланады.

Жаманның сөзі жұртқа оқ болады,
Излегени — ашыу менен кек болады.
Хәр кимнің минез-құлқы аспан жердей,
Пәс басшы бір сүрниксе жоқ болады.

Басшы болсаң елиңнің ағасы бол,
Бир жағынан хызметкер баласы бол.
Жақсылық жерде қалмас деген сөз бар,
Ең қадирли көзинің қарасы бол.

Зор бунда аўыл, шәхәр ағалары,
Усы гәп - елдің сырттан бақалары.
Баслық, мүдир, рәйис яки хәким,
Хәммеси өз халқына бала бәри.



ТҮП САҒА

Булур таўдың басында
Қардан ерип хаслында,
Булақ-шәшме жыйылар,
Сай-сайларға куйылар.
Сылдырласып ағады,
Көп суў пайда болады.
Сөйтип дәрья болады,
Дәрьядан суў таралар,
Көплер аздан қуралар.
Аз жыйналса, топ болар,
Қосылысса көп болар.
Түп сағасы жоқ нәрсе,
Тарап-тарап жоқ болар.

ҚУҰАНЫШ ПЕНЕН УҰАЙЫМ

Тау бар жерде, булақ бар,
 Ауыз бар жерде кулақ бар.
 Кулақ бар жерде көз болар
 Ел бар жерде сөз болар.
 Пахта бар жерде шигит бар,
 Қыз бар жерде жигит бар.
 Көл бар жерде балық бар,
 Суу бар жерде халық бар.
 Күн бар жердің түні бар,
 Ел бар жердің мини бар.
 Сууығы болар ыссының,
 Ойлап қараң қыс күнин.
 Билгир бар жерде надан бар,
 Жақсы бар жерде жаман бар.
 Жорға бар жерде жортақ бар,
 Батыр бар жерде қорқақ бар,
 Қосшы бар жерде, басшы бар,
 Душшы бар жерде ашшы бар.
 Той бар жерде жырау бар,
 Өлим бар жерде жылау бар.
 Қылмыс бар жерде жаза бар,
 Жан бар жерде қаза бар.

Қуұаныш пенен уұайым,
 Егиз туұған ағайин.

1968-жыл.



ДАНАЛЫҚТЫҢ НЫШАНЫ

Бала қартқа еликлесе —
Ағалықтың нышаны.
Көп еситип, көп үйренсе —
Ағлалықтың нышаны.
«Болар бала бес жасынан,
белли» деген мақал бар,
Он бесінде аға болса —
Даналықтың нышаны.
Жалған сөзлик, тәсилхорлық —
Қаралықтың нышаны.
Исте қартқа еликлесе —
Шалалықтың нышаны.
Ұәжсиз жерде басын былғап,
Нәпси ушын шапқылап,
Ғарры жасқа еликлесе —
Балалықтың нышаны.



ПӘК МУҲАББАТ

Атап қойған мақсымжанын жақтыртпай,
Бир қыз сүйген жигит пенен қашыпты.
Хийўа ханы қойған емес таптыртпай,
Әкелдирген еки гөззал ашықты.

— «Алып қашып мәжбүр етти хорлыққа»,
Десең, сулыў, қутыласаң өлимнен, —
Деп залымлар салған менен зорлыққа,
— Таңлап сүйген ярым, — деди, — елимнен.

Айтпады қыз усы гәптен басқаны,
Көрди қанша қорқытып хәм жалынып.
Екеўин де набыг етип таслады,
Қанхор жәллад пышағына шалынып.

Ар көрди қыз ізде тири қалғанды...
Пәк муҳаббат айтқызбады жалғанды!



САҰЛЫҚ ҚӘДИРИН

Саулық қәдири билмеген,
Сарғайғанда өкинген.
Жаслық қәдири билмеген,
Қартайғанда өкинген.

Ас қәдири билмеген,
Тарыққанда өкинген.
Дос қәдири билмеген,
Талыққанда өкинген.

Ақыллының сөзлери,
Таң-тамаша китаптай.
Ақылсыздың гәплери,
Тикенекли путақтай.

«Сөйлер сөзди бил» деген,
Бир ағласы тилектин.
Адам ушын тил деген,
Хабаршысы жүректин.

Дослардың кеулин кууантсаң,
Бахтың таймас басыңнан.
Тилиң менен оқ атсаң,
Адам қашар қасыңнан.

Қәдири бил үйинниң,
Дәстүрин сақла жаслықтың.
Жаңасы жақсы кийимниң,
Гөнеси жақсы дослықтың.



ХЕШ КИМ БИЛМЕС...

Ақсақ кемпир, бүкшеңлеген ғарры шал,
Хәзиллести қыябанда гезлесип.
Бир мәс сулығ ерси көрип болды лал,
Илип өтті арасынан жол кесип.

Кемпир гөззал еди, ғарры мәрт еди,
Мерекелес болған талай жасынан.
Екеуін де ашық оты өртеди,
Әрман менен жаслық өткен басынан.

— Алжығанлар не бар екен гәп тауып, —
Деген сөзге кемпир пақыр егилди.
Жас келиншек өмир күни тауһсылып,
Өттең, әттең... жер астына көмилди...

Хеш ким билмес, қайсы гүлдің солмағын,
Қай денениң қара топырақ болмағын...



ӨМИРИМНИҢ ХӘР КҮНИ...

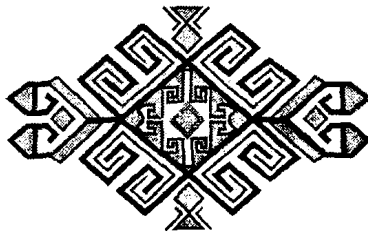
Минекей дәўран, халайык,
Қәдирлеймен бахытты.
Әрмансыз ләззет алайык,
Бос өткермей ўақытты.

Өмиримниң хәр түни,
Сагылмайды айлыққа.
Өмиримниң хәр күни,
Табылмайды байлыққа.

Айтайын хадал сырымды,
Тынласа дослар ескерип,
Жазылған хәмме жырымды,
Етпекпен елге естелик.

— III —

АСАҰ АРАЛ АЙДЫНЫНДА,
МОЙНАҚТА!..
ЕЛ БАРМЕКЕН МЕНИҢ ТУҰҒАН
ЖЕРИМДЕЙ!..





Аралға келдим оралып,
Көзимнен ытқып жас шықты!..



Арал теңизине төгілген терің ...



Туұылған жанман толқында!..



Асау теңиз жулқынса да көпирип,
Булар оны мисе тутпас балықтай.



Көлде жүзген аққулардай сызылып,
Булдырайды балықшының желқомы.



Сыбызғы сес сыңқылдаған ақ қулар,
Қанат қағып қонар көлге сызылып...



Ел бармекен меңің туұған жерімдей!



Биледи толқын сүзиұди,
Хеш биреу оған үйретпей.



ТОЛҚЫНДА

Балалық өткен басымнан,
Уйқыда көрген түс болып.
Сууда да жүздім жасымнан,
Көкке де уштым құс болып.

Шағлаған шаңқай түслерде,
Теңизде жүзип балықтай,
Есирип жаслық күшлерге,
Ойнадық қалақ жалықпай...

Жылларды бүклеп жипектей,
Өткенбиз таслап талайын.
Ғаррылық алда түнектей,
Булдырайды қарайып.

Аралға келдим оралып,
Көзімнен ытқып жас шықты.
Назланды толқын буралып,
Салады еске жаслықты.

Тырнап та көрді тебендей,
Жендим мен оған бой таслап.
Баяғы бала, дегендей,
Ойнайды толқын ғоддаслап.

Теңселип теңиз булқынған,
Созады көкке өр төсін.
Тигеди кесте толқыннан,
Жамылдым жасыл көрпесін.

Биледи толқын сүзіуді,
Хеш биреу оған үйретпей.
Қоймадым қарсы жүзіуді,
Қалықлаған үйректей.

Басыма моншақ шашады,
Қатар-қатар дизілген.



Толкынлар зырлап кашады,
Бир-бириниң изинен.

Алдына шығып қамалап,
Бирин-бири қуады.
Қас қаққанша балалап,
Толкыннан толкын туады.

Домаланған аршадай,
Ауданласып келеди.
Талпыныуға шаршамай,
Сыңқылдасып күледі.

Өнерли, ойнап туулайды,
Мың тилде сөйлеп тамаша.
Самал да шертти сырнайды,
Концертин көрдик оңаша.

Тартынба, теңиз солқылда,
Ләззет алдым күшиннен.
Тууылған жанман толқында,
Сүйсиндим қатты ишимнен.

Деп тағы айттым досларға:
— Жаслығым қайта оралды.
Шыққандай бәлент асқарға,
Тарқаттым сонша қумарды!

1965-жыл.



МОЙНАҚТА

Сақпан атып зорды берип хәлғаққа,
Қауын қорып отырсақ та шартақта,
Қосық айтып жүрер едик еликлеп,
Аяпберген, Әжинияз, Бердаққа.

— Қай жақта?
— Ақдәрьяда, Бозатаўда, Мойнақта.

Туўылдым да, жастан сонда көп болдым,
Шадлы өсип, қурғын болдым, тоқ болдым.
Ядтан шықпас шомылғаным, жүзгеним,
Айдынында мөлдир суўлы көк көлдин.

— Қай жақта?
— Аққум, Майпоз, Тентек арна, Мойнақта.

Көл жағалай мунарланған ақ қамыс,
Қызыл отаў, ақ жай толған көк жағыс.
Гейде мотор, гейде желқом зымыратып,
Сайран етер хош кеўилли жигит-қыз.

— Қай жақта?
— Қазакдәрья, Қара терең, Мойнақта.

Ериккенде ермек ушын қус атып,
Талай ғаздың май қармасын асадық.
Суўда сүен, бекире, сазан, ақ марка,
Қуў, ғаз, үйрек, қасқалдағын усладық.

— Қай жақта?
— Порхан атаў, Мәделиде, Мойнақта.

Көз жиберип қарап турсам оңаша,
Өзгертилген керинис бар жаңаша.
Гудоклары комбинаттың, заводтың,
Пароходқа сестин қосар тамаша.

— Қай жақта?
— Қазакдәрья, Үшсай, Үрге, Мойнақта.



Түнде — көкте, сууда — жұлдыз, мың жұлдыз,
Электрдей түнди еткен күп-күндиз.
Қаракөлдің падасындай жайылып,
Бүлкілдесип гезип жүрген көп күндыз.

— Қай жақта?

— Қаражарда, Қаратерен, Мойнақта.

Сыйырлар бар геумислердің сейдини,
Сүйсіндірди жылқысының жүйриги.
Қаражардан қарап турып таң қалдым,
Салақулаш түлкисинің куйрығы.

— Қай жақта?

— Кең Аралдың әтирапында, Мойнақта.

Бийік жайлар бойын созған алыстан,
Поселкаға бурыннан-ақ таныспан.
Арқау етип тас қарағай, бирақта,
Негизінде бинә болған қамыстан.

— Қай жақта?

— Қазакдәрья, Үшсай, Үрге, Мойнақта.

Тилим жетпес айтқан менен биримлеп,
Толқып халлас урған менен дирилдеп,
Тоқтамайды пароход-мотор кәрұаны,
Ескен желге ерегискен гүрилдеп.

— Қай жақта?

— Асау Арал айдынында, Мойнақта.

Қайсар мәртлер дауылына қарай ма?! —
Таскын ғайрат бойсынбайды ырайға,
Мәтжан менен, Ұикмет палұан ағайлар,
Үш жыллығын орынлапты бир айда.

— Қай жақта?

— Мениң өскен елатымда, Мойнақта.

Кем дегенде еки норма жай күни,
Бурқып тасып пәтгли жарыс жәйхуны.
Жеңис хұрметине мийнет жылығын,
Орынлапты тоғызыншы май күни.

— Қай жақта?
— Марат атындағы аўыл, Мойнақта.

Бир сапары қоршап алды көп жеңге,
— Шайыр қәйним, еркектен мен кеммен бе?
Исимизди көрсетер деп ойлаймыз,
Дәмеленип елге шайыр келгенде..

— Қай жақта?
— Кең Аралдың әтирапында, Мойнақта.

Усындайды айтысады халайық,
Шайыр дослар, жүрин, бирге барайық.
Бағындырған толқын менен даўылды,
Батырлардың исин жазыў ылайық.

— Қай жақта?
— Кең Аралдың әтирапында, Мойнақта!

1957-жыл.





ТЕҢИЗ ЖАҒАСЫНДА

Күн ғыжлап балқыса қум менен тасы,
Суудын ләм хәуири қайтарды тауын.
Узақтан көринген өрттиң шугласы,
Аспан түслигине сызды бояуын.

Катер қасқалдақтай тық-тықлап әдеп,
Заводтың әтирапын кем-кем жаңлатты.
Комбинат үстінде бақырған гудок,
Аспан әлемине шуудасын атты.

Нәзер етсем Арал теңиз жағына,
Жардай толқын шарпып урар жағасын.
Бойын жыйнап, гүрс етеди тағы да,
Жел сырнайы ызыңлатты намасын.

Көшкисинде ыбыр-жыбыр қайық бар,
Жерден аулақ, бес-он метр қашықта.
(Қапталынан шаппып өтер балықлар)
Өртекедей ойнақлайды ашықта.

Қалақ ойнап қырдан суўға секирип,
Жаслар да жүр қызыққаннан жалықпай.
Асау теңиз жулқынса да көпирип,
Бұлар оны мисе тутпас балықтай.

Көлде жүзген аққулардай сызылып,
Бұлдырайды балықшының желқомы.
Ықлас пенен қарап турсам қызығып,
Балдызымдай суў шашады толқыны.

Тал-тал келер бұлбиллердин дауысы,
Жырлағандай мийнеткештиң жеңисин.
Бас шайқайды жекен, пишен, қамысы,
Қус концерти жаңғыртып тур көл ишин.

Ғайры нағыш көк пароход бир жақта,
Сапар шекпек болып берди хабарды.



Бәри қызык. Жалтаклайман жән-жакка.
Көринис тап сахналардай жаңарды.

Сүңгигирдей мотофлук айдаған,
Келди маған Гүлперийза қурдасым:
— Тау артында үш-төрт жылым майлаған,
Шайыр қурдас, айтпайсаң ба хәрмасын?!..-

— Барғың келсе моторыма мин, — деди.
Жүрексинбей турдым бираз ойланып.
— Қоян жүрекписең, қурдас сен, — деди,
Уялғаннан зорға миндим қыйланып.

Мотор бирден зуулап кетти қуйындай,
Хәрекетте Перийзаның билеги.
Толқын шапшып, қарпып алар жайындай,
Мен қорқсам, ол шақақ атып күледі!..

1959-жыл, шоль.





БАЛЫҚШЫЛАР ҚОСЫҒЫ

«Гүмистей ақ шабак, сүен хәм марқа,
Гүенлеп қойғандай оралып торға.
Хәр бирин палұанлар көтерип зорға,
Суудан сүйреп алғанда көр, тамаша!»

Көк теңизде суудың бетин жайнатып,
Толқынларды жарғанда көр, тамаша.
«Мотор» деген арғымақты ойнатып,
Тереңге аў салғанда, көр, тамаша.

Гүмистей ақ шабак, сүен хәм марқа,
Гүенлеп қойғандай оралып торға,
Хәр бирин палұанлар көтерип зорға,
Суудан сүйреп алғанда көр, тамаша.

Сыла, сүен түр-түр болып жалтырап,
Бекирениң қалашлары қалтырап,
Сары сазан сап алғындай жарқырап,
Қырман-қырман болғанда көр, тамаша.

Бир жағына бөлек қойып тортаны,
Тағы да бар шамай менен шортаны,
Таў-таў етип үйип қойған ортаны,
«Приемщикке» барғанда көр тамаша.

Мойнақшылар қууанышта масайрап,
Көллерди жаңлатып, бұлбилдей сайрап,
Шадлық пенен қосық айтар айқайлап,
Кеўилде йош толып атыр, тамаша.

Бир жағында қулпы дөнген егиси,
Палызында қауын, ғарбыз, жемиси.
Хәр күн сайын тасқынланып жеңиси,
Суудан маржан терип атыр, тамаша.

Жайлауында жорға сүрген шарұасы,
Жапырақтай ғаулап өскен мал басы.

Түүесилмей байлықтардың жалғасы,
Сонша «доход» алып атыр, тамаша.

Жылқылары киснеседи тулпардай,
Хәр бир сыйырынын желини жардай.
Қой, ешкиниң дауыслары дуўтардай,
Хәр намаға салып атыр, тамаша.

Биреў айтар: — Бүгин қызық көрдим, — деп,
Биреў айтар: — Балықты көп бердим, — деп,
Биреў айтар: — Сен озсаң, мен ердим, — деп,
Жарыс ғаўлап қызғанда көр, тамаша!

Хеш биреў де қалмақ емес жарыстан,
Бахыт келип кенелип тұр табыстан,
Мийнет түби рәхәт деп, алғыстан,
Қуўанышы тасып атыр тамаша.

1936-жыл, апрель.





БАЛЫҚШЫҒА

*«Бир жүзип келгениң әжеп бир дәстан,
Таудай толқынларды жапырып өтип».*

Тәрийпинди толық жаза алмаспан,
Ислеген исиңе тиллерим жетип.
Бир жүзип келгениң әжеп бир дәстан,
Таудай толқынларды жапырып өтип.

Сениң курғын турмысыңнан көринген,
Арал теңизине төгилген терің ...
Кеулимде мухаббат шыннан берілген,
Кім сүймейди халықтың сыналған ерин!

Елдің мухаббаты жаяр атыңды,
Көрип тұр, билип тұр Ұатанның халқы.
Алға достығым, қайтарма хеш пәтиңди,
Адамның мийнеттен шығады даңқы.

Ийем деп танып тұр теңіз өзінди,
Алтын гербиш қалаушының бирисең.
Толқынды қақ жарып өткен изінди,
Тауап етсем деген жауынгеримсең.

Көк теңиз, көк мотор, гүмис балықлар,
Сениң хұкимінде, ықтыярыңда.
Әсир азаматы деген даңқын бар,
Мәртлик пенен атқан хәр бир таңыңда.



Пидәкерлик истен тууар көп дәстан,
Қәлеми қут неше шайыр жазады.
Хадал мийнет, ерлик пенен жеген нан,
Билгенлерге хәр нәрседен мазалы.

Өткен жылғы сениң пәтли жарысын,
Тарийх дәптеринен алып тур орын.
Тағы быйылғы жыл жақсы табысың,
Жеңистин шыңына жетиссин қолың!

1950-жыл, Мойнақ.





МИЙНЕТ БӘХӘРИ

*Сыбызғы сес сыңқылдаған ақ қуулар,
Қанат қағып қонар көлге сызылып...*

*Бәхәрги ис — келешектің жемиси,
Ҳадал мийнет — шад өмирдің өрмеги.*

Қуяш күлди, жылтыр гүмис нур төкти,
Сәўле шашып жарқыратты жер-көкти.
Булақ шашып, сылдыр-сылдыр атылып,
Боз жорғадай секириўин үдетти.
Жер бетиниң қары кетип доланып,
Бай тәбийғат ғәзийнесин дәретти.
Епкин самат жас еркедей қытықлап,
Жұлдырлатты жапырақлы теректи.

Ҳасыл топырақ жасыл гилем жамылды,
Ағаш бөртип, көк лентасын тағынды.
Жипек ҳаўа сағынғандай сыйпалап, —
Бой балқытып шымбырлатты жанымды.
Ушқыр қыял алғыр кустай шарықлап,
Жеткермеди желден жүйрик сағымды.
Әмиўдәрья тасқынындай таралып,
Шайырлықтың сөз булағы ағылды!

Бир мен емес сүйиўшилиқ ойлаған,
Жан-жәниўар шадлық пенен ойнаған.
Қуўанышта қарсы алып бәхәрдің,
Келгенлигин гүллән жанзат тойлаған.
Көлбуғаның¹ барабандай сестине,
Бәрше қуслар сестин қосып сайраған.
Жана келген ашық жүзли арыўдың,
Көрген жанлар дийдарына тоймаған.

Ҳәзлик леби шымбыр-шымбыр сезилип,
Тоты таўыс таранады сүзилип.

¹ Көлбуға — қустың түри.

Үйрек, ғазлар көрұан тартып баратыр,
 Көк моншақтай қатар-қатар дизилип.
 Сыбызғы сес сынқылдаған ақ куұлар,
 Қанат қағып қонар көлге сызылып.
 Таза хаұа мухитинде мен жүздим,
 Жарасықлы көриниске қызығып.

Шайыр болсаң, көргенинди жазасаң,
 Көз жиберип; ис майданын қарасам, —
 Мийнет сести музыкасын жаңғыртар,
 Өз-өзиннен сөзсиз ырза боласаң.
 Жерди жайпап, көкке шалшып түтини,
 Трактор жүр, қудиретли күш, орасан.
 Мақтанышлы хәрекеттиң сыпатын,
 Қалай енди төрийплемей турасаң?!

Татлы ықлас талпынтады буйырып,
 Қыз-жигитлер желең кийим кийинип,
 Кеуили тасып, жаұқылдасып ислеп жүр,
 Хәр бир адам өз исине сүйинип.
 Ғарры-кемпир жас адамдай жарысқа,
 Қызығады, отырмастан буйығып.
 Табыс тасқан, алға басқан мөканым,
 Бирлик пенен ислеген соң жыйылып.

Шығып едим бир бийиктиң басына:
 Кәлем қаслы сулыұ дәрья қасына —
 Келе сала жап сағасын ағытып,
 Атызына қайта жүрди асыға.
 Сәлемлести. Мөғар келген шамасы, —
 Я он сегиз, я он тоғыз жасына.
 Қолаң шашлы, жаұдыр көзли, алма жүз,
 Урды кетпен көпшиликке қосыла.

Көз қарасы тартты бирден ерикти,
 Ұатан ушын көкирегин керипти.
 Өткен жылы хәр бир гектар жеринен
 Жетпис центнерден пахта берипти.
 Жыйнағанда ақ алтынның қырманын,
 Жалғыз өзи он төрт тонна терипти.



Быйылғы жыл салтанатлы жарыста,
Геройлықты мақсет етип жүріпті.

Бәхәрги ис — келешектин жемиси,
Хәуижленсин туқым сеўип егиси,
Данқын жаяр кең Уатанның жерине.
Хак жүректен ғайрат салған хәр киси.
Хадал мийнет — шад өмирдің өрмеги,
Мурадына жеткереди өз иси.
Қарақалпақ тарийхына жазылар,
Мийнеткештиң табыс пенен жеңиси.

* * *

Жас урпақлар жаздың қызыл гүлиндей,
Оқыў менен өтти қысы билинбей.
Хәзир енди билиминин қырманын,
Жыйнаў ушын таярланар еринбей.
Терең билим — хадал жанның азығы, —
Бағда гүлдин жақты сепкен күниндей.
Барлық жанға рәхәт берген, күш берген
Ел бармекен мениң туўған жеримдей.

1951-жыл.





ЖАЗҒЫ КЕШ

*Дәрья сууы мөлтилдеп,
Сылдыр-сылдыр ағып тур.*

* * *

*Гүмистей жұлдыз жалтырап,
Күлимлеп қасын қағады.*

Қызғыш тартып батты күн,
Сур көрпесін жамылып.
Кеш басланып, болды түн,
Жұлдыздан илгек тағынып.

Дәрья сууы мөлтилдеп,
Сылдыр-сылдыр ағып тур.
Епкин самал елпилдеп,
Жанға жайлы жағып тур.

Гүмистей жұлдыз жалтырап,
Күлимлеп қасын қағады.
Күндизден де жарқырап,
Электр шам жанады.

Анаў бағдың қасында,
Музыкалар ойнайды.
Жапырақтардың басында,
Бұлбил қуслар сайрайды.

Масайрап жүр балалар,
Жутып жаздың хауасын.
Гейде терек аралар,
Гейде дәрья жағасын.

Мийнет түби — рәхәт,
Мениң өскен елимде.
Жас кеуилли, ғарры шад,
Ата мәкан жеримде.

1950-жыл.



ЕЛГЕ ҚУҰАТ, БАҚ ДӘРЬЯ

(Халықтың «Ақ қыйра» намасына айтым)

*Урыс-қағыс, ғалаұйт,
Ұтанымда жоқ болғай!*

Әмиүдәрья — Ақдәрья,
Қанатынды қақ дәрья.
Қуұатың бар қуяштан,
Елге дәулет, бақ дәрья.

Тарийхы терең дәрьясан,
Бабамды көрген қариясан.
Мың-мың жыллар адамзатқа,
Ырысқал берген дәрьясан.

Шалқый бер дәрья, теңизим,
Әмиў, Арал — егизим.
Топырақ, хаўа, суўыңнан,
Жаратылған негизим.

Берекет келсе сағадан,
Халқым болар абадан.
Мунарланған теңизден,
Ырысқал тапқан жаңадан.

Дәрьяда суў көп болғай,
Елим абат, тоқ болғай.
Урыс-қағыс, ғалаұйт,
Ұтанымда жоқ болғай!



ХАҒЛАЙБЕРГЕЙ ЖӘЙХУНИМ!

*Елимиздің ой-қырында,
Суу шалқысын хәр ұақыт.*

Жәйхун дәрья толқынланып,
Атылады сағадан.
Жер тәбият сууға қанып,
Халқым буннан абадан.

Үлкемиздің ойы-қыры,
Жасыл дөнген хәр қыйлы.
Гүмис сәуле қуяш нуры,
Төбемизде балқыйды.

Пәк мийнеттен рәхәт тууған,
Мол дастурхан нанымыз.
Атыз, хауа, ағын суудан,
Жаратылған қанымыз.

Ески дәрья көрген бастан,
Миллион жылдың ай, күнин.
Ағыслары тоқталмастан,
Хағлайбергей Жәйхуним!

Елимиздің ой-қырында,
Суу шалқысын хәр ұақыт.
Жарқыраған күн нурында,
Бәрха болғай хұр бахыт!



ӘМИҮДӘРҢЯ

Баяғы сырың белгили бизге,
«Асаў» деп талай илиндиң сөзге,
Не қыйын-қыстаў көринди көзге,
Суўларың көздиң
жасындай болып.

Өткенди ойлап, айтайын несин,
Дәрт шегип талай, жыйналды есим.
Атқардың удай халқымның исин,
Бойларың тоғай, жасылға дөнип.

Өзгерди заман, өзгерди адам,
Нәўпирли суўдай тынбайды модам.
Тасқынлы толқын тиледик саған,
Жаснай бер Әмиў,
усындай болып:

Қай жерди көрсең, гаўлаған егис,
Егисте табыс, адамда жеңис,
Малларға өрис, желпилдер көгис,
Сулыўдың жипек
шашындай болып.

Падаға толы Әмиўдиң бойы,
Мал менен жылқы, қыр менен ойы,
Жылтылдап дөнген қаракөл қойы,
Жүзиктиң жумыр
қасындай болып.

Гүлленген бағлар мийнеттиң күши,
Бабалар берген үлгиси усы,
Мың түрли мийўе бағлардың иши,
Қамасар көзиң
жасындай болып.

Искерлер ислер алдыңғы сапта,
Атызды көрсең ағарған пахта,



Өзине тартар қараған уақта,
Шағылысып күнге
алтындай болып.

Гүдилеп жыйнап пишеннің бауын,
Текшелеп үйген ғарбыздың тауын.
Атағы мәлим Шаббазлы қауын,
Аралап жедим
палызда қонып.

Жайқалған атыз жоңышқа толы,
Қырғауыл қуйрық қырмызы салы,
Шекерден шийрин хәррениң палы,
Алынар жипек
пилледен өнип.

Бауырынан таудың мол байлық бердин,
Ғәзийне шықты астынан жердин.
Секиріп ойнап ишінде көлдин,
Жылтылдар балық
қасылдай болып.

Фабрика, завод, машина сести,
Жанлады бірдей, ғаулады өсти.
Пароход гүўлеп, самолёт ушты,
Таўлардың сунқар
қусындай болып.

Көзиме ысық, теңизин, дашын,
Мунарлар көкке көтерди басын,
Жабыла халқым қаласқан тасын,
Сулығұлап, сазлап,
гербишин өрип.

Атылып турған бурқырап көкке,
Жаналық сести көринип көпке,
Эшолон толып киятыр жүкке,
Поездлар бурқып,
тоқтамай желип.



Аяғын Арал, алтынның пуы,
Жаңарған шапшаң жер менен суы.
Ондатра, балық, газ бенен куы,
Жағасы шалкып

байлыққа толып.

Жасайбер Әмиў, сәнленип жаған,
Ғалыдай көркем жайлаўың, далаң.
Хошхүрей көркиң йош берди маған,
Жазылды қосық,

илхамым келип!

1953-жылы





БИЗГЕ КЕЛ

*Жети түлік малы өскен жайлауда,
«Суу тулпарлар» тайын турған байлауда,*

** * **

*Теңиз майданында көкпар ойнауға,
Пароход, я катер десең бизге кел.*

** * **

Елге бир ғәзийне — Арал теңизи!..

** * **

Алдына қойылар балық семизи.

*Жети түлік малы өскен жайлауда,
«Суу тулпарлар» тайын турған байлауда,
Теңиз майданында көкмар ойнауға,
Пароход, я катер десең бизге кел.*

*Елге бир ғәзийне — Арал теңизи,
Алдына қойылар балық семизи.
Бәримиз де бир Ұтанның егизи,
Жүрегиме жақын десең бизге кел!*

ТЕҢИЗ БЕНЕН КӨП ОЙНАМАҢ

*Теңиз бенен көп ойнамаң,
Қойдым мен басқа тарысты.*

Әуез, неге жүрмей қалдың? —
Кемшиликти көрмей қалдың.
Хәзир хәмме алға кетти,
Сен оларға ермей қалдың.

Толмай қалды балық, майың,
Жүдә төмен өткен айың,
Айыбынды айтпайын мен,
Тезден жақсырт истин жайың.

Васильчуктен турман суўып,
Болмадың бир иске жуўық,
Әуез бенен Жумабайдың,
Кетип турсаң жолын қуўып.

Көринбедин, Байшек харма?
Еткен исиң қарма-жарма,
Қоныратқа көп барасаң,
Базарда да балық бар?

Ұәде берген Шора батыр,
Мергеншилик етип атыр,
Балық пенен жумысы жоқ,
Аў-дузағы қырда жатыр.

Жүрдин Сәрсен талтаң-талтаң,
Қолдан түспей көкнар қалтаң,
Сайытты да үйреттиң бе?—
Болып тур ғой саған жалтаң.

Кейип етипсең көкнар, шайды,
Орынламай өткен айды,
Неге тезден оятпайсыз,
Уйықлап жатқан Николайды?!

Балықлар жүр аўзын ашып,
Сизлер жүрсиз одан қашып,
Районға келген ўақта,
Тоқтап қалман, басты қасып.

Ойламайсыз, қалармыз, деп,
Бир масқара болармыз деп,
Балықларды қырға таслап,
Ендиги жыл алармыз деп.

Махамбет те қалды жатып,
Әжим кетти үйрек атып,
Қоңсылары алып атыр,
Шабакларды тыпырлатып.

Олардың хеш хабары жоқ,
Бул жүристен табары жоқ,
Майлы үйрек жеген менен,
Планына тамары жоқ.

Нәтийже жоқ Тәжибайдан,
Проценти өссин қайдан?!
Көлге бармай айланшықлап,
Шықпастан жүр базар жайдан.

Жүрген жерде арақ тайын,
Ондай иске жүдә қайым,
Басы қызып таппай жүрме,
Салатуғын жылым жайын?

Жақсы демен бул барысты,
Нәпси ушын атланысты,
Теңиз бенен көп ойнамаң,
Қойдым мен басқа тарысты.

1947-жыл, апрель.





КӨРГЕН ИСТИ ЕТТИК БАЯН

*Еки ярым миллион манат,
Бир сапарғы болған зыян!*

(Машанкөлде болып өткен бир уақыя туўралы фельетон)

Бир жорғаны минип алып,
Көл жағалай ылғал салып,
Киятырсам, суў түбинен
Шыға келди сансыз балық.

Жарқыраған сары сазан,
Хәр бирине толар қазан.
Зарын айтып шуўласып жүр,
Көлдин иши азан-ғазан:

— Бизлер бир көп балық едик,
Ағын суўға толып едик,
«Машан» менен «Хожа көл»де,
Быттыр қыслап қалып едик.

Колхозшылар жылым салды,
Қысы-жазы аўлап алды.
Аўлаўының кемиси жоқ,
Бирақ, көби дүзде қалды.

Бираз колхоз табыс тапты,
Абырай ушын дабыл қақты.
Бунда балық заводлары,
Жарысыўға жарамапты.

Трест басқармасы қайда?—
Бир көрмедик неше айла.
Бирақ, сырттан есitemиз,
Қашады деп усындайда.

Сегиз мың центнер балық,
«Машан», «Хожа көл»де қалып,

Ширип кетти көрмеген соң,
«Балық трест» хабар алып!

Жууап бермей барғанларға,
Ең болмаса Қаражарға,
Тасытпады ақырында,
Рәхетин көрди ғарға.

Хәзир көрсен тау-тау екен,
Мәлим, сағаллар жау екен.
Қайта-қайта жеп кетеди.
Тоймайтуғын гөрқау екен.

Көмилгеннің көпдур саны,
Ашымаған хеш бир жаны.
Арзымызды айтар едик,
Көреғойсақ басқарманы.

Ең басшысы Шапочников,
Арақ ишип, бекире жеп,
Жүргенине мәсирипти,
«Больше дела не знаю» деп.

Көрген исти еттик баян,
Көпшиликке болды аян.
Еки ярым миллион манат —
Бир сапарғы болған зыян!

Нағыз туўған ўақта кәуип,
Қығланғансып, «дәлийл» тауып,
Апалақлап жүрсе керек,
Хәр кимге бир жала жауып.

Тилин төсеп, қасын керип,
Жынаятқа болмай шерик,
Өзи «аппак» адам болған,
Биреўлерди услап берип.

Бас гүнәкар нағыз өзи,
Мойнақшылар көрди көзи.

Арқайынлық туұдырып жүр,
Соның айтқан жалған сөзи.

Қоблановтың көзи көрген,
Қатарлықты қыймай жүрген.
— Сөгис саған жетеди, — деп,
Сылап-сыйпап қояберген.

Горяев бар, орынбасар,
Балық көрсе ол да қашар.
Билгишсиниң сөйлесе де,
Сөзге шешен, иске нашар.

Қасында бір келип-кетти.
Машинада зуұлап өтті.
— Көп балықты алмаймыз, — деп,
Бизди жаман өкпелетти.

«Приемшиги» бар қасында,
Тәрезиси арқасында,
Ақшалары толы екен,
Портфель менен қалтасында.

Айналар, деп күттик қарап,
Жолаұшыдан жүрдик сорап.
Көп күн жатып, қайтып кеткен,
Қоныраттан ишип арақ.

Ғани, Оспан, Шахмардан,
Келип Үрге, Қаражардан,
Нешшелерин жерге көмди,
Аулап берген балықтардан ...

1950-жыл.





1. АРАЛЫМ

*Жәниұарлар шабысады тер қатпай,
Көллери бар алтын түсли зәрбаптай.*

* * *

*Әжинияз, Аяпберген, Бердақтай,
Адамларың дана-ақыл, Аралым.*

* * *

*Адамзатқа тийген бәрха пайдасы,
Бұл үлкеде табылмаған тайласы.*

* * *

*Орта Азияда жердің айнасы,
Жұлдыздың сәулеси жарқын, Аралым.*

* * *

*Айна көллер, қууың, өрдек, ғазларың,
Менің жүрегімде жатыр, Аралым.*

Жерің хасыл, сууың хинжи, бай бостан,
Көкирегің ашық жатыр, Аралым.
Палұанларың толқын менен айқасқан,
Ерназардай елиң батыр, Аралым.

Көл ишінде жалтылдасқан қундызлар,
Мәканыңда даңқ көтерген ул-қызлар.
Әбликерім баслап кеткен жұлдызлар,
Қыздырған жарыстың пәгин, Аралым.

Бир-бирине сыйласықлы аұылы,
Жайлауыңда толы сыйыр-сауыны.
Питик өскен мийұа жемис, қауыны,
Мәканыңда түрли дақыл, Аралым.

«Бұл районның еки жерден колы бар,
Дийханға жер, балықшыға көли бар» -
Аяпберген шайыр айтқан жөни бар,
Елге ырыс берген сақый Аралым.



Жәниұарлар шабысады тер қатпай,
Көллери бар алтын түсли зәрбаптай.
Әжинияз, Аяпберген, Бердақтай,
Адамларын дана-ақыл, Аралым.

Адамзатқа тийген бәрха пайдасы,
Бул үлкеде табылмаған тайласы.
Орта Азияда жердиң айнасы,
Жулдыздын сәулеси, жаркын Аралым.

Еле ақланған жоқ татқан дузларым,
Гүлдердей хоширей жигит-қызларын.
Айна көллер, куұын, өрдек, ғазларын,
Мениң жүрегимде жатыр, Аралым.

Ядтан шықпас ойнағаным, күлгеним,
Жүрегимнен орын алған бул мениң.
Жаслығымда қәдириңди билмедим,
Енди ойлап болдым ғапыл, Аралым.





2. ТОЛҚЫНЫҢДЫ ЖӘНЕ ТУҰЛАТ, САРҚЫМА!..

*Жети түлик малы өскен жайлауда,
Суу тулпарлар тайын турған байлауда.*

* * *

*Дунья көмек сорап жазған халқыңа,
Жәхәнди тойдырған едің, Аралым!*

* * *

*Теңиз майданында көкпар ойнауға,
Сазланған теплоход қайда, Аралым?!*

* * *

*Перзентіңмен балалықта ойнаған
Қыйсық Порхан, Бозатауды жайлаған.*

Әлем шадлы, қуяш нурын шашып тур,
Мениң кеулим сынып, табым қашып тур.
Бүгін суың емес, дәртің тасып тур,
Сән-саулатың — тәшиуіш болған Аралым.

Берекет дарыған ауыл-аймаққа,
Шөлистан зәхәрли кәуип салмақта.
Казакдәрья, Үшсай, Шеге, Мойнакка,
Келсем зил кетемен иштен, Аралым.

Жети түлик малы өскен жайлауда,
Суу тулпарлар тайын турған байлауда,
Теңиз майданында көкпар ойнауға,
Сазланған теплоход қайда, Аралым?!

Зийұарың хошласқан қәдиринди биліп,
Көзини яшартып, бағрыны тилип,
Бүгін енди хал сораса бир келип,
Кеуили дағда кегермеди, Аралым..

Хәр қыйлы заманға жетип нәубетің,
Шағалалар шалып сазы-сәубетің.



Тилегим, таскынлап, аскай дәулетин,
Ел саўлаты, мухаббатым, Аралым.

Перзентинмен балалықта ойнаған
Қыйсық Порхан, Бозатаўды жайлаған,
Сени көрсем кеўлим нурдай жайнаған,
Йош ендирген куўат един, Аралым.

Мақтанғанман абырайына, данқына,
Толқынынды және туўлат сарқыма.
Дүнья көмек сорап жазған халқына,
Жәхәнди тойдырған един, Аралым.

Қутлы мәкан болған әзийз туўымсаң,
Дәртке даўа айдынында жуўынсам,
Әмиў — Арал, аби-кәўсар суўымсаң,
Журтқа белли шарапатың, Аралым.

Кәраматың шексиз еди өскен жер.
Мийнет пенен шыныққан жер, пискен жер.
Дуз тапланып, өңешимди тескен шер,
Толқынларын жуўып кеткей, Аралым!

1978-жыл, 9-октябрь.





ҰАТАН УСЫ БОЛСА, ҚАЙДА КӨШЕМИЗ?...

Жайлап ата-баба, әке-шешемиз,
Тасқын суыға ийе едик кеше биз.
Әй, мекенлас бауырларым, досларым,
Ұатан усы болса, қайда көшемиз?!

Көлдер қуырап, теңиз сорға айланды,
Айтыуға хақың жоқ, тилиң байланды.
Сағадан инсапқа интизар халқым,
Кимлер талап, тартып алды дәрьянды?!..



ЕСКЕН САМАЛ КЕТЕР ЕЛЕ БАСЫЛЫП...

Биймөнилик ағартты көп шашларды,
Талай жерди инсапсызлар басқарды.
«Кайта қурып», хұждансызлық өршиди,
Хақ адамлар ұазыйпадан бос қалды.

* * *

Биреулер гүналы, биреу хақ болды,
Араңызға гүуилдескен гәп толды.
Ақ көкирек қарақалпақ халық едик,
Бул шаўқымлар қай жақлардан тап болды?!..

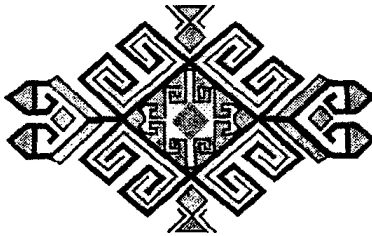
* * *

Ескен самал кетер еле басылып,
Бахыт тасып болған шығар хәсилик.
Албыраман, елдің азаматлары,
Жабысқақтай бир-бирине асылып!..

1986-жыл.

— IV —

КЕҢ МӘКАНЛЫ
ҚАРАҚАЛПАҚ АТ ҚАЛДЫ





*Балық пенен қусы болды көлинде,
Гүнде менен кетпен турды жеринде.*



*Жауға қанын берди, төрин бермеди,
Гелле кетпей қарыс жерин бермеди.*



*Усыншама улан-байтақ үлкени,
Урпағына мийрасым деп сақлады.*



*Әйемги қарақалпақтан,
Сақланып қалған урпақпан.*



ӨЗ ҮЙИМ

Көрдим Ферғауынлар қалдырған тағын,
Тынбай араладым Искендер бағын.
Тилла жайдың төбесінде отырып,
Ядымнан шықпады өзимнің жағым.

Патшада да болған емес артық бас,
Зорлық барда уят пенен ар шықпас.
Мийнет пенен тиккен он түп дарағым,
Ханның хәули-хәреминен артықмаш.

Үйимнің ишинде керегім тайын,
Кам гербиштен өрген бес қабат жайым.
Питкен маңдай терім, табан етімнен,
Узағына жасағайман илайым.

Париж, Лондон шәхәрлери қыяда,
Жайсаң болып аталыпты дүньяда.
«Қайсы шәхәр сулыу?» — десе биреулер:
— Өз Нөкисим хәммесинен зыяда!

Еске алсам шет елдеги гезимди,
Оятады патриотлық сезимди.
Ұтанымның жұлдызларын көргенде,
Өз анамның дийдарындай сезилди.

Мен тек мәзи үй-ишиме басшыман,
Хәр ұақытта жақсыларға жақсыман,
Аман болсын бала-шағам, досларым,
Жасай берсин, Нөкис — гөззал астанам.



ҚАРАҚАЛПАҚ АТ ҚАЛДЫ

Шайпатылып ғауға менен урыстан,
Жалғыз қолы босамаған қылыштан.
Бир жағының жауын тыйдым дегенде,
Тағы душпан ғаулап келип урысқан.

Жауға қанын берди, төрін бермеди,
Гелле кетпей қарыс жерин бермеди.
Ойлап турсам, ата-баба ғәриптер,
Өмир ушын не мүсийбет көрмеди!

Қан ақса да, көзден жасы ақпады,
Ел намысын құрбан менен ақлады.
Усыншама улан-байтақ үлкени,
Урнағына мийрасым деп сақлады.

Балық пенен қусы болды көлинде,
Гүнде менен кетпен турды жеринде.
Жасыл гия — малларының азығы,
Орақ турды қыстырылған бөлинде.

Ырыс берди сууы менен кесеги,
Бул елеси өмиримнің кешеги.
«Қарақалпақ ел болыұдан қалды» деп,
Бийкарланды жаудың айтқан өсеги.

Гейде жаманланды, гейде мақталды,
Гейде шарықлады, гейде тоқталды.
Ақырында, бир мың жылдан естелик,
Кең мөканлы қарақалпақ ат қалды.

ҚАРАҚАЛПАҚ БОЛҒАЛЫ

*Тараған булттай хәр жаққа,
Көшиүден әрман қалмады...*

* * *

*Әйемги қарақалпақтан,
Сақланып қалған урпақпан.*

Қарақалпақ болғалы,
Ел атағын алғалы,
Не көрмеген қарекен —
Деген мақал бар екен.
Түркистанның елинде,
Туранның байтақ жерінде,
Қырық рет жасап,
қырық көшкен,
Қырық рет жанып,
қырық өшкен.
Хәлсиреп, гейде жанланып,
Айбалтасын қолға алып,
Намыс ушын тирескен,
Өмир ушын гүрескен.
Жел ушырған қаңбақтай,
Гей-гейде мөкан, нан таппай,
Жазықлыдай кудайға,
Тентене болмақ оңай ма?!
Толғанып көшкен Дунайға,
Балқанның бийик, ойларын,
Едил, Жайық бойларын.
Кавказдың Шығыс арқасын,
(Шыйқылдатып арбасын),
Сыйынып баба, әрұаққа,
Тараған булттай хәр жаққа.
Көшиүден әрман қалмады,
Белде дәрман қалмады,
Өткермей тыныш бир қысты,
Өмир ушын қырқысты.

Еллерден елге аўысып,
Көпшилигин таўысып,
Тынышлық көрмей жәхәнде,
Куўысқан ата-мәканға.
Кутылып қырғын қамалдан,
Мәканын таўып дем алған,
Әййемги қарақалпақтан,
Сақланып қалған урпақпан.



НӨКИСИМ

*Кешеден бул күн,
Гүлленип күн-түн,
Өзгерип атыр шырайың!*

Нөкисим гүллен,
Күн-күннен түрлен,
Хүрметли тәзим өзиңе.

Келбетің жарқын,
Топырағың алтын,
Көриндің көркем көзіме.

Саулатлы қалаң,
Мен сениң балаң,
Елимнің ерке улыман.

Қушақты керіп,
Ыкласты беріп,
Ержеткіздің қолыңнан.

Жаңғырып көшең,
Жерлерің хәсем,
Мақпалдан көрпе жамылған.

Нурланып күнің,
Жарқырап түнің,
Мийнеттің нуры жағылған.

Жайылып даңқын,
Шадланып халқың,
Қууаныш кернеп тасады.

Бағыңда ойнап.
Гүлдердей жайнап,
Жасларың нама қосады.

Турмысы тасқан,
Өнері асқан,
Мәденият орайым.

Кешеден бул күн,
Гүлленип күн-түн,
Өзгерип атыр шырайың.

1950-жыл.



ҚАРАТАҰ

*Қаратаұым йошты қозғайсаң,
Сәүкелели сулығу қыздайсаң!*

Бир мың жылда толар бир жасың,
Тарийх — сырға толы хәр тасың.
Бабалардың көрдің дийдарын,
Беруний де сениң сырласың.
Қаратаұым йошты қозғайсаң,
Сәүкелели сулығу қыздайсан.

Қыял жетпес өткен жасыңа,
Шықтым бәлент уша басына.
Әмиүдәрья — жердің көмары,
Сен уқсайсаң жүзик қасына.
Қаратаұым йошты қозғайсаң,
Сәүкелели сулығу қыздайсан.

Баұрайында алтын қорғасын,
Шаруаларың сүрер жорғасын.
Ғәзийнениң аштың есигін,
Шайырларың шағлап жырласын.
Қаратаұым йошты қозғайсаң,
Сәүкелели сулығу қыздайсаң!

ТОПЫРАҚ ҚАЛА

*Бизлер сүрген гүл өмир,
Баяғының жалғасы.*

Топыраққала тусында,
Булдырап тур Қаратау.
Турып мүмкин, усында,
Беруний де қарады-ау, —

Деп ойладым өзим де,
Тау басына көз салып.
Қорған салған гезінде,
Бунда болған көп халық.

Альбомындай тарийхтың,
Мынау бәлент қорғаны,
Мәканы болған халықтың,
Сүрип өткен жорғаны.

Биреу шапқан жүйрикти,
Биреу минген ешекти.
Қурып сонша бийикти,
Қалдырыпты кесекти.

Өткен талай арыулар,
Болған талай ақылдар,
Билегінде қару бар,
Қарамандай батырлар.

Мүлгип турған қорғаны,
Мың жыллардан бермаған.
Көшип кеткен кәруаны,
Хеш бир адам қалмаған.

Сол баяғы тул өмир,
Аянлаған арбасы.
Бизлер сүрген гүл өмир,
Баяғының жалғасы.

ӘПСАНАҒА ТОЛЫ ДАЛА

Елликқала ел екен,
 Бурын-бурын бурында.
 Дәстан болған жер екен,
 Шайырлардын жырында.

Шыңғысханнан майрылып,
 Хәлсиреген бирак та.
 Жерден, суудан айрылып,
 Халқы көшкен жыраққа.

Көп әсирлер қанырап,
 Дилгир болған адамға.
 Көтерилди шаңарак,
 Бизиң усы заманда.

Елликқала, Елликқала,
 Қаратаудың гүлзары.
 Әпсанаға толы дала,
 Жетип келген нурлары

Саяхатқа барғанлар,
 Қарап көрсе ескерип,
 Қатар-қатар қорғанлар,
 Бабалардан естелик.

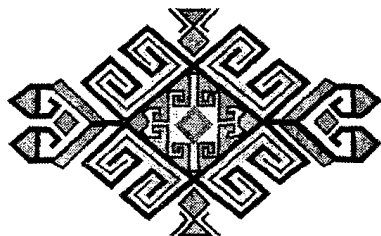
Жер өзгерткен шырайын,
 Шабандозлар жарысқан.
 Гилең сулығу Гүлайым,
 Гилең батыр Арыслан.

Ақшакөлдей толысып,
 «Ақ алтын»ның ордасы,
 Бир жағында бағы бостан,
 Бир жағында шаруасы.

«Барып қара, барып қара,
 «Мийұалы»ның бағына.
 Елликқала, Елликқала,
 Гүлленежақ тағы да.

— V —

ДУНЬЯНЫҢ ТЕТИГИ СЕНИҢ
ҚОЛЫНДА





Урыстың зәхәрин адам аңлады...



Парахатшылық дер халықтың тилеги!



Хеш биреўди урыс шадлы етпеген!.



Ұатан қорғау — ұазыйпалы исимиз!



Адамға жаманлық — қураллы урыс,
Жақсылық — сыйлыққа берген гүлдәсте.
Силтесең силтенер қылышқа қылыш,
Жақсылық тозбастан сақланар есте.



Бурынғылар қылыш соққан, оқ соққан,
Қарсыласқан жауын ғана қақсатқан.
Әйдархдай бул заманның душпаны,
Адам туқымын қуртатуғын зат соққан.



Әдетің — шуғыллық, талабың — ғыжақ,
Биреўге биз бердің, биреўге — пышақ.
Жаслар жүрегине ғалауып салдың,
Қырық шәхәрди бузған Әзәзүл усап!



Сөзге қулақ салың, әй, пүткіл инсан,
Ақмақ — қылыш болса, сен — полат қынсаң.
Дүньяның тетиги сениң қолыңда,
Өмирге тирексең, ең бийик шыңсаң.



Хәр ұақытта ким бурын муш көтерсе,
Өткір жери соған тийер жарақтың.



ДОСЛЫҚ — ЖӘХӘН СӘРДАРЫ

Адамнан сен жақсылық күт,
Рәхим бар, ынтық бар.
Жаманнан сен етпе үмит,
Жүрегінде мылтық бар.

Суўға батып мантыққанда,
Адам қырға тартады.
Мақсет ушын ынтыққанда,
Жаман кеги артады.

Шын инсанлар татыў жасар, —
Дүнья хәкимдарлары.
Бирлик, күштен заўым қашар,
Дослық — жәхән сардары!

АДАМЗАТ

*Әй, адамзат, адамзат,
Жасасаңшы парахат!*

Адам адам болғалы,
Қолына қурал алғалы,
Жақсылық пенен жаманлық,
Билгирлик пенен наданлық,
Бир-бирине болып жау,
Үзилмеди, жәнжел-дау.
Қутырған соң жаманлық,
Болмады хеш аманлық:
Дәулет ушын, бақ ушын,
Хәмел ушын, тахт ушын,
Ийтлик етип қыймаға,
Сыймағандай дүньяға,
Артық-аспай жер ушын,
Байлық ушын, ел ушын,
Болар-болмас мин ушын,
Дәстүр ушын, дин ушын,
Өгиз болып сүзисти,
Қораз болып жулысты,
Түлки болып өбисти,
Жылқы болып тебисти,
Арысландай айқасты,
Айыулардай шайқасты,
Бир-бирине от басты,
Жылан болып уу шашты,
Асаулардай тууласты,
Сағаллардай шууласты,
Бир тынбады удайы,
Ғарғағандай қудайы,
Хеш ким аман қалмады,
Барлығын жер жалмады,

Әй, адамзат, адамзат,
Жасасаңшы парахат!
Билмедің бе еле сен,
Урыспай-ақ өлесен!..

1968-жыл



ЖАН ӨЗ СЫРЫН ТИЛ АРҚАЛЫ ТЕРБЕТКЕН

Шайырлық — ол ләззет алар жүректен,
Жүрек жанға сүйиұшилиқ дөреткен.
Жүрек барда мухаббат бар, өмир бар,
Сүйиұшилиқ сақланар,
Жан өз сырын тил арқалы тербеткен.

Төрийплеуге тилим толық жетпейди,
Жырламауға кеулим тақағ етпейди,
Мухаббатым Ұатаныма берилген,
Жүрегимнің төринен,
Орын алған, хеш ұақытта кетпейди.

Күнлер өтти, жыллар өтти жумалап,
Көп әсирлер жыл артынан кууалап,
Қай ұақта да ылғый залым басқарған,
Ел ырыстан бос қалған, —
Зарлы жүрек қараңғыда тубалап.

Оқтай тийип намысына, арына,
Ушырап таудай тосқынлықтың торына,
Не жананлар әрман менен өтипти,
Қосылмай-ақ кетипти,
Жаслайынан кеули сүйген ярына.

Залымлық көп титиретти жер-көкти,
Бахыт ушын гүреслерде қан төкти,
Еркинликке хәуесленген сансыз ер, —
Мийнет деген талапкер,
Заманында өмирлерин сарп етти.

Таң жолында талай қанлар ағылды,
Дауылпазлар тыңламады дауылды.
Таң атса да халыққа қарсы қышқырған,
Уұын шашып ысқырған,
Қанға жерик әйдархалар табылды.

1952-жыл.



ХАЛЫҚ ТИЛЕГИ

Урыстың зәхәрин адам аңлады...

Парахатшылық дер халықтың тилеги!

Минез бар дүньяда хайўанға уқсас,
Жыртқышлардан жаман, жүреги иплас.
Мақсети — қан төгий, талабы — урыс,
Адамзатқа өмиринше қаны қас.

Жок, залымның хийлелери өтпейди,
Өткен урыс хасла ядтан кетпейди.
Ийт қутырса, жақын оның әжели,
Басқа хеш нәрсеге дады жетпейди.

Ким көнеди ўайранласа елинди,
Кузғын ыласласа хасыл жеринди.
Узақ өмир сүрмек ушын туўғанбыз,
Хеш қандай жан қөлемейди өлимди.

Адам нәлет айтар арын сатқанға,
Тыныш елге қурал, бомба атқанға,
Хадал жүрек қалайынша шыдайды,
Шөхөр қыйрап, жан қырылып жатқанда!

Хәр бир киси тынышлықты қорғады,
Урыстың зәхәрин адам аңлады,
— Жасасын тынышлық! деген сөз хәзир,
Уран болып, жер шарында жаңлады.

Жаў ойласа адам қанын шашыўға,
Пүткіл инсан минди кекли ашыўға,
Қанхордың да, атомның да хәдди жоқ,
Дүньядағы халықтың күшин басыўға.

Парахатшылық дер халықтың тилеги,
Тынышлық деп соғар хәр бир жүреги.
Адам бахтын, тынышлығын қорғаған,
Мөрт перзентлер — Ыатанымның тиреги!

1951-жыл.

БИЗИҢ УРАН

Хеш биреўди урыс шадлы етпеген!..

Кемеге мингенниң жаны бир деген,
Кайда болсам, инсан менен биргемен,
Әлем океанында тынбастан жүзип,
Шоккылардан желком курған Жер — кемем.

Бул мысалды босқа айтып жүр деме,
Бәримизге шерик болса бир кеме.
Хеш жерине ийнедей дақ түспесин,
Акмақ шығып, от шашпасын иргеге.

Не есерлер адамлыққа карамай,
Асық ушын төбелескен баладай,
Бир-бириниң салып кеткен басына,
Болған талай қыян-кести булағай.

Бир-биреўди унтамақтың қастында,
Не болмаған бул аспанның астында.
Қанлар бурқып, домаланған геллеси,
Талай-талай ғаррының да, жастың да.

Залым қуғанса да адам өлгенге,
Шадланса да көздің оты сөнгенге,
Жанды қырып мың жасаған қанхор жок,
Өлим шерик жеңілгенге, жеңгенге.

Шыңғыс хан да өлмей тири қалған жок
Хәр бир жанның жүреги бар жанған шок,
Жанған шокты ўақты жетпей өширип,
Наполеон да елден алғыс алған жок.

Сыр қалды ма адам көзи жетпеген,
Хеш биреўди урыс шадлы етпеген.
Сонда неге америкалы төрелер,
Жалын шашып ойнап турсыз от пенен?

Сизлерде де әлпешлеген бала бар,
Не себептен Вашингтонда қан ағар,



Бомба жаўып, балаларын шуўлатып,
Жанды қырып топырақларын жаралар?

Джонсон тақсыр, ойланбаған төресен,
Кәйтер едің пығ-шығ болса терезен,
Тарт қолыңды Вьетнамның жеринен,
Халық алдында не деп жуап бересен?

Ким кәлейди елге ойқан салғанды?!..
Хаслы инсан қорлатпайды адамды.
Ким көнеди жараласаң есирип,
Хәмме шерик Жердей ұллы Ұатанды?!..

Сөзге кулақ салың, әй, пүткіл инсан,
Ақмақ — қылыш болса, сен — полат қынсаң.
Дүньяның тетиги сениң қолында,
Өмирге тирексең, ең бийик шынсаң.

Топырақ керек егис ушын, гүл ушын,
Қуяш керек өмир ушын, нур ушын.
Қурықлайық асқынлаған асауды,
Өршитпейік қаңхорлардың урысын.

Кең дүньяның келсе тыныш тұрғысы,
Бир мушына куда болар бир мушы.
Туұысқанлық, тынышлықта жасасып,
Мийнет пенен гүл жайнасын турмысы.



ЖАН АҒАМ КЕТТИҢ, КЕЛМЕДИҢ!..

Ел көнди жоклыкка, ашқа,
 Жан ағам кеттиң, келмедин.
 «Түстим, — деп жаздың, — сауашқа»
 Жан ағам кеттиң, келмедин.

Баян еттим ойда барын,
 Зар еңирейди бауырларын,
 Ғәрип анаң интизарын,
 Жан ағам кеттиң, келмедин.

Ини, қарындас изинде,
 Көриндің мәртлик дизимде,
 Бармысан дүнья жүзинде?
 Жан ағам кеттиң, келмедин.

Соғыс елди ұайран етти,
 Жердің жүзин титиретти,
 Қайғы менен күнлер өтті,
 Жан ағам кеттиң, келмедин.

Аласапыран болды заман,
 Хеш ким де қалмады аман.
 Қанлы қырғын болды тамам,
 Жан ағам кеттиң, келмедин.

Ағла еди салтанатың,
 Шапқылап жүр тулпар атың,
 Күтип отыр перийзатың,
 Жан ағам кеттиң, келмедин.

Көзлер қыймастай ер едің,
 Айрықша болып дөредің,
 Көп еди журтқа керегің,
 Жан ағам кеттиң, келмедин.

Ғазлар ушар қатар-қатар,
 Көңилим түрлі ойға батар,



Болмады хеш хабар-агар,
Жан ағам кеттин, келмедин.

Айралықтың оты жаман,
Күни-түни сағынаман,
Болғайсаң өлимнен аман,
Жан ағам кеттин, келмедин.

Ямаса болдың ба қурбан,
Тәғдиринди билмей турман,
Тилеўберген иниңдурман,
Жан ағам кеттин, келмедин.

1946-жыл.





БИЗИҢ КҮШ

Залым Гитлер Европаны бүлдирип,
Талайларды дар ағашқа илдирип,
Қысығуметти салды адам басына,
Нешшелердин жүрек-баұрын тилдирип.

Ана айрылып, көздин нуры — баладан,
Бала айрылып, ақ сүт берген анадан,
Көз тоймастай гөззалардың беденин,
Ғарға, қузғын азық қылған даладан.

Нәрестелер қыйрап жатыр ышқынып,
Харам жаўлар қорқынышлы күш қурып,
Мине, бизиң гүл жайнаған Ұатанға,
Кирип келди әйдархадай ысқырып.

Қоблан минип торы аттың белине,
Ерлик етип атыр туұған елине.
Алпамыстай қарақалпақ мәртлери,
Душпанларды көмип атыр гөрине.

Самолётте, атта, яки пияда,
Армияның батырлары зыяда.
Залым Гитлер есабынан жаңылды,
Күшимизге күш тең келмес дүньяда.

Ұатан қорғау — ұазыйпалы исимиз,
Елеберин таўдай тасар күшимиз.
Залым Гитлер өлер күниң тақалды,
Бизлер емес ойнайтуғын кисиниз!

Женис ушын тайсалмаған халқымыз,
Барған сайын минбелетер, парқымыз.
Ақырында жаўды жексен қыйратып,
Дүнья жүзин сүйсіндирер даңқымыз.

1941-жыл.



АРМИЯ

Көпшиликтің жырына,
Қосылыўға бар талўас.
Шайырлықтың шыңына,
Шығыў ушын зор ықлас.
Нийетим ҳақ, тилим жас,
Қолында өскен шайыры —
Билгенин халықтан аянбас.
Барымды базар етейин,
Ал, досларым қулақ ас!

Армиямда таскын күш,
Айқасқан жаўда жан қалмас.
Ушқаны парлап полат қус,
Жел де оған ералмас.
Мингени тулпар, тайсалмас,
Ерлер алға умтылса,
Душпаны қарсы туралмас.
Қуралы беккем, дәў жүрек,
Қолында жәўҳар ақ алмас.
Жер силкинер күшине,
Таў да шыдам бералмас.
Бул турғанда қанхорлар,
Тыныш елди шуўлатып,
Жазықсыз жанды қыралмас.
Жыласа бул жубатар,
Көргенде шыдап туралмас.
Гүреске шыққан қәдесиз,
Жығылар сөзсиз, жығалмас.
Сунқарға соққан кузғындай
Дүгискен душпан оңалмас,
Әйдарха болып келсе де,
Арды қолдан бералмас,
Гитлершилер сүйеги,
Қуўрады, қайта жаңармас,
Дүнья мийнеткешлери
Қанқорлыққа қаны қас.
Енди қайтып фашистлер
Барабанын қағалмас,

Нийети бузық залымлар,
 Қанша күшін салса да,
 Урыстың отын жағалмас,
 Батынып қылыш уралмас,
 Оқталса түсер шырмауға,
 Оннан қайтып шығалмас.
 Өскен елим нурыстан,
 Жарғанат ушып жүралмас,
 Шапса көзи қамасып,
 Жүрер жолын табалмас.
 Көлеңкеси ғарғаның,
 Күн сәулесін жабалмас.
 Қутырған ийт үргенге,
 Айдың нуры жоғалмас.
 Жар басынан секирип,
 Жұлдызды ийтлер қабалмас,
 Ұатаным мениң — берк қорған,
 Жылан да жылжып киралмас.
 Жаздың жақты күнінде,
 Жарғанат ушып жүралмас,
 Жақтыда өмир сұралмас,
 — Жау келди! — десе, ғарры-жас.
 Үйінде шыдап туралмас,
 Журт ғалаба атланар,
 Армия менен уранлас.
 Болсын елим деген ер —
 Азаматлар елге бас.
 Жеңіс тууын көтерсең,
 Көкирек қалай шадланбас!
 Елге қалқан болғайлы,
 Мәрт уғланлар, заманлас,
 Серли, сергек, қорғанлар,
 Жау ғапылын табалмас.
 Армияның күшине,
 Душпан да мин тағалмас.
 Қорқыныш жоқ жаулардан,
 Батыр халқым алға бас!

1950-жыл.



САҒЫНЫШ

*Мәрдиқардан қайтқан жигиттің ата-анасы айдалып кеткенін
билмей айтқан сағыныш зары*

*Көзиме гәўхар көринди
ойнап-өскен жерлерім...*

Қысы-жазы нур қуяшлы, жақты аспаным бармысаң,
Хорезмлі карақалпақ, ата мәканым бармысаң,
Үлкен-киши, қатар-қурбы, туұысқаным бармысаң,
Хәзилкеш дайы-жийенли, жанажаным бармысаң,
Қублагахым — ата-анам, мөхрийбаным бармысаң?

Көзиме гәўхар көринди ойнап-өскен жерлерім,
Бағы-бостанлы дала, егинли атыз, шөллерім,
Ядымнан шыққан емес сениң балалық күнлерин,
Қулағымнан кетпейди шүлдирлеген тиллерин,
Жастан еркелеп өстирген Райханым бармысаң?

«Шүй тастамақ», «Бардымқаш» ойындарым бар еди,
Бирге өскен хәзиллесип, сүйискен дилбар еди,
Қосылмақ мақсетинде опалы ашық яр еди,
Жүрегимди бәнт еткен Мийирханым бармысаң?!



АНАЖАН

Жүзинди көрмедим, сағындым,
Душпаның бас ийип бағынды,
Бармысан дүньяның жүзінде,
Жоғалған перзентің табылды,
Жан ана, жан ана, ана, жан ана!

Не көрдің перзенттен, баладан,
Душпаның ийт болып талаған,
Түстің бе отларға, сууларға,
Ана жан, ана жан, анажан!
Жан ана, жан ана, ана жан ана!

Қайғыдан күйдің бе, пистің бе,
Жалынлы отларға түстің бе,
Излейін өмірди сарп етип,
Бар болсаң бул жердің үстінде.
Жан ана, жан ана, ана, жан ана!

Өлдің бе шыдамай күйикке,
Душпанлар өлтирди дейик пе,
Бар болсаң кел ана, көр ана,
Ығбалдың шыққанын бийикке.
Жан ана, жан ана, ана, жан ана!



УЛЫ РУМ, ҚЫЗЫ КЕТКЕН ҚЫРЫМҒА

Топас байлық гөзаллыққа қас болып,
Аш өңешке кара тақан ас болып,
Мың-мың жыллар қараңғылық қаппаған,
Ғәриплердин көзлерине жас толып.

Не жананлар жаў торына шатылып,
Өмирден көп ерте кеткен ах урып,
Сұлыўлардың иште кеткен әрманы,
Зар-зар еңиреп мал орнына сатылып.

Жаў бассынған келиншекти, қызларды,
Залымлардың сөзлери уў, ызғарлы.
Айдай арыў ләтте кийип, ах урып,
Жалаң аяқ кешип өткен муз, қарды.

Бир нешелер асыраўға жан таппай,
Неше жанлар үнеминe мал таппай,
Жаў шайпалтқан Азияның елинде,
Қаңғып кеткен жел айдаған қаңбақтай.

Улы Рум, қызы кеткен Қырымға, —
Не заманлар өткен екен бурында.
Жүрегимде тал-тал қалған саза бар,
Шерли дәртлер ески дүнья муңында.



ШОЛПАНҒА САПАР

Халық өтсе де дүркін-дүркін,
Жер-көк, жұлдыз —
дүнья мүлкін,
Ким билипти, ойла достым,
Жетпегенде мине, бул күн!

Душпан күйсин, дослар күлсин,
Пүткіл жәхән буны билсин,
Гилгин бизге усынып тур,
Аспандағы гей бир тилсим.

Күтип алып нурлы таңды,
Таң қалдырған пүткіл жанды,
Таң жұлдызы деп атанған,
Көктен туған ақ Шолпанды.

Сулыұлардай қасын керип,
Жымың қағар жақты берип,
Таң алдында сайран етсем,
Сапарыма болды шерик.

Көктің сансыз жұлдызларын,
Бәрха көріп турмыз бәрін.
Ақ Шолпан деп атын қойған,
Адамзаттың хұр қызларын.

Билмесе де оның сырын,
Ел арнады қосық-жырын,
Шолпан түүе «Қап тауынын»,
Өзи жумбақ еди бурын.

Айтылғанда ертеқ-дөстан,
Көп тыңладым жалықпастан.
«Қап тауына жалғас екен, —
Деуши еди, — Жер хәм аспан».

Болсадағы қанша қашық,
Сана мине, оннан асып.



Ай, жұлдызға жетпеге де,
Турмыз дослар шамаласып.

Кең әлемге қулаш созып,
Жылдырымдай кеттик озып.
Бирақ, харам жүрек те бар,
Ләтте шапан қалған тозып.

Жау урынса, жеңбек ушын,
Беккем полат белде күшим,
Тағы алға, илим, билим,
Тынышлық хәм еңбек ушын.

Ай төсинен алдық хабар,
Бул жаңалық жанға жағар,
Кетти жайсаң хауа кеме,
Шолпан жакқа тартып сапар.

Сырттан карап турмыз бағып,
Кууанышта шаппат қағып,
Бизден сәлем алып барар,
Ақ шолпанға сырға тағып.

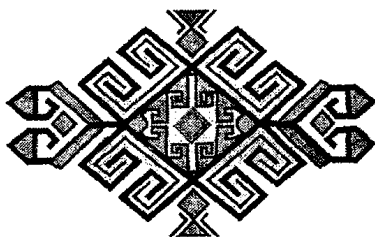
Бир күн жетип барса кеме,
Әне, буны тегин деме.
Менде де бар Ай, Жұлдызға
Барып көрип қайтыу деме.

1962-жыл.



— VI —

ӨМИР СЕНИ ШАЛҚЫТАДЫ,
ТУСАЙДЫ...





*Күнлер өтти көрген түстей белгисиз,
Күнлер өтти, қайтып оны көргисиз.
Турмысымда небир күнлер гезлести,
Өмиримнің ярымына бергисиз.*



*Дуньяда ким мәңгилікке жасайды,
Өмир сени шалқытады, тусайды.
Биреу келип-биреу кетип атырған,
Хожелинің базарына усайды.*



*Уақыт өтер жүйрік аттай шабысып,
Бәхәр келер, қыс өмирін тауысып.
Хәр бир күннің, хәр сааттың орны бар,
Өмир ушын хеш бир күн жоқ ауысық.*



*Адам болсаң, жәмийетке дерексең.
Қосылмасаң тамыры жоқ терексең.
Ойламасаң тек өзиңнен басқаны,
Айтшы, қәне, сен кимлерге керексең?!*



*Дуұтар менің шын жолдасым,
Саұсақлап ойын хағлатқан.*



Жуптым менің, сазлайтуғын сейисим!..



Атлар түнде енип шықты түсеме!..



ӨМИРИМНИҢ ЛИРИКАСЫНАН

Дүнья — мухит, жүздим тасқын ағысын,
Ушыратпадым тоқтайтуғын жағысын.
Жол-жөнекей сәлем берип өтсем деп,
Қағып кирдим ярым әсир қапысын.

Небир дослар әрман етти келиўди,
Шоғы сөнди, көрмей кетти елиўди.
Айға жеткен көз тоймастай заман бул,
Жүз жаста да ҳеш ким сүймес өлиўди.

Хәр бир күним — өмирдин бир гербиши,
Хәр биреўдин келер буны өргиси.
«Бир әсирдин дәл ортасы усы» — деп,
Мине, мынаў өлшеп қойған белгиси.

Хәмме жүрип өтетуғын бир төбе,
Өмир барда бахыт пенен мәртебе.
Бүгин мине елиў менен хошласып,
Алпыс жаққа атланаман ертеге.

Егиз туўған қуўаныш хәм қапалық,
Күн артынан күнлер келер такалып.
Хәр батқан күн жулықып алып кетип тур,
Өмиримниң бир шегесин қопарып.

Алдыма да нәзер таслап қарайман,
Барса келмес таў көринер қарайған.
Соған жеткен ғаррылықтың дәўранын,
Мениң өзим жигитликке санайман.

Балалықты ғаррылықтан жек көрдим,
Жек көрмедим, уўайымын жеп көрдим.
Жүз жастағы ғаррылықтың қайғысын,
Бес жастағы балалықта өткердим.

Жүрген изди қыялыңа аласаң,
Ядымда тур қайғы менен тамашам.



Сум мусаллат ала шаңғыт көринди,
Ғаз-ғаз турып кең дүньяға қарасам.

Буўындырып жуп жағадан асылған,
Әжел қәўпи кетпей турды қасымнан.
«Қылқ» еттирип жутып қойды әкемди,
Жетим қалдым палапандай жасымнан.

Анам ғәрип зар еңирейди егилип,
Көзлеринен қанлы жасы төгилип.
Он алтыдан жалғыз қалған мен болдым,
Он бес жұлдыз жер астына көмилип.

Қайғы оты туншықтырды анамды,
Қара үйди қаплады тас қараңғы.
Булағайлы қарлы боран түнлерде,
Зарланады саў қойғай деп баламды.

Кеткенлерге жаны оттай күйеди,
Мен аўырсам және октай тийеди.
Жаста емес, хәзир ғана ойлайман,
Полат екен бийшараның сүйеги.

Мыйық тартсам, шадды-қоррам болады,
Қабак шытсам, жасыл гүлдей солады.
Жан бар жерде қапалығын сездирмей,
Аўлағында өксип-өксип алады.

Сап жүреги өртенипти дүт болып,
Тири қалдым ақыр туби қут болып.
Қар үстинде қаңбақлардай жумалап,
От басында аяқларым шыт болып.

Ескен желдей өте берди балалық,
Жигит болдым, келди кем-кем ағалық.
Әкем жүрген соқпақ пенен аяңлап,
Жетип келдим елиў жасқа тақалып.

Күнлер өтти көрген түстей белгисиз,
Күнлер өтти, қайтып оны көргисиз.

Турмысымда небир күнлер гезлести,
Өмиримнің ярымына бергисиз.

Ялымда тур, мен баяғы жетиммен,
Жетимлерден талай жайсаң жетілген.
Бул заманда сүйиуіши көп баланы,
Анасындай шорпылдатып бетинен.

Журтым мени шайыр десе, шайырман,
Не десе де пәрманына қайылман.
Бауырманым мектеп пенен интернат,
Жетимлерди жетимликтен айырған.

Ел сүймесе мениң жайым төрмеді,
Бийик бахыт қыран қустай өрледі.
Бир әрманым — мәртебемнің асқанын,
Атам менен анам ғәрип көрмеді.

Алғысым көп досларыма, халыққа.
Хеш ким сирә нәзерден тыс қалып па?!
Тири түүе, батыл болған Бердақты,
Бизин заман алып шықты жарыққа.

Жүрегимнің түпкиринен шығарған,
Мәпи ушын жаратылса шығармам.
Ел алғысы — мениң ушқыр қанатым, —
Еле талай шарықлауға шығарман.

Қуудың көркі — көк шалғынлы көл менен,
Ердің көркі адам менен, ел менен.
Дузын толық ақламадым журтымның,
Еле талай қарызым көп бермеген.

Қушағында ой-өрисим кеңейген,
Ел мийримин жан анама теңеймен.
Журт шадлығы жалғаныссын жүрекке,
Жалғыз өзим жүз жасайын демеймен.

Мен мың жасап қалғанда да қатардан,
Бул дүньяның не ләззетин татарман?



Заманластың хәммесинен айрылсам,
Тап өзим-ақ, гөрге барып жатарман!

Мен жасасам дослар менен жасайын,
Бала-шаға, қостар менен жасайын,
Үлкен-киши, қатар-қурбы, заманлас,
Қартлар менен, жаслар менен жасайын.

Елиў жаста шарнадым ба, талдым ба?
Бир жүз жыллық өмири бар талдың да!
Жаслығымның сарқындысы кеткен жоқ,
Еле талай дүбирим бар алдымда!..

1966-жыл.



ӨМИР ЖЫРЫ

Күнлер өтти жүрегимди суулатқан,
Күнлер өтти қайғы ууын қурғатқан.
Жүріп өткен жолларыма қарасам,
Теніз яңлы толқынланып суу жатқан.

Еситкенде жыраулардың термесин,
Сайратады қайғы-мунның пернесин.
Бабалардың бастан кешкен муң-зарын,
Енди қайтып урпақларым көрмесин.

Көп жүзсем де өмир деген кемеде,
Хеш хақым жоқ ғарры болдым демеге.
Бахыт пенен ойнап-қулип, шадлықта,
Шығып турман алпыс деген төбеге.

Қырықтан өтсең өмир жолы тез екен,
Хәзир мине, ойланаман, сеземен.
Улықлардың «узақ жаса!» — дегени,
«Ғаррылыққа жетис» — деген сөз екен.

Жаслығымда кем болмадым көриктен,
Талайлардың жүрек-бауырын ериткен.
Бара-бара сулыұлықтың бояуын,
Қызым менен улларыма бериппен.

Дүньяда ким мәңгиликке жасайды,
Өмир сени шалқытады, тусайды.
Биреу келип, биреу кетип атырған,
Хожелинің базарына усайды.

Ұақыт өгер жүйрик аттай шабысып,
Бәхәр келер, қыс өмирин тауысып.
Хәр бир күннің, хәр сааттың орны бар,
Өмир ушын хеш бир күн жоқ ауысық.

Адам болсаң, жәмийетке дерексең.
Қосылмасаң тамыры жоқ терексең.



Ойламасаң тек өзиңнен басканы,
Айтшы, қәне, сен кимлерге керексең?!

Өмирдин де болар мәүсिम-мәхәли,
Жарқын жаслық — гүл өмирдин бәхәри.
Бәхәринде таярлансаң гүзине,
Мүдиртпейди ғаррылықтың кәхәри.

Қыяллардан қыял туғар шақалап.
Ели-журтым хызметимди бақалап.
Қууатыма қууат қосып келмекте,
Қаршығадай гүрилдескен шапалақ.

Өрмеледим, миндим бийик асқарды,
Кеўлим бирақ қартаймады, жас барды..
Бахыт пенен ойнап-қулип келемен,
Мен өзиме қурдас етип жасларды.

Бул не өзи, өркенлеу ме, өскен бе? —
Баратырман жетпис пенен сексенге.
Тилеўберген еки қайта туўылмас,
Жерди сүрип, туқым сеуип ексең де.

Шайыр санап байлық бермес қапшықтан,
Кәлем деген станоктан от шыққан.
Жүрегимнің түпкиринде завод бар, —
Узағына тозбайтуғын зат шыққан.

Мийүе берди шабытымның жемиси,
Нағыз шыңға шыққан гезим ең усы.
Бахыт пенен тағы қырық жыл жасасам,
Болмас еди бир кәбирдин кемиси.

Қалмасам мен бир жеримнен майырылып,
Қалмасам мен ес-ақылдан айырылып,
Ұтанымның, ел-халқымның мәпи деп,
Жүрегимде қайнап жатыр шайырлық.

1975-жыл.



АНА

Әй ана, билемен тилегимдесен,
Сен мениң мудама жүрегимдесен.
Қандай көретуғын болсаң сен мени,
Мен де тап жанымдай көремен сени.
Сеннен қымбат не бар маған дүньяда,
Сен болмасаң келмек қайда дүньяға!
Балалық дәуірімди еске алайын,
Өткен өмірімди ойлап қарайын:
Бөбек болдым, бала болдым, ер жеттім.
Адам етип сениң өзін дәреттин.
Тууған соң қырық күннен шақаклап күлдим,
Мен күлсем, сүйсіндин, масайрап жүрдин.
Жыласам жубаттын, көрсең қуғандың,
Аппақ сүтлериннен емдим де қандым.
Еркелеп турғанда қушақты аштын,
Жууырып барғанда, бауырыңа бастын.
Қанша қыйқаншылық етсем, шыдалың,
— Аспандағы айды бей! — деп жыладым.
Пал берсең «сүт бер!» — деп қыңырлық еттим,
Сүт берсең, «пал бер!» — деп табақты төктім.
Неше тәртипсизлік исти еттим мен,
Айыпсынбай, кеуилиме жеттин сен.
Бәрін хұрмет пенен ядқа аламан,
Ойлағанда уялып та қаламан.
Уллы-киши, аға, қарындас, иним,
Бәрінде де болды мениң минезим.
Хәммесиниң еркелитин кеширдин,
Әлпешледин, мәпеледин, өсирдин.
Ыссыдан, сууықтан бизди сақладың,
Аналықты хұрмет пенен ақладың.
Өмириңниң неше-неше жылларын,
Пидә еттин, ер жетсин, деп балларым.
Жаслығымда сондай тәрбия еттин,
Мине, бүгін адам болып ер жеттім.
Исиңди умытсам, инсан емеспен,
Тутарман хәмиринди, болмас демеспен.
Енди сениң шын кеулиңе жетейин,
Қадал жүрек пенен хызмет етейин.



Жаным пидә хәр бир айтқан сөзине,
«Баўырым» деген сөзин куўат өзиме.
Егер, еркелесең, мен де шыдайын,
Жалыктым деп, хеш етпеймен уўайым.
Сәхәр турып, пал бер, десең, берейин,
Кайда жумсасаң да барып келейин.
Егер, тап десең де қоянның сүтин,
Сөзинди қайтармас хадал перзентин.
Әкелип бер десең де қуланның майын,
Сениң ушын ол да болады тайын.
Терең теңизлерден тап десең балық,
Кетермен, ақыры келермен алып.
Отка жумсасаң да оннан қайтпайман,
Кулласы, мен сени хеш муңайтпайман.
Мениң ықтыярым сениң қолында,
Өлсем де ырзаман, сениң жолында.
Мехрибаным анам, жүрегим, жаным,
Анамдай кәдирдан уллы Ұтаным!

1939-жыл.





МЫС ҚУМАН

Көрип турман өмирли,
Мыс қуман да адамнан...
Омырауы бүркіт төсиндей,
Айбатлы маған мыс қуман.
Әкемнің нағыз өзіндей,
Айбынаман сустынан.

Сыр аңлатқан сезімге,
Кәрабат бар, — деп турман.
Әкемнің жигит гезінде,
Мыскерге бабам соқтырған.

Жалғыз улы ер жеткен,
Атаның нийет, ышқынан.
Келиңли болып перзенттен,
Бағышланған мыс қуман.

Үлкеннің ислеп дегенин,
Хожалық болып мүлк жыйған.
Ата менен енениң,
Қолларына суу қуйған.

Анам менен құрдастай,
Жасасқан бирге үйінде.
Қолының орнын кир баспай,
Жалтылдаған күйінде.

Әкем жигит болғанда,
Турпатын көрген мыс қуман.
Анам келин болғанда,
Сымбатын көрген мыс қуман.

Шадланған перзент көргенде,
Бауырында өсип ананың.
Апыл-тапыл жүргенде,
Қушақлаған қуманым.

Атаның мүлки-дүньясы,
Хеш бири де қалмаған.

Сакланған усы мийрасы,
Қәдирли дүнья-мал маған.

Бабамның көрген көзи деп,
Тазалатып хәр айдан,
Жан әкемнің өзи деп,
Дийдарына қарайман.

Болмасын неге ықласым,
Сексен бес жыл жасаған,
Анамның тутқан тутқасын,
Бауырыма басаман.

Нешшелер жерге көмилди,
Айырылдым ата-анамнан.
Көрип турман өмирли,
Мыс қуман да адамнан..

1971-жыл.





ДУЎТАР МЕНИҢ ШЫН ЖОЛДАСЫМ

Дуўтар мениң шын жолдасым,
Саўсақлап ойын ҳағлатқан.
Кетип қатты ықласым,
Шағлы кеўлимди шағлатқан.

Турса қыял қырдан асып,
Шайырлығым кетер тасып,
Жорға яңлы қына басып,
Сүрип алға ылғаллатқан.

Шықсын бүгин хәрне барым,
Ойна-ойна саўсақларым,
Дуўтардағы еки тарым,
Сеске сес қосып жырлатқан.

1947-жыл, ноябрь.



УРПАҚЛАРЫМ — ҚАНАТЫМ

*Егер оны қыйнасаң,
Қыйнағаның өзимди.*

* * *

*Урпақларым — қанатым,
Жүрегимнің тамғасы. —*

* * *

*Хәр биреуи қууатым,
Өмиримнің жалғасы.*

* * *

*Бул дүньяға қонақсаң,
Шалқығаның болмаса...*

Урпағымды сыйласаң,
Сыйлағаның өзимди.
Егер оны қыйнасаң,
Қыйнағаның өзимди.

Урпақларым — қанатым,
Жүрегимнің тамғасы.
Хәр биреуи қууатым,
Өмиримнің жалғасы.

Бул дүньяға қонақсаң,
Шалқығаның болмаса,
Қуурап қалар дарақсаң,
Сеннен тукым қалмаса.

ҮЙ ҚАСЫНДА САРЫ ТАЛ

Кип-кишкене Зухражан,
Тауып алып даладан,
Алып келди шыбықты,
Кууанғаны қызықлы.

Томпаң-томпаң жүреді,
Оны қайдан биледі:
— Папа, буны ек! — дейді,
Еркелейді, кетпейді.

Қарап-қарап жән-жаққа,
Қол сиптейді шарбаққа.
— Тоқта! — десем, қоймайды,
— Жүр! — деп мени зорлайды.

Шыбық сары тал екен,
Тамыры да бар екен.
Мен жер қаздым, ол тикти,
Тал шығарды бүртикти.

Көріп турып күн сайын,
Суу қуйды ол хәр дайым.

Төрт жыл өтті арадан.
Өткен-кеткен хәр адам,
Қарап өтер сол талды,
Жапырақ жайып ырғалды...

Өсти баска дарақ та,
Тал айрықша, бірақ та.
Бойын созды әлемге,
Тамыр жайды теренге.

Көленкеси сарқылмай,
Дөнип турар алтындай.
Жаз күніне жарасты,
Хәзлик берді тал асты.



Зухра хәзир мектепте,
Төртиншиге өтпекте.
Муғаллими Сара да,
Қоңсы бизиң арада.

Шәкирт еккен даракты,
Зейин салып қарапты.
Тикпек болсаң сары тал,
Шақасынан келип ал!

1959-жыл, 10-апрель.





БАЛАЛЫ ҮЙ БАЗАР

Ауызша қатарлардан

Бизің бала Байрон болды!

Бизің бала Байрон болды,
Еситкенлер хайран болды.
Быламығын төгіп алып,
Үсти-басы ұайран болды.

1940-жыл, ноябрь.

Бауырманым

Қасымда шайым, наным,
Көп жазып алақаным,
Талыпты шаршап жаным.
— Жата ғой, папа! — дейди,
Дауыслап бауырманым.
Байқасам, уйқыламастан,
Отырған Зухраханым.

1962-жыл, сентябрь.

Маңырай берме ылақтай!..

Малика:

— Айнанайын, Муратбай,
Ойнатаман жылатпай.
Мен қасыңа келгенде,
Маңырай берме ылақтай.

Мурат:

— Мениң атым Муратбай,
Ойнатасаң жылатпай,
Бетимдегі қотырым,
Қышып атыр шыдатпай!

1959-жыл, октябрь.

Малика деген жақсы қыз

Малика:

— Қызық екен «Балдырған»,
Оқыса, мийрің қандырған.



Папам маған жаздырып,
Алматыдан алдырған.
«Балдырған»ды оқығұды,
Еслериннен қалдырман!

Тилеуберген:

— Малика деген жақсы қыз,
Қосық айтқыш бақсы қыз.
Сөзинін көп тайыны,
Қарақалпақстандағы —
Қызлардың ең шайыры!

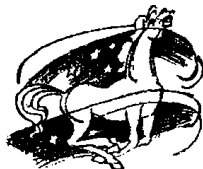
1961-жыл, август.

Ой, Диляра, Диляра...

Татарша намаға

Ой, Диляра, Диляра,
Диляраға бир кара.
Малика, Мурат, Диляра,
Жылап болды масқара!
Аржағында Мурат отыр,
Диляраны ура алмай.
Бержағында Диляра тұр,
Көздің жасын тыялмай,
Малика апалақлап жүр,
Оларды айыралмай!

1965-жыл, июль.





ХӘСЕМ НӘРСЕ БАР МА, СИРӘ БАЛАДАН?!

*Ғарға сонда: «Дүньяның ең сулығы —,
Деп өзиниң палапанын апкепти.*

* * *

Хәсем нәрсе бар ма, сирә баладан?!

Жырын мақтап айтты биреу көп гәпти..
Қуу ғарғаға: «Ең гөззал ким, тап!» депти.
Ғарға сонда: «Дүньяның ең сулығы» —,
Деп өзиниң палапанын апкепти.
Ана ушын жалғыз қара палапан,
Хәсем нәрсе бар ма, сирә баладан?!
Шамшырағым Шәмшияны кушақтап,
Сүйген сайын шадды-қоррам боламан.

1989-жыл, март.



РАХМЕТ

Хәр мәүсимниң орны басқа...

* * *

Бастан кетти жаслық қусы...

* * *

Өмиримниң келди қысы...

* * *

*Дым хәлсиреп қалмасам да,
Қартлық деген мине, усы.*

Келип қалдым жетпис жасқа,
Хәр мәүсимниң орны басқа.
Бирақ, шөгип қалғаным жоқ,
Тайын болып пискен асқа.

Бастан кетти жаслық қусы,
Өмиримниң келди қысы,
Дым хәлсиреп қалмасам да,
Қартлық деген мине, усы.

Бирақ, налымайман буған,
Жаслай кетти ини-ағам..
Халқымызға мың рахмет,
Үлкен бахыт берди маған.

БУЙЫМ ТОЗСА...

Буйым тозса, мийнет етип,
Тауып алар буйымды.
Кийим тозса, еңбек пенен,
Тауып алар кийимди.
Көз алдында күлип турған,
Бауырыннан айырылсаң,
Әне, соның өмиринше,
Орны толмақ қыйынды.

1969-жыл, декабрь.



КҮЙЕҮ ЕМЕС, УЛ ЕДИҢ...

Роллан Нәжим улы Дәүқараевтың естелигине

Күйеу емес ул един,
Алғыр қустай түледін.
Лалазар бағдың ишінде,
Айрықша өскен гүл един.

Ақыллы един, мәрт един,
Келмеске кеттиң ерте дым.
Ойда жоқ гезде айырылып,
Жүрегимди өртедин.

Сүйкімлі един көрикте,
Сынап та көрдим хәр исте.
Талайлардың ишінде,
Сен един нағыз периште.

Хеш кимге қабақ үймедін,
Бар шығар жанып-күймегим.
Өкинемен дүньяда,
Тирінде бир сүймедим.

Бахтымды қудай бұрыпты,
Салыпты басқа құрықты,
Шымбай — Нөкис жолында,
Әзирейли таяр турыпты.

Уйқыдан қайтып тура алмай,
Мойнынды елге бура алмай.
Бәримиз де зарландық,
Жүзинди қайтып көре алмай.

Жүрмисең дауыл өрінде,
Көринбесен, көринбе.
Көрсеткей Алла Таала күн,
Жәннеттин нағыз төрінде.

1981-жыл, октябрь



ЖҮРЕГИМ СОҒАН БЕРИЛГЕН

Телмирип қыз қарады,
Кеули сүйіп барады.
Шыдамай ол жигиттен,
Бул сорауды сорады.

Айтшы, жигит, сырынды,
Кеулин қимге бурылды,
Кеширерсең, бирақ та,
Айып болса бунымды.

— Сорасқанға жоқ айып,
Қалма, бирақ муңайып,
Жүрегим соған берилген
Үйимде бар бир зайып.



ҚҰТ-БЕРЕКЕТ ТАТЫҰЛЫҚТАН ТУҰАДЫ

Құт-берекет татыұлықтан туұады,
Жақсы жұпты бир-биринин қуұаты.
Мысал алың оң қол менен сол қолдан,
Бирин-бири сыйпалайды жуұады.

Жұптым мениң сазлайтуғын сейисим,
Еситпесем хеш биреұдин кейисин.
Шад турмыста урпақларым саұ турса,
Аман жүрсем, дұнья мениң бейишим.



ЕСКЕ АЛҒУ

Жарасыклы гүл един,
Гүл ишинде хасылдай...
Каршығадай түледин,
Дөнип турған жасылдай.

Көзиң еди қарамық,
Жүзиң қанлы, нурын көп.
Тоты қустай таранып,
Турар едиң құлимлеп.

Тасқан еди шайырлық,
Сениң менен көриссем.
Қалғанымда майбырылып,
Медет болған периштем.

Ерке бұлбил мен едим,
Сулығұлыққа бағындым.
Келмес жаққа жөнөдин,
Жан дилбарым, сағындым.

Атап едиң ер жүрек,
Көңил қостым жасымда.
Келип турман елжиреп,
Кәбириннің басында.

Сөйлемейсең, күлмейсең,
Қайда қызық әнгиме?
Келгенимди билмейсең,
Уйқыдасаң мәңгиге.

Дүньядағы қымбатлым,
Саған хеш ким жетпейди,
Жалтылдаған сымбатын,
Көз алдымнан кетпейди.

Көп сарсылдым ойланып,
Өлим дәрті от екен.
Кәбиринди айналып,
Иштен жанып кетемен.

1984-жыл, февраль

АҚШАМҒЫ ОЙ

Жол жағалай әтирапты айналып,
 Олай-булай гезип өттим көшени.
 Түннің иши, алағат булт, ай жарык,
 Бетти желпип, салқын самал еседі.

Жас урпақлар ойнасып жүр шапқылап,
 Ғаўқылдасып өте берді қасымнан.
 Дәлкеклесер оннан-муннан гәп қурап,
 Шаққанлықты бир-биринен асырған.

Мен де бир гез шаршамастай жас едим,
 Өсип едим тәлим алып атадан.
 Хәзир уям — дастық пенен төсегім,
 Көбинесе сулық болып жатаман.

Бүгін мине, жалғыз жүрип жалықтым,
 Мениң ушын көринбеді тамаша.
 Аяғыда семди енді халықтың,
 Үйге келип отырыпшаң оңаша.

Меннен бөлек өз алдына турады,
 Көлин-көпшик, балалардың бөлмесі.
 Ғаўқылдасып олар шадлық қурады,
 Жәмленісип қатар-қурбы хәммесі.

Өз бөлмеді меннен басқа адам жоқ,
 Түрлі ойлар қаплап тыным бермейді.
 Тәғдирымнің тәдбийрине шамам жоқ,
 Кеткен бенде енді қайтып келмейді.

Ашшы менен душшыларды татқанман,
 Қуғантпайды тәғдир қайта жасартып.
 Жалғыз жүрип қайғы-хәсирет тартқаннан,
 Тыныш жатсам, ұйқыдағы түс артық.

1985-жыл.

АТЛАР

Атлар түнде енип шықты түсiме...

* * *

Бәринiң негизи — ушқыр арғымақ.

* * *

Қас жүйриктің тулпар деген аты бар!..

* * *

Ат дүбин еситпекте қулағым.

Кузовына ат тийелген машина,
Жол бойында гидирмекте, қарандар! —
Дегеннен соң мен де бардым қасына,
Аянышта ғауырласты адамлар.

Бири бийе, биреулері тай шығар,
Деп қарадым жәниуарлар көркіне.
Анау бири қайшы қулақ байшубар,
Зытқыр еди жибергенде еркіне!..

Мынау бири қайшы қулақ көк дөнен,
Гөруғлының ғыратына усаттым.
Сары ғунан үш жасына жетпеген,
Қурығына илинипти дузақтың.

Анау мәрт Қобланның торы тайындай,
Айтөбелли маңлайында қасқасы.
Талшынып кийиктің куралайындай,
Мөлдир көзлер жалтылдап тур хошласып.

Бәринің негизи — ушқыр арғымақ,
Озып шыққан талай-талай айлаудан.
Қыйын емес машинадан ғарғымақ,
Әттең ғана аяқлары байланған!

Атты қанша қәдірлеген қаракең ...
Анау бир, жылқының ақ боз реңі.
Түрлі-түрлі жайсаңлары бар екен,
Әне, Нурлыбайдың бала гүреңі!¹

¹ «Бала гүрең» — Нурлыбай шайырдың шығармасы.



Ақ баслы ер, қос сийнебент тағынып,
Мәрт жигитлер отырғанда үстінде,
Ескен желдей кетер еди ағылып,
Айлық жолды асып түсіп үш күнде.

Қызлар минип бөгенекли арбаға,
Гүмис янлы сынқылдасып күлискен.
Биреулер мингесип сәмен жорғаға,
Хайтта, тойда сайран етип жүрискен.

Қас жүйриктің тулпар деген аты бар,
Мерекеде үлкен топты айырған.
Жүйрик минип жау қайтарған батырлар,
Дәстанларын көп оқыған шайырман.

Дауыл турып, булт жаңбырын ақтарды...
Машинасы жүрип кетти селкилдеп.
Көп жауратты кузовтағы атларды,
Жал куйрықлар дирилдеди желкилдеп.

Бағып минсең, гөзлер еди Қырымды,
Бул әтирапта қызыққандай адам жоқ.
Ет комбинат дийуалына бурылды,
Машинаны қайтарыуға шамам жоқ.

Атлар түнде енип шықты түсима...
Биреулері таудан-тауға секирген.
Биреулері жалбарынып кисиге,
Киснегени еситилди «эфирден».

Биреулері қашқан екен босанып,
Ушып барып ай төсине қоныпты.
Ат баққышын судқа берген Нысанов,
Жәбиргөйи прокурорға жолықты.



Ат дүбин еситпекте қулағым,
Байшубарлар озып келген байрақтан.
Уйқысырап қроваттан қуладым,
Мунлы қыял жығырданды қайнатқан.

Бабаларым қанат етти атларды,
Ел қорғауда алып берди жеңисин,
Мың-мың жыллар мәртлик хызмет атқарды,
Бүгин, мине, азық болды ел ушын...

1990-жыл.



ЫРЗАЛАСЫҤ СӨЗИ

Ең соңғы реңет қағазына жазылған қосық

Өмир деген жанып турған қызыл шоқ.

* * *

*Ким болса да түссе әжел қақпаны,
Жанға жәрдем бермес олжа тапқаны*

* * *

*Бул дүньяны көрип болдың деген сөз,
«Қылт» еттирип табыт бетин жапқаны..*

* * *

*Бул дүньяда мың жасаған адам жоқ,
Жерлеп кетип, ел умытса, сол жаман.*

Қартаймайтын, өлмейтуғын адам жоқ,
Өмир деген жанып турған қызыл шоқ.
Бир сөнген соң сирә қайтып жанбайды,
Жанады деп болып жүрмең кеуил тоқ..

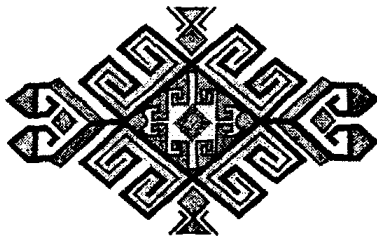
Ким болса да түссе әжел қақпаны,
Жанға жәрдем бермес олжа тапқаны,
Бул дүньяны көрип болдың деген сөз,
«Қылт» еттирип табыт бетин жапқаны.

Ұәлийлик жоқ келешекти болжаған,
Әрмансызбан бахыт деген олжадан.
Бул дүньяда мың жасаған адам жоқ,
Жерлеп кетип, ел умытса, сол жаман.

1990-жыл, 2-апрель

— VII —

ДИЙДАРЫҢ СЕНИҢ...



Қыз-жауанды мақтамаған шайыр жоқ,
Сазға қосқан жырау менен бақсылар.

Хаял ердің, ер хаялдың жүрегін,
Тартып турар магнит пенен темирдей.

Узақ балалыққа кетти қыялым,
Жаслығымды еске салды шырайың.

Ең дәслепки сезимлердің селтеңі,
Қатар етип қарылмаған ылайым...

Мұхаббаттың күйигинен аұырсаң,
Шығар едим саған дәри шөп болып...

**ШЫМБАЙЛЫ ҚЫЗ***Ең дәслепки сезимлердің селтеңи***Баллада**

Шикасландым салқыннан,
Ләрзем берди алқымнан,
Дауалады доктор қыз,
Куралайдай талпынған.

Жүзи ысық, таныстай,
Үлкен менен жарыспай,
Сөз рети келгенде,
Дәлиллесер қалыспай.

Киши менен кишидей,
Үлкен менен үлкендей.
Ашқан аппақ жүрегін,
Тәсил-пәсил бүркемей.

Қарапайым жайдары...
(Адамға дәри пайдалы),
Дәриден де жағымлы —
Шийрин сөзи, дийдары.

Жасырмайын сырымды,
Қыялым изге бурылды.
Түсип кетгі есеме,
Бир ұақыя бурынғы.

* * *

Жас өспирим баламыз...
Шомылып шауқым саламыз.
Үйректей көкке секирип,
Таласып қалақ аламыз.

Тарастық жүзип жан-жаққа,
Бир қыз келди ар жаққа.
Кегейлиден суу алар,
Көрермен оны хәр ұақта.



Таныдым сол қыз екенин,
Жағаға қойып шекерин.
Шәўтим менен суў куйды.
Сезип турман кетерин.

Белгиси жаслық қырсықтың —
Суў астында туншықтым,
Сүнгип өтип ар жакка,
Қыз қасынан бир шықтым!

Шоршып түсип силкинди...
Өрре турып иркилди.
Қолындағы шәңгили,
Қолдан ушып, бир күлди.

Байқамай пайда-зиянын,
Ойнау еди қыялым.
Шәңгил ығып кеткен соң,
Өзим зәрре уялдым.

Сөз келмеўди мәп көрдим,
Шәңгилге қарай тәп бердим.
Өрге жүзип хаплығып,
Қолына қайта әпердим.

Жүрегим соқты дүрсилдеп,
— Ойының сениң курсың, — деп,
Көзин маған қадады:
— Рахмет саған, қыршың, — деп.

Соңынан оған таныстым, —
Қасында үйи жағыстың,
Ғаз мақпал тақия басында,
Пәриндей дөнген тауыстың.

Оқлұшы едим сол шақта,
Бир күни барсам аўлақта,
Солғынлау отыр салланып,
— Келиң, — деп күлди бирақ та.

Бурымлары токпақтай,
Бет ажары — ашпақ ай.
Көзи жалт-жулт егеди,
Жарқылдаған шақмақтай.

Тиклениңкиреп қарасаң,
Бийхуш болып қаласаң.
Сұлығұлығы шыдатпай,
Көзди тартып аласаң.

Жарқын гүлдей түр-түси,
Жарасып тур дүр тиси,
Жанға ләззет береді,
Сыңқылдаған күлкиси.

Кестелеген жегдеси,
Түймели шытақ геүдеси,
Халқалы сырға, әребек,
Жаўдыраған хәммеси.

Көк саўыр геўиш қасында,
Шапақлы түрме басында,
Бир сөз бенен айтқанда,
Бөленипти хасылға.

Хәйкели, өңирмоншағы,
Билезик, жүзик бар тағы,
Бир өзиниң сәпсети,
Бир өзиниң партағы.

Емес, бирақ бай қызы,
Қарақалпақтың жай қызы.
Биреўдиң ерке жұлдызы,
Қәдирли қызы, ай қызы.

Үй қасында өрмеги,
Кесте тигиү — ермеги.
Анасы — кесте, өрмектин,
Шебери ол жердеги.

Ақ пейил еди анасы,
Төрткүлде жалғыз баласы,
Оқып атқан кусайды,
Еки жыл болған шамасы.

Мени жақсы көреді,
Бары болса береди.
Хәр уақыт тайын ақ саулақ,
Қақ салған сәги, шөреги.

Мен қызды жандай көремен,
Ойлайман да жүремен.
Неге олай, сол жерин,
Түсинбедим еле мен.


Қыз неге отыр салланып? —
Қарайман сонша таңланып.
Шыңқобызын шыңғыртып,
Оған да кетти алданып.

«Ноғай бүлик», «Аққу»ды,
«Шыңырау»ды, «Қыз сынсыу»ды,
«Нар ийдирген», «Жетим қыз»,
Шерткен сайын гүй туұды.

Берип жүрек сезимин,
Қыялының гезиұин.
Не болса да сыры бар,
Шерткен қыздың өзиниң.

Я жүреги тасыған,
Ямаса жаны ашыған.
Сағынған ба биреұди,
Кеұли сүйген жасынан.

Бар сондай ойдың толқыны,
Узақлап кеттим сол күни,
Отыз бес жыл көрмедим,
Қайда өзи, төркини?



Барғанымда Шымбайға,
Көз саламан сол жайға,
Үй орнында магазин,
Баяғы сулығ қыз қайда?

Алысқа кетип қалды ма,
Шашларын қырау шалды ма?
Оның гөззал жаслығы,
Елеслейди алдыма.

* * *

Шырамыттым көзинен,
Сорастырсам изинен,
Доктор — соның қызы екен,
Айнымапты өзинен.

Тартып әжел арбасы,
Мийрас қалған Алмашы.
Перзент екен адамның,
Өмиринің жалғасы.

1968-жыл.



ГҮЛ

Хүр тәбият сақыйдур ол,
Гүлде нағыш кестеси,
Достың кеўлин ашар мудам,
Дос берген гүлдәстеси.

Дәл ҳақыйқат жананларым,
Маған инам етсе гүл,
Төбемиз көклерге жетер,
Тасып жүрек шәшмеси.

Гөзаллықтың хүр сыпаты,
Түрли-түсли гүлде көп,
Адамлықтың нур сыпаты,
Гүллерге шайда дил де көп,

Из түспеген жәзийраны
Шын гүлистан әйлеген,
Қоллары гүлдей дийқанлар
Әне бизиң елде көп.

Саллана-долана өскен,
Бәхәрдин нышаныдур,
Жаслық хәм бәхәр гүлиндей,
Өмирдин гүлшаныдур.

Гүллерге не бар мегзес деп
Қыялым пәрүаз етсе,
Қарақалпақстандағы
Турмыстың рәўшаныдур.

ИНСАНИЯТ — СӘН-САҰЛАТЫ ЖЕР-КӨКТИҢ

Заманласлар, көз тоймастай жақсылар,
 Даналардың айтқанлары хақ шығар,
 Қыз-жауанды мақтамаған шайыр жоқ,
 Сазға қосқан жырау менен бақсылар.

Дәуран шерик, заманласлар, шын дослар!
 Уллы бахыт келешекке жол баслар.
 Келди мине, шадлы бәхәр байрамы,
 Хәмменізге қутлы болсын, жолдаслар!

Инсаният — сән-саулаты жер-көктің,
 Қахарманы дәстан менен ертектің.
 Қыз-жауанлар — адамзаттың ярымы,
 Ең қәдірли бауырманы еркектің.

Дийдарласыу қууанышлы дәуірде,
 Бир денеге қоса питкен өмірдей.
 Хаял ердің, ер хаялдың жүрегін,
 Тартып турар магнит пенен темирдей.

Заманласлар, көз тоймастай жақсылар,
 Даналардың айтқанлары хақ шығар,
 Қыз-жауанды мақтамаған шайыр жоқ,
 Сазға қосқан жырау менен бақсылар.

СУЛЫҰЛЫҚ

Көрмеген жан ықлас пенен
Нәзер салып қарасын.
Еситкенлер исенбесе,
Билгенлерден сорасын.
Қуяшлы күн дөнип турған,
Қойыу бултқа меззеттим,
Дийдарының ағы менен
Шашларының қарасын.
Қарлығаштың қос қанатын,
Жабыстырып қойғандай.
Жарқырап тур маңлайдағы,
Еки қастың арасы.
Егер бундай сулыұлықты,
Менсинбеген дос болса,
Өлшеп көрсин сол арыұдың
Ақыл менен санасын.
Тастай ауыр сауалларды,
Буршақ етип жаудырсаң,
Терең ойы, шоктай көркі,
Дәл өзине жарасық.
Ақыл деген ауыр жүк деп,
Оған месе тутпаса,
Тап сол гөззал аулағында,
Сүмбил шашын тарасын.
Барғаныңды сезип қалып,
Мыйық тартып күлимлеп,
Уялғаннан ийбе етип,
Орамалын орасын.
Қаршығадай қыялланып,
Нәзик ерни бүлкиздеп,
Әдеп пенен «Келиңиз!» — деп,
Жаудыр көзин қадасын.
Сол уақытта мухаббаттың,
Шоғы ғаулап бойында,
Ким болсаң да қытықлайды,
Жүрегіннің жарасын.
Жыллар өтип, жас үлкейип,
Тыншыр уақыт жетсе де,

Мен өзим де бийхууш болдым,
Жасырмайын ырасын.
Өткендеги Зилийха ма,
Шахсөнем бе, Ләйли ме, —
Жети ашық сулығұлықтан,
Қалдырғандай мийрасын.
Буның ушын сақыйлығын,
Аямаған тәбият,
Сонша көркем жаратыпты,
Адамзаттың баласын!
Ертектеги пери менен,
Периштедей сулығұлар,
Гөззаллыққа болмас деймен,
Буның менен таласы.
Гүл саўлатлар аз болмасын,
Арамызда көбейсин,
Перзент көрип, сулығұлығы,
Дуйым журтқа тарасын!





СЕЗБЕДИМ МЕН ЖҮРЕК ТИЛСИМИН

Билмедим мен жүрек сырынды,
Гүлдей ысық көриндің көзге.
Ләйлимисен өткен бұрынғы,
Көзқарасың басқадан өзге.

Ышқы оты — шарапатлы шарап,
Қыйнады ма, ерке жаныңды?
Нур жүзінде айнадай, карап,
Көріп кеттім ұйқылағаныңды.

Сыр сандығы ашылмай қалды,
Сезбедим мен жүрек тилсимин.
Ойлай-ойлай қыялым талды,
Көз алдымда еле жүр сының.

ДИЙДАРЫҢ СЕНИҢ

Мойнақшылардың «Қырмызы» напасына айтым

Сапар шегіп сахра-шөлден ассам да,
Көз алдымнан кетпес дийдарың сениң.
Қыран қустай әл-хауаға ушсам да,
Көз алдымнан кетпес дийдарың сениң.

Сенсиз сайран етип бағдың ишінде,
Делбе болдым ашықтықтың күшінде.
Жүрсем қыялымда, жатсам түсімде,
Көз алдымнан кетпес дийдарың сениң.

Татлы ойым дәрман берди, шаршасам,
Ләйли болсан, Мәжнүніңмен хәр қашан.
Узақ жолдан жүрегімди тартасан,
Көз алдымнан кетпес дийдарың сениң.

Әскерлікте қарызымды өтермен, —
Аман болсам бес айдан соң жетермен.
Қосылмасам әрман менен өтермен,
Көз алдымнан кетпес дийдарың сениң.



АШЫҒЫНДЫ ӨРТЕМЕ!..

Қозғалмай жатыр гүбелек,
Шамды сүйіп келипті.
Бийшараға не хәлек,
Ашығынан өліпті.

Болса шамның санасы,
Өртемес еди ашығын.
Сен де байқап қарашы,
Мухаббаттың басымын.

Маған басқа не керек? —
Келдим сендей еркеме.
Сен — шам, мен — бір гүбелек,
Ашығынды өртеме!

ОТ ЫШҚЫНДА ЖАНЫП КҮЙДИМ ШОҚ БОЛЫП!..

Жипек самал желпир сениң деминдей,
Булт гүркирер ашыуыңдай, кегіндей.
Булақты да салыстырып күлкіне,
Сыңқылдысын байқап турман еринбей.

От ышқында жанып күйдим шоқ болып,
Бул дүньядан кетсем де мен жоқ болып,
Мұхаббаттын күйигинен аұырсаң,
Шығар едим саған дәри шөп болып...



СУЛУҢ

Жазыу маған жараспас деп жүр едим,
Шайырларда болмаса да көп шыдам.
Сулуулықты сүйер бирақ жүрегим,
Жас өтсе де елли деген шокқыдан.

Шайырлығым ләттеленип тозбаса,
Кәлеминди нийетиннен айырма.
Гөззал көрки йош-жигерди қозғаса,
Жыңқ етпестен қалған шайыр шайыр ма?!

Ел ишинде бурыннан-ақ билинген,
Берунийде талай-талай жұлдызлар.
Мениң усы қосығыма илинген,
Гөззалардан гөззал болған бир қыз бар.

Гөзлестирдим үлкен тойдың төринде,
Хеш мини жоқ уста соққан ийиктей.
Билмедим мен қарындас па, келин бе,
Бота көзли, тауда өскен кийиктей.

Болса егер гөззаллықтын жарысы,
Жүрер еди ең биринши сый алып,
Ләйли менен Шахсәнемлер бәриси,
Қалар еди бул сулуудан уялып.

Өмирдин де бәхәри бар, қысы бар,
Ойлап турсам, мине сонда әнгиме:
Нарттай дөнген көрки менен усылай,
Тура берсе кәйтер еди мәңгиге!

БІР СУЛЫҒА

Нәргис көзлі арыў едиң — үлпилдеген гүл,
Тауыстайын таранғанда шоктай жайнаған.
«Сулғылығым — мақтанышым, мениң ушын бұл!» —
Деп салланып турдың бәлки, қарап айнадан.

Нарттай дөнген қанлы жүзин — тасқын байлығын,
Бір ўақытта бийик туттым тап сол мүлкінди.
Дәрья бойлап жүрген едим талай айлы түн,
Қызық көріп сынқылдаған гүмис күлкінди.

Тыңла гөззал, бир азырақ жас алмай көзге...
Еле дәрья бойында тур бир жасыл дарак, —
Гезлесіўге орай болған сол еди бизге,
Жолым түссе еске алып өтемен қарап.

Сениң ушын жүрегимди еткенде қалқан,
Хошлағандай қасын қақты аспанда жулдыз.
Нур жамалың тутқын етти туўғанша шолпан,
— Дүньядағы ең сүйиклим! — деп едиң хұр қыз.

Қыян-кески ылақ ойын «Майпоз» тойында,
Арғымағым омпа түсіп, шарта қуладым.
Саған көкпар инам етиў мениң ойымда,
Ессиз қалдым, жаздырылмай қолдан ылағым...

Жан қайғысы қашықлатты, сол болды гүнам.
Лекин, тилеп алғаным жоқ аўыр жапсақты.
Хат жаздым да, сени ойда сақладым мудар,
Өттең, бірақ жалт бергениң мени қақсатты.

Жуўап келмес, жазған хатым суўға батқандай,
Хабар келди, «яр тутты — деп — бир жас бақсыны».
Аўыр қайғы жүрегимди қысты қақпандай,
Айра түсіп, сен сүйген соң меннен жақсыны.

Ала жиптей үзілди де қашты үмитим,
Қанжар салып, мухаббатты еттиң сен жара.



Кәпелимде жин көринип баксы жигитиң,
Зып берипсен, шыр-пыр болып қалды бийшара.

Өлмей қалдым, женди өмир, болдым мен келе,
Сауалдым да бойға жыйдым қайта қарығуды.
Өткен зерде жүрегимде бәнт еди еле,
Сизет пенен мен де сүйдим басқа арыұды.

«Сұлыұ иси елеспесиз, орны гиреұли» —
Дегендей-ақ, жана ярға сырды аңлатпай,
Төртеұден сон жұпты етип тағы биреұди,
Ақырында ярсыз қалдың жалғыз қаңбақтай.

Мысалы, сен жарасықлы өскен сәруйсен,
Келди гүзин, солды гүлин, болмастан мийұаң.
Ярдан жүдә, перзент көрмей еле жүрмисең,
Ең болмаса маманлық жок, бойына жыйған.

Сұлыұлық та жарасықлы, сырттағы тери...
Бирақ, жүрек сай келмесе, ким пайда табар?
Ақылсыздың сол болады, соғылар жери,
Соннан әжел тапқандайын кундыз хәм қамар.

Сылыныпсан, бахыт таппай жүрген жолыңнан,
Үпелектей ушып кеткен гөззаллық бояұ.
Қостар табыұ, перзент беріұ келмәс қолымнан,
Бар жәрдемим «бийшара» деп сыртыңнан аяұ.

Мен айтарман, «сұлыұ еди жүрген кеше» — деп,
Көп жылларды өткерсең де гезип саяқтай.
Қапталыңнан өткен бала айтса «шеше» — деп,
Хұрметли сөз, лекин саған тийер таяқтай...

Әмиүдәрья қайта ақпас Памирге қарай,
Өткен ағыс қайырылмайды бир жүрген изге.
Қайда қалды дәұран жаслық, гүл жүзли шырай,
Көрген түстей елеслейди сиз бенен бизге...

1963- жыл, октябрь

АШЫЛМАҒАН ХАТЛАР

Қара булттай шашын бир силкип,
 Тарап-тарап әтир суў бүркип,
 Айнаға да бир нәзер салды,
 Өз-өзинен қыйналып қалды.
 Зор гүрсинип, дем алды қатты,
 Қәпелимде қыялға батты.
 Бир ўақытта атанған пери,
 Тахтакөпир қыз болған жери.
 Теңеп буны қуяшқа, айға
 Ынтық болған жигитлер қайда?
 Есер жаслық өткінши даўыл,
 Ақыл деген соған қараўыл.
 Бийғам болсаң, шығаннан шығып,
 Кетер даўыл үйинди жығып.
 Сонда болған зәрре кәтелик,
 Жуўғарада кетпес өтелип.
 Жүрсе де бул бойларын сыйпаң,
 Кемсалыйқа кеўлинде қыйпақ.
 Сандық ашып, қолын узатты,
 Тартып алды бир буўат хатты.
 Конвертлерди ҳеш ким ашпаған,
 Мәгар болса басып тастаған.
 Сыртқы мәрде жазылғаны бул:
 «Мың тоғыз жүз алпысыншы жыл».
 Басылыпты почтаның мөри,
 Оқылмаған келгеннен бери.
 Ашпаса да бәрин тақлапты,
 Пинҳан жайда беккем сақлапты.
 Қағазлары қалмаған кирлеп,
 Хәзир ғана ашып бир-бирлеп,
 Хәмме жазыў көзлерден өтти,
 Бир конверттен алды сүүретти.
 Қайта-қайта оқып үңилип.
 Сүүретке де турды тигилип.
 Өткен күнлер алынып еске,
 Баўырына басты да өсте,



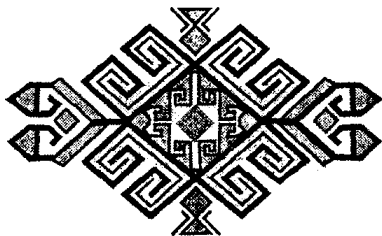
Хаттын бәрин қапсыра услап,
Жатып алды басына дастап.
«Айырмаппан ақты, қараны»
Деп жүрегі өртеп барады.
Өкиниш ойы кетти толқынлап,
Өксип-өксип жатыр солқылдап.
Бир мәхәли орнынан турса,
Күйиниши берместен мурса,
Барлық хатты қолына алды,
Ашығу менен ошаққа салды.
Жақпақ ушын қағылды шырпы,
Ызғарланған хатлардың сырты.
Алыспады шырпының басы,
Жандырмады көзинің жасы...
Хатларды ол қайтадан алып,
Сақлап қойды сандыққа салып.
Хәр нәрсени ойланса баста,
Шықпас еди көзлерден жас та!

1971-жыл.



— VIII —

ЖӘНЖЕЛГЕ ЖИГЕР
САРП ЕТПЕЙ...



ҚОСТАРЛАР

Жақсы болса қостарың...

Әй жасларым-жасларым,
Жақсы болса қостарың,
Қәдірлейди танысты,
Жақын етер алысты.

Мийманларға «келин» деп,
Жүзи күндей күлімлеп,
Жилға шеккен мәхәли —
Өмириннің бәхәри.

Сөзи палдай мазалы,
Қурысынды жазады,
Көкирегің жай болар,
Кеулің шалқып, бай болар.

Манат етер тийинды,
Базар қылар үйинди,
Ауырлықты қолдасқан,
Әрмансызсан жолдастан.

Шаршап келсең жұмыстан,
Оның жүзи гүлистан,
Пәйик болып күтеди,
Шаршағаның кетеди.

Ырқың ерксіз бағынып,
Узақ кетсең сағынып,
Мәргиясы тартады,
Мухаббатың артады.

Оның айтқан ақылы,
Жүрегіңнің жақыны,
Сондай болса қостарың,
Көбейеди досларың.

Жарасықлы арыуы —
Ердің куәт-қарыуы,

Калмас зәрре әрманың
Шадлы болар дәураның.

Жамаң болса қостарың...

Әдепті болсаң, «ауан» дер,
Қабақ үйсең, «жаман» дер.

Жамаң болса қостарың,
Сийре-клејди досларың,
Бездиреди жақынды,
Сындырады сағынды.

Арламғайды арынды,
Бүлдіреді барынды,
Бар нәрсенді жасырар,
Берекетін қашырар.

Салып сени сүргинге,
Бәрха шабар төркінге.
Сени салып қорлыққа,
Үйренісер урлыққа.

Абырайынды түсіріп,
Қонақ барда есіріп,
Менсинбейді сөзінді,
Жалалтайды өзінді.

Есигіне қулт болып,
Түнереді булт болып.
Ашылмайды қабағы,
Асылмайды тамағы.

Жақыныңды жаманлап,
Ерегисер табанлап.
Тонқылдайды өзінше,
Мийманлардың көзінше.

Уялып сөз айталмай,
Шыбынлаған байталдай,



Тыпыршылап ишинден,
Айбынасаң «күшинен».

Шаршап келип жумыстан,
Мийиң қайнар урыстан,
«Таярлықлы жаў» менен,
Күниң өгер даў менен.

Мийман барда баланы,
Шырқыратып салады.
Әдепті болсан, «аўан» дер,
Қабак үйсең, «жаман» дер.

Алдайтуғын бала емес,
Сатауғын мал емес.
Перзентинди сыйлайсан,
Жетимликке қыймайсан.

Соған пәми жетпейди,
Қара басын күтпейди,
Айырмайды киринен,
Жеркенесең түринен.

Жумыс десең қашады,
Кейисип маўқын басады.
Қызыкпайды билимге,
Барлық бәле тилинде.

Қоңсыны да қас егер,
Жүрегинди тас егер.
Арыңа дақ келтирер,
Әрман менен өлтирер.



ЖӘНЖЕЛГЕ ЖИГЕР САРП ЕТПЕЙ...

*Жәнжелге жигер сарп етпей,
Сақлаулы тур күшлери,
Жасындағы түслери.*

Әлпайым Қаракен,
Зор опалы яр екен.
Айымгүлдур жубайы,
Палдан татыу удайы.

Отыз-қырықта жаслары,
Айдай арыу қостары,
Турмыслары өрнекті,
Ерегисип көрмепти.

Бирин-бири сыйлайды,
Ауыр гәпке қыймайды.
Болған емес сөгиспе,
Айтысады дегишпе.

Жәнжелге жигер сарп етпей,
Оларға уақыт парк етпей,
Сақлаулы тур күшлери,
Жасындағы түслери.

Былай болды бир күни,
Досларының дүркини.
Болғанлықтан мийманы,
Иззет етип сыйлады.

Түрли тамақ тайын гил,
Асқа шебер Айымгүл,
Дастурханы бай болды,
Мийман кеули жай болды.

Тағамлары мазалы,
Және писер қазаны.
Әңгиме-сөз қозғапты,
Биреу былай сөз қатты:



— Болып жүрмиз конакта,
Жуптың менен бирақ та,
Он жети жыл турысып,
Көрдің бе, бир урысып? —

Деген гәпти Қарабай,
Ескермеген баладай,
Айымгүлин шақырып,
Ис буйырды ақырын.

— Қауын сақлап хәр дайым,
Күтип алдық март айын.
Мийманлардың пайынан,
Бирин әкел, Айымжан! —

Деди күлип Қаракен,
Айтқанындай, бар екен.
Алып келди Айымгүл:
— Айтқаныңыз тайын бул!

— Мазасыз бул қауынның,
Қауынымның тәуирин,
Сайландысын инәм ет,
Мынауыңды алып кет! —

Деген шақта күйеуи,
Айым басын ийеди.
Тағы келди биреуи,
Әуелгидей гүләби.

— Буннан гөре жумсағы, —
Деп қайтадан жумсады,
Айым хеш гәп айтпады,
Бес мәртебе қатнады.

Тағы келди биреуи,
Әдепкидей гүләби.
— Әне, буның жарайды, —
Деп Айымға қарайды.

Каўынды бул биледи,
Дастурханда тиледи.
Болып шықты дым татлы,
Хәмме мийман дәм татты.

— Усы мениң талайым,
Кайтарылмас ырайым,
Он жети жыл жасастым,
Урысыўға жок әсас дым.

Жуўымайман обалға,
Жуўабым сол саўалға:
Айымгүлим төзимли,
Кайтармайды сөзимди.

Хеш сезбедим өкпени,
Абырайымды төкпеди:
Бар еди бир тақ қаўын,
Көрдинлер ғой қатнаўын!





ШАЙЫР ХЭМ ҚАЙҚЫ ЖИГИТ

Шайыр көрди бир жигитти мини жоқ,
Бети тегис, өзи қайқы, жүдә шок.
Өз қадирин әлләғандай түсинген,
Ескен желдей бурқып сөйлер, кеули ток.

— Шайыр, — дейди, — бир көрсем деп жүр едим.
Қәлем ал да, тәрийптей бер, тилегим.
Сүйип алған хаялымды тасладым,
Бир гөззалға қауып қалып жүрегим.

Қонсы-қоба «зор екен» деп мақтады,
Бирақ, кем-кем ол да маған жақпады.
Кеулим сууып ажырастым. Унаттым —
Бир сулығуды Тахтакөпир жақтағы.

Ұәде бердим жолдас етип алығуға.
Тағы қыздым төрткүлши бир сулығуға.
Қоныратлы қыз бенен де таныстым.
Үшеуи де қайыл жолдас болығуға.

Сөйтпип маған кеуиллери бурылды,
Билмес олар бөлек-бөлек сырымды.
Бир қосық жаз, тап өзимнің атымнан,
Бәрине де жиберейин жырымды.

Шайыр айтты: — Билип турман шамалап,
Бул жүрегің жүрек емес, сабалақ!
Адамшылық намысыңнан безипсең,
Қораздай-ақ көрингенди кууалап!

1956-жыл.

НАҰҚАСЫ СОНДАЙ

Ишин жанған жалындай,
Дийдарың қыс суп-сууық.
Әдетиннен арымай,
Шаршады Сәнем кир жууып.

Жасыңнан сүйип алғаның,
Тегинликте жылай ма?!
Азанда кийген шалбарың,
Батады күнде ылайға.

Минезиңе қарасам,
Уқсамайсаң басқаға.
Күнде сатып аласаң,
Ауырыуыңды ақшаға.

Перзентлерің өзіннен,
Дүркиресип қашады.
Жудырықтай езилген,
Шыдай берсин қашанғы?!

Үйінди сыран қыс еттин,
Гүл көгермес сууықта.
Науқасы сондай Есеттин,
Жазылар ма жууықта?!



ШЕРНИЯЗДЫҢ ДУҰАСЫ

Шопан жигит бар екен
Көрип жүрген Шерекең.
Келиншеги тентеклеў,
Қасарысқыш өр екен.

Айша менен Оразбай,
Аға душпан араздай.
Күнде қыйқығу үйінде,
Тәпинскен қораздай.

Көпке сыры билинди,
Гәпке, сөзге илинди.
Қайта-қайта араша,
Қоңсылары бүлинди.

Айша қатты зорықты,
Ишине дәрт толыпты,
Муңын айтып шағынып,
Шерниязға жолықты:

— Ерим мени урады,
Қулағымды бурады,
Күнде жәнжел, күнде даў,
Болады да турады.

Қарасам да айнаға,
Мени кем деп ойлама.

Дүзегендей еримди,
Бир дуға бер, қайнаға! —

Деп жалынды жас келин,
Өр көкирек, мәс келин.
Шерекең бирден сезип тур,
Келин кеули өскенин.

«Билмесем де дуғаны,
Даудан шатақ туғады.
Егер дуға бермесем,
Ерин сени қуғады.

Болсаң да сен ерикли,
Миллет етпе көрикти» —
Соны жазып үш бүклеп,
Дуға етип берипти.

— Айналайын келиним,
Ашыуы келсе ериңнің
Қағазды беккем тислеп тур,
Бүлк етпесин ериңнің! —

Деп ақын оны сынапты,
Өткерипти сынақты.
Соннан баслап күйеуі,
Келиншегин унапты.

Ашпы тиллик — келинде,
Гәп жоқ екен еринде.
Жантаспапты хеш шауқым,
Бүлк етпеген еринге.



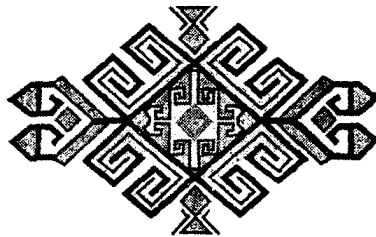
Татыў турмыс курыпты,
Палдан татлы турыпты.
Ақынның сол дуўасы,
Даў-жәнжелден курыпты.

Бир сөзден қалсаң «хаў!» деме,
Сәл нәрсени даў деме.
Өз үйиннің адамын,
Питиспестей жаў деме!



— IX —

ХАЛЫҚ — ТӘРЕЗИ,
ӨЛШЕП ТУР





БИР ДУКАНШЫ ЖӨНИНДЕ

Бир күни дүканға бардым,
Бир қуты консерва алдым.
Сатыўшы қолға берди,
Қабак үйип, зорға берди.
Кирге де батқан екен,
Шаны менен сатқан екен.
Қағазға да ораған жоқ,
Кеширим де сораған жоқ.
Қайтымы да берилмеди,
Жолдасым да еринбеди.
Көп күттик, «қайтайық» дедим.
Жолдасым «айтайық» деди.
Еситти: «Сдача ма?» —
Деди ол жолдасыма.
Ақшаны атып урды,
Тәрезисин тартып урды.
Ақшаны жолдасым алды,
Сатыўшы өкпелеп қалды.

«Ол ким?» деп атын сорасаң,
Дүканға барып қарасаң,
Шамалы саўдаласып көр,
Өзин де таўып аласаң.

1958-жыл.

ТӘШІМНИҢ ТАЛАБЫ

Сатиралық рәуаят

Қарақалпақ, қазақларда,
Айтысады Тәшимди.
Даңқы тарап узақларға,
Болды дейди тәсилли.

Бир есаптан надан дейди,
Шәхәр, аұыл-аймақта.
Мәлим болған адам дейди,
Қоңырат, Талық, Мойнаққа.

Үйдің есер қонағындай,
Бийзар еткен халықты.
«Тап Тәшимнің талабындай»
Деген нақыл қалыпты.

Он сыйырға қызын сатып,
Алды дейди қалыңға.
Қыз өліпті сеспей қатып,
Иши толып жалынға.

Дәрья бурқып жығып өтп,
Шығыры да қалмаған.
Теңиз жаққа ығып кетп,
Барлығын суу жалмаған.

Нар түйени айыр етп,
Кеспек болған өркешин.
Жапырақтан қайық етп,
Жүенлепті серкесин.

«Өзиме көз өтпесин» деп,
От тугатқан пахтаға.
«Муз жарылып кетпесин» деп,
Қағып қойған атлама.

«Ендіги жыл аларман» деп,
Қаршығасын көміпті.



«Бир жылдан соң саларман» деп,
Қазып алған өликти.

«Бул бир онай ийесине,
Излемей-ақ табаман» —
Деп, жайылған түйесине,
Қарақшыны қадаған.

Өртең көлге май салыпты,
«От тезирек өшсин» деп.
Қара жерге аў салыпты,
«Қудай берсе, түссин» деп.

Түйе минип, ылғал салып,
Қоңыратқа барыпты.
Базарлыққа тары алып,
Еки қапқа салыпты.

Еки қапшық дән тийепти,
Түйенің бир жағына.
Еки қапшық қум тийепти,
Теңлестіріп тағы да.

«Аўмасын» деп ислегени,
Өз пикирин жөн етип.
Оған есап түспегени,
Еки жағын тең етип.

Өзи жаяў шаршап-талып,
Келе берди жетелеп.
Жолда биреу сезіп қалып,
Айтты гәпти төтелеп:

— Қалай-қалай ермегиниз,
Бир көриниз ойлап та?
Қум топырақ дегениниз,
Көп емес пе Мойнақта?!

— Ақыл көп қой бул ағанда,
Сени қудай ура ма,

Кумды теңлеп артпағанда,
Түйеде жүк тура ма?!

— Тасласаңыз топырақты,
Оннан зыян тийе ме,
Дәни толы еки қапты.
Теңлеп артсаң түйеге?!

— Ислеп көрши өзін онда,
Тәшим буған көнипти.
Иле-сала жигит сонда,
Шәгирипти көликті.

Төгіп таслап топырағын,
Теңлеп артты тарыны.
Бірдей етіп еки жағын,
Мингизипти ғаррыны.

Отағасы, болды қолай,
Мине, Сизге жаңалық!
Кетеберің әне солай,
Түйенизде дем алып —

Деди жигит, қала берди,
Гәпти енди туұарып.
Тәшим алға бара берди,
Нәрестедей куұанып.

Қәпелимде қарап турып,
Бир ой түсті қартыңа.
Түйесиниң басын бурып,
Қайта жүрди артына.

«Меннен де зор бул жақтағы,
Аса кеткен ақылы» —
Деп бул кеткен узақтағы,
Жас жигитти шақырды.

— Сениң менен таныспастан,
Уят екен кеткенім.



Ақылыңа жарыспаспан,
Көраматың көп сенин.

Сендей перзент тууағоймас,
Жаман-жәутик ғаррыдан.
Бундай ақыл шығағоймас,
Аш-жалаңаш жарлыдан.

Қыял менен илип турман,
Тап өзінди шамалап.
Байлығыңды билип турман.
Ақылыңнан бахалап.

Қайсы жердің данасысан,
Баян әйле елінди?!
Қайсы байдың баласысан?
Билдир маған жөніңди? —

Деп Тәшекең гүрринлесип,
Жас жигитти ардақлап,
Түйесинен қайта түсип,
Басын ийди жалбақлап.

Жигит тұрып мынау сөзге,
Мыйық тартып бир күлди.
Көзи түсип қыран көзге,
Тәшим зәрре иркілди.

Жигит айтты: — Бай емеспиз,
Намысмыз, арлымыз.
Төрт түлігі сай емеспиз,
Себеби, биз жарлымыз.

Үлкен байлық табыу үшін,
Бизде ондай хал да жоқ.
Ең болмаса сауығу үшін,
Жалғыз сыйыр, мал да жоқ

Деген сөзге Тәшим бірден,
Аң-таң болып сасыпты.

Тез арада усы жерден,
Кетиу ушын асықты.

— Тап усындай ақыл менен,
Жүрген болсаң байымай,
Өзимдики мақул екен,
Жибере бер жайыма.

Хеш бир кәте етпедим мен,
Болдым сөйтип Тәшим бай.
Сонда неге кетпедиң сен,
Жүклериме асылмай?!

Қайық соққан жапырақтан,
Ақылымды артық көр.
Түсирилген топырақты,
Өзиң қайта артып бер! —

Дегеннен соң оның қайта,
Орынлапты мақулын.
Жигит жүрди айта-айта,
Тәшимнің сол «ақылын».

Бир жағына қумды артты,
Бир жағына тарыны.
Түйе жетеп, жаяу қайтты,
Местей болып қарыны.

Көп болған соң өзинің де,
Малы, қойы, жылқысы.
Иси менен сөзинің де,
Билинбелти олқысы.

Айдай арыу қостары да,
Гәп айтпапты бетине.
Бир ауыз сөз қосқанында,
Таяқ тийген етине.

Тәшимнің көп мини ушын,
Хеш ким қарсы келмеген.

Жарлы малай күни ушын,
Оның сөзін жөнлеген.

Хәтте Тәшим аталыпты,
«Аплатундай дана» деп.
Соған өзи мақтаныпты,
«Меннен ақыл сора» деп.

Бул заманда қалған емес,
Бурынғының Тәшими.
Қалды десек жалған емес.
Бирли-жарым тәсили.

Бул дәуірде бурынғыдай,
Жарлы да жоқ, бай да жоқ.
Тек Тәшимнің қылығындай,
«Бир мен» деуден пайда жоқ.



ЖАЗЫҒУШЫ МЕНЕН АЛТЫН БАЛЫҚ

Юмор

Бир жазығушы аў салыпты,
 Өт қақпай, жүдә жалықты.
 Енди қайтсам деп турғанда,
 Тутты ол алтын балықты.

Мәгар Пушкин жазған балық,
 Услағанда өлип-талып.
 Адам яңлы сөйлеседи,
 Шоршынды бул хайран қалып.

Балық айтты: — Мен зор байман,
 Кем деменіз Хатамтайдан.
 Бир жақсылық етип қара,
 Сен мәрт болсаң ұмытпайман.

Пәслеу болса үйиң-жайың,
 Өзим қайта салдыртайың.
 Сауға ушын берейиң мен,
 «Волга» менен жанармайың.

Жетпес тапқан өз табысын,
 Маған төлетип хакысын, —
 Тез арадан гараж қурып,
 Темирден соқтырт қапысын.

Участқаңды бағ етейиң,
 Қунымды солай өтейиң.
 Мени жеп мүйизиң шықпас,
 Жибер аға, тез кетейиң! —

Деп жалынды алтын балық...
 Мушын түйип қолға алып.
 Балыққа алып-топылды,
 Басына зор зәулим салып.

Жақпай қалып айтқанлары,
 Жазығушының келди ары:

— Әй, заңғар сен не деп турсаң?!
Өзимде бар соның бәри! —

Дәсте-дәсте ақша-пулым,
Жарытпайды берген қуның.
Бир тийинсиз жиберемен,
Кем санама, уят буның! —

Деп дәпинип қарап турды,
Былғап суўға ылақтырды.
Үйге келип жуптысына,
Баян етти шолақ сырды.
Бийке буған хайран қалды,
Урыса-урыса жағы талды.
Ақырында, жалынды да,
Жүректегин айта салды:

— Шүкир, бәржай хәмме нәрсен,
Қәте айтсам, кеширерсен.
Бир кемисиң — жалғыз талант,
Соны сора енди көрсен! —

Деди ныклап өз хаялы,
Дұрыс гәп ғой баз баяғы.
Хәр күн теніз жағалап жүр,
Талант табығу бар қыялы.

Алтын балық узап кеткен,
Оны да бул өкпелеткен.
Бул бийшара харып-талып,
Шығар емес теніз беттен.



ҚОСЫҚ ХАҚҚЫНДА ҚОСЫҚ

Юмор

Қабағы калқып бүйректтей,
 Соппасы жарық түйнекттей,
 Жүрди биреуі суұманлап,
 Сууда жүзген үйректтей.

Шайырман деп исенип,
 Қәлем ушлап тисленип,
 «Көркем» сөзді тошлады,
 Бес-алты жыл күшенип.

Айғышланды көп қағаз,
 Сөзинде өтген, дәми аз.
 Бирақ, күтә қылтынлап,
 Хамаллыға жағымпаз.

Әдетін журт жек көрди,
 Бул хийлени өткерди.
 Аға тауып, дос тауып,
 Өз жұмысын питкерди.

Китабы шықты жарыққа,
 Мақтанды енди халыққа.
 — Жазыушыман, шайырман,
 Қалады атым тарийхта!

Досларым маған дым ырза,
 Мынау геллем сау турса,
 Шаңыма да илеспес,
 Асан, Наурыз, Жолмырза.

Хожабек, Тәжет, Ибрайым,
 Қосық жазар хәр дайым.
 Шәкирт те етким келмей жүр,
 Ондайлардың талайын.

Шайырлық маған жарасты,
 Жазыушы деме Бабашты.



Жумабай ма? Әй, қойшы,
Жазыпты қурттай сауашты... —

Деп куәанды секирип,
Симирди шалқып өкирип.
Талантлыға мин такты,
Жүрген жерде көпирип.

Еле де жүр қайқайып,
Ақшаға байып шалқайып.
Китабы тур дәрпенбей,
Дүканда жатып қартайып.

Барлық кітап өтеди,
Сатылып демде питеди.
Оқыушы буның кітабын,
Көрсө де таслап кетеди.

Бир күни барса қарауға,
Кітаптың халын сорауға.
Он-он бес кітап өтипті,
Гөш, балық, насыбай орауға.

1955-жыл





МӘСПӘМБЕТТИҢ ТҮСИ

Жыйналыс кетти ашылып,
Мәспәмбет отыр ортада,
Көтерилип, басылып.
Басланғудан жыйналыс,
Питиўине асығып.
Көпшиликтиң көзинше,
Сақланбақшы өзінше,
Пиянлығын жасырып.
Арқаланған адамдай,
Столға беккем асылып.
Сақланған менен болмады,
Денесин бийлей алмады.
Урты кетти бултыйып,
Еки көзи қылтыйып.
Ерни кетти бозарып,
Бет-ажары өзгерген,
Помидордай қызарып.
Симирип ғана қаныпты,
Есинен әбден таныпты.
Шалқая берип бүгилди,
Адамлар оған тигилди.
Қурылдап атыр байқасак,
Оянбайды шайқасак.

Қурылдап жатып түс көрди,
Бир тамаша ис көрди:
— Теңизге жылым салыпты,
Тонналап балық алыпты.
Толмай жүрген планы,
Тап сол ўақта толыпты.
Толып ғана қоймастан,
Мың процент болыпты.
Оннан да асып барады,
Кем-кемнен тасып барады.
Бир жағына жылымның,
Шийшелер түсип барады.
Шампанское, шарапқа,
Арак пенен коньякқа,



Кумарланып қарады.
Тамсанып турып, жутынып,
Симирип ишип барады.
Тек ғана оның бир дауыс,
Нәшесин бузып барады.
Сонда да ишип тояды,
Көп запас жыйнап қояды.

Оянып кетсе, түси екен,
Мәспәмбетти шалқытқан,
«Ақмамбет»тиң күши екен
Теңиз болып көринген,
Үлкен клубтың иши екен.
Жылым деп тартып турғаны,
Оятып турған киси екен.
Шийше деп ушлап турғаны,
Столының мушы екен.
Нәшесин бузған бир дауыс,
Докладшы қыз екен:
— Әдетин сирә қоймайды,
Арақ ишсе, тоймайды.
Бузылысқан турмыстан,
Шығарылсын жұмыстан», —
Деп журт сөзин питкерди,
Усынысын өткерди,
Мәспәмбет өзі түсинбей,
Қосыла қолын көтерди.

1954-жыл.



ҚӘҮЕСЕТ ТАРАТЫҰШЫЛАРҒА

Ешкі мәйек туұыпты,
Ийтти қоян қуұыпты.
Кус атыпты бир мерген,
Мылтық етип уұықты.

Түйе шалбар кийипти,
Теңизге от тийипти,
Сендирмек болып Сәймамбет,
Отқа бензин қуйыпты.

Порханды жин урыпты,
Бул да қарсы турыпты,
Услап алып жинлердин,
Шойдықларын қырыпты.

Қырдың қайсар қулаңы,
Шалқа түсип қулады,
Мүйизи менен жығыпты,
Кийиктин муштай ылағы.

Жаңлатып, Нөкис, Аралды,
Быттыр бир гәп тарады,
Сексеуилдин жыланы,
Бир шофёрға оралды.

Жылан сонша желикті,
Тауып жақсы көликті,
Машинаға илесип,
Нөкиске де келипти



Ойлап көрин ақырын,
Аңлап көрин мақулын,
Ким исенсе бундайға,
Қандай деймиз ақылын?

Көбик болып көпирип,
Өгиз болып өкирип,
Лапгөй сөзи усындай,
Бәлдиү-бәри өтирик.



ӨСЕКШИЛЕР

Биреу-екеу онаша,
Өзлеринше курып атыр тамаша.
Шөжелердей жуғыр-жуғыр,
Ауыз-мурыны жыбыр-жыбыр,
Пышшыу-пышшыу, сыбыр-сыбыр ...
Кулак салып: — Бул не? — десек,
Сыпсың-сыпсың, ылғый өсек.

Қандай хийле, бул не тәлим,
Бири — шәкирт, бири болып «муғаллим»,
Сөйлеседи тежеп-тежеп,
Үйретеди гезек-гезек.
Кулак салып: — Бул не? — десек,
Сыпсың-сыпсың, ылғый өсек.

Тек өзлери — «Мәрдана»,
Тек өзлери — журттан'асқан «зор дана».
Елдин «басқа батыры жок»,
Хеш биринин «макулы» жок.
Кулак салып: — Бул не? — десек,
Сыпсың-сыпсың, ылғый өсек.

1963-жыл.

ЕНДИ ҚАРАСАМ

Хамал барда буұрадай,
Талтанладың, яр-яр,
Хамал кетип қояндай,
Жалтанладың, яр-яр.

Хамал барда самалдай,
Есип едиң яр-яр.
Қулағымды дигирлеп,
Тесип едиң, яр-яр.

Хамал барда «ақылды»
Егип едиң яр-яр.
Ақылшыны «ақмақ» деп,
Сөгип едиң яр-яр.

Хамал сени ширентип,
Қысқан еди, яр-яр.
Менменлигиң өзиңе,
Душпан еди, яр-яр.

Хамалы зор биреуді,
Көптей көрдің яр-яр,
Хамалы жоқ көпти сен,
Шөптей көрдің, яр-яр.

Хамал кетип, самалын,
Тынып қалды яр-яр,
Өр минезиң шийшедей,
Сынып қалды, яр-яр.

Болып қалдың байлаулы,
«Жетим ғарға» яр-яр,
Досларына карауға,
Бетиң барма, яр-яр?

1954-жыл.



ХӘМЕЛПАРАЗҒА

Жоқарыға жалтақладың қояндай,
Өз халқыңды тепкиледің бояндай.
Басқаны қул, өзінди хан санайсаң,
Өңірдеги хұжжетиңнен уялмай.

Мен де жанман үйіндеги баландай,
Сәлемлесем, тартынасаң харамдай.
Қабағыңнан неге сонша қар жаўды,
Қанжарласып, қандар болған адамдай.

Урт көмпейтип өкпелескен балаша,
Шайырды да санай берме аласа.
Көрсетеди бақадан да пәслигин,
Хәр ким өзін таудан бийик санаса.

Бир-биреўге түсинбейди сыр уқпай,
Дослық раўаж алсын деймиз кир жуқпай.
Аға десем, зеробенди үйирип,
Болмақпысаң Айдос, Бегис, Мыржықтай.

Ағам ғой деп кетип еди ықласым,
Нақ түсиндим сыйлаўдан түк шықпасын,
Аўыр екен менменшилиқ кеселин,
Қасындағы жолдасларға жуқпасын!

1964-жыл

ТОН МЕНЕН ТӨБЕЛЕС

Күн ғыжлап тур, жаздың айы,
Қасында көкнары, чайы.
Алдында шок, қалың кийим,
Басында бар малақайы.

Көкнар қалталар қасында,
Үш-төрт көпшик жамбасында.
Сондағы ышқы-кумары,
Шөптің сары сорпасында.

Жүдә қаны қатқан екен,
Өзин соған баққан екен.
Көкнар тамырды жайласа,
Жаздырмастай қақпан екен.

Жым-жырт оның әтирапы,
Шыйық-шыйық етер қос бармағы.
Қылқылдатып жутып атыр,
Куўсыйып қалақтай жағы.

— Көк шай жерден бурқып шықса,
Үзликсиз бир тартар едим.
Көкнардың дәрьясы ақса,
Соған түсіп жатар едим.

Жеткерсең қудайым маған,
Басқа затты не қыламан?!
Мал-дүньямының бәрін соған,
Кәйпим ушып сатар едим!

Иштим хәзир талай кесе,
Әрманым жоқ қонса нәше.
Ғешбир жан селтең бермесе,
Рәхәтке батар едим!?

Деп ол мүлгип мынғырлады,
Көңили тасып жыр-жырлады.



Тәбизди билмеген пышык,
Жүк басында мыррыұлады.

Пышыққа да тамақ керек,
Дәрти қурттай ғана шөрек.
Кармақшыдай аңлып отыр,
Ийесинен болмай дәрек.

Не қылсын, бираз шыдады,
Жақынлау барса урады.
Әбден өзегі талған соң,
Илажсыздан мыррыұлады.

Ол сес нәшебентке жетти,
Жеги жүйесинен өтті.
Кәпелимде тарғыл пышык,
Көкнаршыны өкпелетти.

— Аұзынды жап пәмсиз пышык,
Кетер болды кәйпим ушып.
Желкенди еzbестен бурын,
Үйден шык, дәрхәл үйден шык!..

Пышық түсинбеди оған,
Кереги тек шаппаттай нан.
Сөйлегенге дәмеленип,
Мыррыұлай берди қайтадан.

Нәшебенттің қызды жоны,
Қасында тур сеңсен тоны.
Көзин жумып қарманғанда,
Жүн жағына тийди қолы.

Пышык деп сол тонды урды,
(Пышық хайран болып турды).
— Кимди ермек егесен — деп,
Постын менен сауаш курды.

Мыррыұ кем-кемнен уласты,
Енди аұхал қоржынласты.

Жазығы жок тонның пешин,
Ғыжлап турған қозға басты.

— Мыррығұнды қоясаң ба?! —
Деп азапты берди тонға.
«Быж-быж» етип бүриседи,
Қозға басып мыжғығанда.

Қыйын болды тонның халы,
Өзиниң де күйди қолы.
Шоршып кетип көзин ашса,
Ошағы үйтпеге толы!..

Албырақлап куйды суўды,
Пышықты да үйден қуўды.
Өз-өзинен баскы таўып,
Басына қозғалаң туўды.

Көйпи ушып, пулы күйди,
Қозға басып қолы күйди.
Пышық пақыр аман қалып,
Бул сорлының тоны күйди.

Ескиликтен сақлаған кир,
Сондайларда арада жүр.
Бирақ сийрек ушырасады,
Жәмийетте миллионнан бир.

1955-жыл.





МӘТЖАН ХӘМ МИЛИЦИОНЕРЛЕР

Мәтжан дым уртлаган емес,
Қыйлықал жоқ кеўлинде хеш.
Асығыслау киятырса,
Еситилди жағымсыз сес.

Тоқтады бул кулақ түрип,
Жақын барды жайлау жүрип.
Бирден бийжай бола қалды,
Патыратлау исти көрип.

Геумис геўде, жап-жас түси,
Пьян жигит, жайсаң күши.
Соны милиционер услап,
Апаратыр тап үш киси.

Туўлап пьян бақырады,
— Мен сауман, — деп лап урады.
— Мәтжан аға, қутқаршы, — деп,
Қолын былғап шақырады.

Бул ойлады: «Әне жигер!..
Бирақ, өз абырайын төгер...
Қутқарайын бийшараны,
Қәгереме берсе егер».

— Өттегене, айналайын,
Билемен ғой үйин-жайын.
Милиционер жолдаслар-аў,
Өз үйине апарайын? —

Деди Мәтжан ара түсип,
Олар айтты: — Арак ишип, —
Хәр ким менен шатасып жүр,
Өзиниң де бети исип.

Қотарыпты молдан-молдан,
Алып киятырмыз зордан.

Қашан мийи дүзелгенше,
Жаздырыуға болмас қолдан.

Буған Мәтжан ашығуланды:
— Қояғойың қыстағанды.
Тәлтеклетип не қыласыз,
Үшеуиниз бир пъянды?

Сыры мәлим маған бурын,
Хәзир көрип турсыз түрин.
Абырайы төгилипти,
Кийимлери ырым-жырым. —

Әкетемен! — деп қоймады,
Милиционерлер сыйлады.
«Мәтжан абырайлы адам ғой,
Алып кетсин» деп ойлады.

Сөйтп, олар таслап кетти,
Пъянды бул баслап кетти.
Сөзи өтимли Мәтжанның,
Жүреги халласлап кетти...

Сүйенкиреп, қолтықлатып,
Жүрди Мәтжан адым атып.
Бир ұакта пъян Мәтжанды,
Сабай берди партылдатып.

— Жулқылама, атып адым,
Жаңа зорға қамалмадым.
Абыраймды төгип заңғар,
Милицияға жаманладың! —

Деди пъян буұнап алды,
Тапыр-тупыр бола қалды.
Жанға қатты батқаннан соң,
Мәтжан пақыр ұай-ұай салды.

Қашпақ болып тиртеклесті,
Бирақ, пъян алдын кесті,

Сөйттип жүрүп екеуи де,
Бир шуқырға аўнап түсти.

Турып пьан және тепти,
Мәтжан мыклап көрди дәкки.
Бир ҳаялдың даўысынан,
Еситти бул мынаў гәпти:

— Еки пьан қудай атып,
Төбелесип атыр жатып.
Екеуин де милицияға,
Қаматайық тапырлатып, —

Деп ол ҳаял шаўқым салды,
Адамлар жыйналып қалды.
Милиционер қайта келип,
Мәтжанды қутқарып алды.

Үсти-басы әйуан-жәйуан,
— Бул бәлени таптым қайдан?! —
Деди Мәтжан еңк-еңк етип,
Бети-аўызы шийедей қан.

Түргелди, бираз дем алып,
Пьян иркилди қамалып.
Гей ақымақты сыйласаң да,
Излегени тек жаманлық.

1955-жыл.



АЛЛАМУРАТ ӘЛПАЙЫМ

— Алламурат әлпайым,
— Өзи басшы иске қайым —
Деўши еди жолдаслары,
Сырттан мақтап көрген сайын.

Қалай мақтамасын оны,
Ашыўланбас, қызбас жоны,
Ашық минез, киши пейил,
Тек «кишилеў» хызмет орны.

Исине де жаман емес,
Хеш мақтанған адам емес.
Қыйынырақ мәселеде —
Досларынан алар кеңес.

Бул минези пайда етти,
Үлкенлеў хызметке өтти. —
Зор столға ийе болып,
Шалқайып отыра кетти.

Ал, енди сол ўақтан баслап,
Минез өзгерди, ғоддаслап.
Түнерип шыррыя қалды,
Журттан өзін бийик услап.

Ким мин айтса изин қазды,
«Қопал ...» деп приказға жазды.
Өзине жақын дос етти,
Гил жарамсақ-жағымпазды.

Алмады көптен кеңести,
Мәселени жалғыз шешти.
Ақыл айтқан досларының,
Дигирлеп қулағын тести.

Сәл нәрседен қыйтық таўып,
— Билмейсең, деп жала жаўып.



Хәркимге бир дөпиниўши,
Болды нағыз бақыраўык.

Қараўында неше адам,
Буныңша биразы — «надан».
Ойлап жүрди «өзим ғой, деп, —
Артық түүылған анадан».

Көпке жүдә зықы өгти,
Биразларды ермек егти.
Бир ўақта отырған стол,
Қәпелимде өңкип кетти!

Босанған соң үш ай ислеп,
— Ыақ, ислеппен ерси ис, деп.
Жуўасып пуш болып қалды,
Өкинип жүр ернин тислеп.

Жарамсақ досларын көрсе,
Сәлемин де алмас берсе.
Қайта буны сықақ етип,
Жаманлап жүр хәр бир жерде.

1955-жыл.



МАҚТАЛЫҒУ

Күтип алды қонақты,
Гүлдәсте берип қолына.
Узатып қалды қонақты,
Жақсылық тилеп жолына.

Көзинше қанша мақтады,
«Айрықша тууған дана» деп,
Кеткеннен кейін жақпады,
«Ақмақлығын қара» — деп.

Берип түрлі тамақты,
Сыйлаудан әрман қалған жоқ.
Кеткен соң сөкти қонақты,
Жақсы атақ алған жоқ.

Хәмелиң барда мақталып,
Күншиллик жағы тағы бар.
Бәрін де билер хақ халық,
Қуласаң, жала жабылар.



БАСПАСӨЗДИҢ БИР ДӨКЕЙИНЕ

*«Бәри қойды алқымласа хәр жайда,
Шопанының мийнетинен не пайда!»
Наўайы.*

Күни-түни қабақ қатып,
Бәржай егтим халық исин.
Сермеп жибер, жаўкылдатып! —
Тасты кесер «подписиң».

Геройларым анталасып,
Күлсем, гейде жыладым.
Уйқы менен жанталасып,
Полат болды шыдамым.

Гезлескендей жаўыз бенен,
Жүрегин хеш иймеген.
Буйырасаң аўыз бенен,
Мен ислеймен мий менен.

Хәр қатарда гүмис кийген,
Жаслығымның бар жаны.
Хәр бир сөзим болсын деймен
Жүрегимнің маржаны.

Жүз кубартып, шаршап-талып,
Бетке әжим-дақ түсти.
Тас төбемнен қыраў шалып,
Шашқа таңба ақ түсти.

Сонда да бул — зор тамаша,
Жаздырмады дуўасы.
Шайырым, деп журт санаса,
Мийнетимнің гүўасы.

Столынды жандай сүйіп,
Қәдірлеймен орныңды.
Қабағынды тастай түйіп,
Жыйырмасаң мурныңды.

Келегойсам түсіп исим,
Тергеушидей тергедің.
Жүрегімнің өндірисін,
Топан шелли көрмедің.

Көп шалқайдың ырасында,
Әкең соққан төриндей.
Барған адам турар сында,
Жаңа түскен келиндей.

Дым жалықтым келе-келе,
Тап қулындай бас ийіп.
Бир қосыққа он қәтере,
Турып алдың қакшыйып.

Былай тұрсын оқыў, сыйлаў,
Көз салмадың мийнетке.
Тар минезиң жанды қыйнаў,
Басқаларды үйретпе!

Бирдем жерден қысып алдың,
Жабысқак күрт, кенедей.
Изиме де түсіп алдың,
«Көзи қызыл бөледей».

Суў сынаптай қәўпек сөзди,
Жаңбыр еттиң сыртымнан.
Болдың сонша алакөзли,
Күлип жүрип муртыннан.

Сонша баққан соғымымды,
Мийманымнан жасырдың.
Мен баспасам солығымды,
Алпы түсти асығың.

Ендің талай неше түрге,
Жоспарыңнан билемен.
Тәсилинди, жүрген бирге,
Досларыңнан билемен.

Көпшиликти шөптей көрдин,
Буның да бар астары.
Бир басшыны көптей көрдин,
Менсинбедин басқаны.

Көрдим талай шатағынды,
Жумсармадың дым хаслан.
Шыққанда да кітабымды,
«Брак» еттің билқастан.

Асқынладың бара-бара,
Көзің жерди көрместен.
Үмітлендің жүзи қара,
Биллә, пара бермеспен.

Мийнет ушын жан аұыртпай,
Дузақ қурдың ақшаға.
Мәйек басқан қурық таұықтай,
Қулаш жайдың баспаға.

Маңлайыңнан териң ақпай,
Ебин таұып байыдың.
Шалғайыңнан хешким қакпай,
Қырдан жүрди қайығың.

Берди елим зор атағын,
Ырайымды жықпады.
Сен тәрелген бир кітабым,
Тәуір болып шықпады.

Жаманлығың болса шығар,
 Қап түбинде қалмасын.
 Жүрегінди түйреп тығар,
 Сөзде мениң алмасым.

Зер қәдирин зергер билер,
 Баға билмес олақсаң.
 Көп отырма, адам күлер,
 Бул столға қонақсаң.

Көп мақалам көрди жарық, —
 Деп мақтанып коқыйма.
 Гөш дегениң шийки балық,
 Адам татып, оқый ма?!

Самқал сөзиң баға көрмей,
 «Наборшик»ке атасаң.
 Алып-сатар саудагердей,
 Алдап кепек сатасаң.

«Күтә» менен «шекем»лердин,
 Синонимин айтып бер.
 Такыр жерден шөпшек тердин,
 Шорқақтығың айыпкер.

Сөзди қысып мыжый бермей,
 Болмаспеди алмассаң?
 Бердақ тилин оқып көрмей,
 Көп күшенген «дилмашсаң».

Ким талантсыз ақша тапса,
 Менсинбейди шайырды.
 Қанға сиңген харам ақша,
 Намысыңнан айырды.

Болдым деме сөзге шешен,
 Фаулап өскен талант көп.
 Қораз болып ширенесең,
 Хәмелинди қанат деп.



«Нақ колыма түсти» деме,
Сулайманның жүзиги».
Хәзир қырдан жүрсе кемең,
Алдыңда бар «қызығы»!

Питер исти тартып кери,
Хақ жанларды қысарсан,
Бирақ, сен де бир күнлери,
Үпелектей ушарсан!

1966-жыл, 5-февраль.



ТИРИЙЕК ЖУТҚАН ЖАЙЫН

ТҮМСАЛ

Патшаның барында,
 Аралдың жарында,
 Қуйрық пенен шалатуғын,
 Мал барса алатуғын,
 Балықты да қоймайтуғын,
 Жутыуға тоймайтуғын,
 Нағыз бир қудай атқан,
 Жыландай аңлып жатқан,
 Бир әйдик жайын болыпты.
 Зор аұхалға жолықты.
 Заңғар дым батыр,
 Қойнауға жатыр,
 Ушан ба, жел қайық па,
 Пароход па, жай қайық па,
 Өтті де кетти,
 Бир нәрсе шомп етті.
 Жайын сағак түрди,
 Тынық суудан көрди,
 Түскен нәрсе қандай,
 Қарамы дигирмандай,
 Пәлпеллеп келип қалды,
 Жайын қағып салды.
 Тамсанбай асады,
 Қыял тасады.
 Тирийек деп серлеместен,
 Чай ишип терлеместен.
 Бир кәйипти сезді.
 Теңизди гезди.
 Хәрекет туұды,
 Көрингенди куұды,
 Қорқытты, үркітти,
 Хәмме буннан үркішти.
 Уу-шуу алды,
 Ойқанды салды.
 Қырға да шықпақшы болды,
 Аспанға ушпақшы болды,



Дуньяны алмақшы болды,
Патша болмақшы болды.

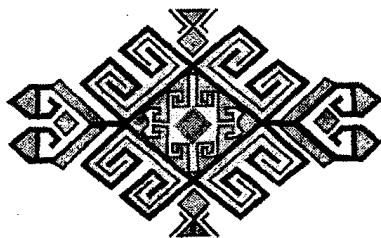
Есирип қызып,
Суўларды сүзип,
Шәп берип, жүзип,
Бүркиттей туўлап,
Мотордай зуўлап,
Қунтыйып пырлап,
Қуйындай зырлап,
Қырға ағылды,
Қара бул батырдың
Зуў-зуў-зуў-зуў ...
Пәт пенен ағылған суў,
Бурқыды, тасты,
Қайырдан асты.
Енди қараса,
Мине, тамаша:
Суў қайтып изге,
Жатыр бул дүзде.
Өскен бир бөлек,
Нәхән зор терек,
Сағақтан алыпты,
Жылжымай қалыпты.
Ақыры не болды?
Пәкизе деңгене болды.

Ақмаққа хамал, —
Мурнына самал,
«Сақ бол» дегендей,
Хамалпаразлық — кесел,
Тирийек жегендей:
Кем-кемнен мәсиреди,
Қолдаслап есиреди.
Жаман деген аттан да қашпас,
Өтирик мағлығыматтан да қашпас.
Шалқыйды билингенше,
Сағақтан илингенше.

1964-жылы.

— X —

ДИЗИЛ СӨЗЛЕРИМ
ЖУЛДЫЗДАЙ





*Дизил сөзлерим жұлдыздай,
Жылтылдап турсын қундыздай.*



*Ел перзенттен етер дәме,
Халық тилегин бийкар деме!..*



*Шайырлық — үлкен мәртебе,
Көкке өрлер кеулим мениң!*



*Әй, шайырлық көрсет өнер,
Сөздің бәрхә гәўхарын тер.*



*Нәрестеге алақанын қақпаса,
Ана байғус уйқылаталмас баласын.
Шайыр дослар излеп тема таппаса,
Алды менен алақанға қарасын.*

ШАЙЫРЛЫҚ ТОЛҚЫНЫ

Қағаз майдан, қәлем жорға,
Сүр жорғаны, қолым мениң.
Ел қызығар сулыұ жырға,
Сайра-сайра тилим мениң!

Жастан сөзім көпке жетти,
Көріп төбем көкке жетти.
Теңіз туұлап, шайыр етті,
Шағылысып күнім мениң!

Әйне-әйне жаслық шағым,
Шалқы-шалқыйтуғын ұағым.
Мийұа питип пискен бағым,
Жарқыраған гүлим мениң!

Ел перзенттен етер дәме,
Халық тилегін бийкар деме,
Шайырлық — үлкен мәртебе,
Көкке өрлер кеулим мениң!

Миннетдарман халқым ушын,
Жуұйтпайман сөздің пушын.
Шайырлықтың сынап күшін,
Артсын күш жигерим мениң!

Дизил сөзлерім жулдыздай,
Жылтылдап тұрсын қундыздай.
Сөз саллансын сулыұ қыздай,
Сүйсин шадлы елим мениң!

Өрле қыял самолеттай,
Теңіз гезген пароходтай,
Электрден шыққан оттай,
Жарқырасын кеулим мениң!

Кирип ақыл ордасына,
Ердим илим жоудасыма,



Жүзип билим дәрьясына,
Көргиш болды көзим мениң!

Әй, шайырлык көрсет өнер,
Сөздиң бәрхә гәўхарын тер.
Ғәзийнени дөрөтип бер,
Солай етер гезим мениң!

Сүүретлейин хур Ұатанды,
Тәриплейин нур заманды,
Дөрөткиш жаңа адамды,
Айтсам тасар сөзим мениң!

1950-жыл



АЛАҚАН

*Дунья мүлки алақаннан тараған,
Тәбияттың сыйлығынан басқасы.*

Анталасып мерекедей жыйналып,
Мың сан тема тербетпекте қыялды.
Бир түйинге бас жип такпай қыйналып,
Жатып қалдым жауып таслап сыямды.

Жатсам да мен, уйқы бермей шайқалып,
Ой толқыны түрткилейди жанымды.
Көз алдымнан өтип атыр жай халық,
«Шайыр болсаң аянба» — деп барынды.

Небир жайсаң шәхәрлер бар шауқымлы,
Араласаң, бир-биринен зыяда.
Дәрья менен теңиз де бар толқынлы,
Асқар бийик таулар да көп дүнъяда.

Мәнзил де жоқ аяқ изи жетпеген,
Адам барды қыял жетпес аспанға.
Тема да жоқ шайыр тәрийп етпеген,
Бәри кирген қосық пенен дәстанға.

Қайталасаң, бир музыка бурынғы,
Шертиу керек шеберлерден асырып.
Жаман жазсаң ким оқыйды жырынды,
Сандығыңа сақламасаң жасырып.

Сандық ушын жазбас шайыр, бирақта,
Пәнт жегиси келмес хешким кәринен.
Шешен сөзи сиңиу керек қулаққа,
Орын алып мыңсан жүрек төринен.

Аңыз тапсам, Шахризада айтқандай,
Арсынбастан болар едим масақшы.
Жетер жерден жазар тема байқалмай,
Болып турман кус таппаған дузақшы.



ШАБЫТ

Қайда кеттиң, кәраматлы шайырлық,
Дым сүйкімлі жолдас едің жасымнан.
Келши шабыт өз орныңа қайырылып,
Не себептен алысладың қасымнан!?

Сенің ушын мениң кеулим ашықдур,
Сағынаман көзлеріме жас алып.
Сен кеткенсоң ериншеклик басып тур,
Сен бар болсаң, йошланаман жасарып.

Бас ийемен хәмириңе бағынып,
Үлкен күшсең кууат берген тазадан.
Сен бар жерде алтын булақ ағылып,
Ағыл-тегил дәрья болып тасаман.

Сен болмасаң илинери тек мазақ,
Тақыр жерден шөпшек етип теремен.
Сен бар болсаң тозбайтуғын зат жасап,
Ел-журтыма сауға етип беремен.

1980-жыл.

ШАЙЫРЛЫҚ ШӘРТИ

Шайыр талай шәрт қояды өзине,
Шебер болсаң, халық қызықсын сөзіңе.
Жақсы ма ол, адам күлсе сыртыңнан,
«Мылжыңсаң!» деп айтпаса да жүзіңе.

Шайырлық — ол теңизде жүзген қайық ғой,
Қыялыңда ушан теңиз ақыл, ой.
Сондай бол да, тереңнен гәўхар тап,
Шеттен бақа тосқын терсең, қоя ғой!

Қызығы не, сөзің иске аспаса,
Баспасөзлер ықласланып баспаса.
Басқанда да оқыұшыдан уят-ау,
«Дәми жоқ!» деп ылақтырып тасласа.

Хәр қатардың көркемлігін, уйқасын,
Оқыұшылар «пах, шийрин!» деп байқасын.
Ойдан туған лириканың тасқыны,
Адам жанын шымбырлатып шайқасын.

Тәсири кем уйқастан да пайда жоқ,
Дөрет жана образ, бурын ойда жоқ.
Мийнетіңе дос қуғансын, душпаның,
Маңлайынан қатты урсын, соқ-соқ-соқ!

Шайыр ким ол, хақыйқатлық жаршысы,
Хәр адамға өрнек оның хәр иси,
Гөне емес жаңалықты қоллайды,
Бәрхә қолда әдилликтің тартысы.

Зуұлап алға кетти бизің жәмийет,
Ертеңгиге разведка жасап кет.
Талпынсаң да оған шамаң келмесе,
Изде қалып қойма, исле хәрекет.

Қәдирин билсең, өмир гөззал, тамаша,
Пиқир келер хәр бир демде жаңаша.
Кемшиликлер бетке шарт-шурт айтылсын,
Хеш пайда жоқ көп сыбырдан онаша.



Менменликтен урт көмпейип болма шер,
Қайта сондай минез болса ашып бер.
Елге сәйкес тартпақ болсаң сыйлықты,
Тынбай исле үзликсиз өс, сал жигер.

Хадал адам болсын сениң шын достың,
Халық массасы пикирине үн қоссын.
Халтурщиктин хийлелерин талқанла,
Иси менен көринбесе гүм болсын.

Мийге жыйнап сарқындысын ескинің,
«Қалтам толып, өтсе болар бес күним» —
Деп мардыйған хийлекерлер гезлесе,
Қалталарын пыт-шыт етип тес бұның?

Ким болса да ырайына карама,
Егер биреу қызып кетсе параға,
Шуғыл, күншил, менмен, жермен, ериншек,
Әшкарала, «право»сын сорама?

Дақ келтирип пуқаралық атына, —
Хақыйкатлық түспей қалса ядына,
Өршимесин хұждансызлық ушқыны,
Өрте сен де сатираның отына?

Бирак, намысынды қолдан берме сен,
Қушағынды кеңнен-кеңнен серме сен.
Тәсил ойлап, сатыу ұшын ақшаға,
Тақыр жерден шөп-шарларды терме сен?

Қыял құсың қанат қақсын шарықлап,
Өз сөзинди қатаң сына анықлап.
Дәмсиз жазсаң «шайырман» деп гәрдийме,
Жұмыс көп ғой, ең қолайын ізлеп тап.

Ұтан ұшын жақсы хызмет жарасар,
Хадал мийнет хәр биреуге миясар,
Ең бахалы шығармалар дөретсең,
Китабыңа оқыұшылар таласар.

1954жыл.

ЖАС ШАЙЫРҒА

Келши жаным, сөйлесейик, ұақыт мол,
Жаслық — көздің раушаны, бахыт ол.
Зең шалмасын жүректің сап гәуұхарын,
Ишкернелик бәлесинен сақыт бол.

Бийик талант ушын сен бол шын ашық,
Билим — қанат, шарықлай бер, шынға шық.
Из түспеген тыңнан маржан ақтарсаң,
Халқын сүйер лапызынды тыңласып.

Алдыңда бар талай аға шайырым,
Табысына ынтық генжетайының.
Биреу түртсе, алапаға жууырмай,
Шекер менен уудың парқын айырын.

Барым болса, үйретейин тежемей,
Келеберің анталасып шөжедей.
Кемшиликти айтқан ұақта жузиңе,
Жүрсең болды жудырықты геземей.

1962-жыл



СЫР ТОЛҒАҰЫ

I

Меркени ел қаплап,
Жыраулар қобыз шағлатқан.
Толғауларын ардақлап,
Бабалар шерин тарқатқан.
Нәсияттан сөз баслап,
Дәстан менен таң атқан.
Булдыраған асқар таў,
Ыйығына муз қатқан.
Сәўкеле — бийик шоққысы,
Басында жегде қар жатқан.
Ашық болып қуяшқа,
Гүрсинсе, даўыл зар қаққан.
Қара булт шашы желкилдеп,
Жамғырдан жасын боратқан.
Гүлдирмама дәп қағып,
Сулыўдың сырын аңлатқан.
Күн жүреги елжиреп,
Гөзалға кеўил қумартқан.
Ынтықлығын билдирип,
Аспаннан сәўле нур атқан.
Таў менен қуяш сүйискен,
Кәрамат пенен узақтан,
Хүрметине тәбият,
Гүллерден кесте торлатқан.
Қызыл-жасыл дараклар,
Таңлантып жанды қаратқан.
Қосықшы етип бүлбилди,
Шарықлатып сайратқан,
Қара тасқа күш енип,
Пуўлатып қазан қайнатқан.
Сыңқылдасқан булақлар,
Ылдыйға қарай зымырасқан.
Гүмис хәйкел сыңғырлап,

Нәзик сазын жанлатқан.
 Ашықлардын ышқынан.
 Таскын дәрәя суу аққан.
 Биябан шөлди қақ жарып,
 Қарсылықты қулатқан,
 Уйқыда жатқан сахраның,
 Бүйирин түртип оятқан.
 Мақпалдан хасыл кийдирип,
 Дийдарын гүлгин жайнатқан.
 Бинаят болып көл-теңиз,
 Өртеке толқын ойнатқан.

II

Сөз маржаны жайылды,
 Тау айбатлы таланттан.
 Жүреги Жайхун шайырды,
 Ел жанындай унатқан.
 Фийзулий, Хафыз, Пушкинлер,
 Шайпалмас байлық жаратқан.
 Айтылмай сөз қалмапты,
 Мақтымқулы, Наұайы,
 Әжинияз, Бердақтан.
 Ядгерлік курған улықлар,
 Алтынлы гәўхар полаттан.
 Досларын шадлы күлдирип,
 Душпанларын жылатқан.
 Әйдархадай күшлерге,
 Кәлеминен оқ атқан.
 Әдиллик тилеп дүньядан,
 Жылағанды жубатқан.
 Масағын терген солардың,
 Бир тамшы мен де әуладпан.
 Жақында өткен Аббаздың,
 Хаўазы кетпес қулақтан.
 Тирисинде бас ийип,
 Алдында өттим сынақтан.
 Руўхым тасып дәўранға,



Бахытлы шадлық кууантқан.
Өмиримнің жалғасы —
Шәкиртлерге кууатпан.
Көкирек қайтпай шалқысам,
Қайғы да көрдим тосаттан.
Бзындаған сонадай,
Күншиллик шықты бир жақтан.
Шайырлықтан бездирип,
Унтау ушын буунақтан.

III

Бурынғы ата дәстүри —
Гедейди езип шырлатқан.
Хәзир де залым аз емес,
Хадаллыққа кир жаққан.
Душпаннан туған шайтандай,
Жүрегінде уу жатқан.
Бетине нықап илдирип,
Тәсия менен пул тапқан.
Ығбалына берилсең,
Жаздырмайды қармақтан.
Қокыйғаны қораздай,
Жууұхалығы жүз батпан.
Шыға сала елинен,
Душпанлығын жаңыратқан.
Ақты көрсе, «қара» деп,
Журт куйқасын жуулатқан.
Пилди көрсе «пышық» деп,
Аузы тынбас ғыйбаттан.
Пушықты көрсе, «сулыу» деп,
Сулыуды көрсе сын таққан.
Дос таңлайды өзине,
Ийис билмес ақмақтан.
Шынын айтқан адамға,
Көпеклерин шуулатқан.
Қолдан келсе жақсыны,
Әзәзүлге тырнатқан.

Күннің нуры кемимес,
 Ийт үрсе де бир жақтан.
 Сақлық керек бирақ та,
 Достан да шығар ант атқан.
 Даналардың нақылы,
 Илим менен қууатлан.
 Аман болсын әдиллик,
 Сақлаған темир тырнақтан.

IV

Хәкке шоқып бүркітти,
 Айыра алмас қанаттан.
 Я кемшилик, я бахыт,
 Өтирикке олақпан.
 Ел сынаса, көзи көп,
 Жүрегім таза мен хақпан.
 Жаным сауда безбеспен,
 Шайырлық муза — әруақтан.
 Жасымнан оқып үйрендим,
 Турмыс деген сабақтан.
 Керегімше қанғанман,
 Хөнердің кәни булақтан.
 Хақыйқатлық илими —
 Жолымызға нур жаққан.
 Қәлбимнің дәрәя толқынын,
 Арғымақтай туулатқан.
 Қалыспадым тартыста,
 Дүлдүл менен пырақтан.
 Мың жасаған адам жоқ,
 Дүньяға мен де қонақпан.
 Күн өткени — қурбан хайт,
 Жай түргелип жай жатқан.
 Алпыстың жеттім шыңына,
 Хәзиринше қуунақпан.
 Патшалық емес ұазыйпам, —
 Күш пенен буйрық таратқан.
 Қарапайым шайырман,



Сол журттан мениң айырмам.
Жақпаса сөзим журтларға,
Сөгисине қайырман.
Ҳеш кимге жок қарғысым,
Еңбеклерим — халық ушын.
Оқыған досқа тартаман,
Жүрегимниң алғысын!

1967-жыл.



ГӘПЛЕСИҮ

Гәп табамыз дослар менен отырсақ,
Зыян емес сәйлесип, таң аттырсақ.
Ел дәреткен гәзийнелер аз емес,
Өсек пенен өтириктен қутылсақ.

Хеш уақытта күнлемеймен досларды,
Ушқыр болса, өрлей берсин асқарды.
Жаманласам ким инанар сөзіме,
Сырттан айтып қозы менен қошқарды.

Күнлемеймен, мейли мени күнлесин,
Көмек ушын шақырсын өз үнлесин.
Хеш биреуге қарызым жоқ таланттан,
Биреу билсин, мейли, биреу билмесин.

Жолдасларым кара шығар, ақ шығар,
Көтерилсе, дәулет шығар, бақ шығар.
Шайырларды сырттан өлшеп отырған,
Ең ақыллы халық деген сақшы бар.

1968-жыл, май.



МАҚТАҰ

*Шын мақтау да салмақлы жүк, басар сени тап келе,
Ол мойныңа түскен қарыз, хәддин болса, нақ төле.*

Сап жүрегим алтыннан ба, гүмистен бе, мыстан ба,
Өр минезим хадал дос па, я өзиме душпан ба!?
Суұдыраған өтириктің қасқа келер маңлайы,
Мақтау маған сауға емес, өкпелер деп қыстанба?

Мақтау — самал, қолтығыңа шымбыр-шымбыр киреди.
Мақталыұшы найсаптың да берк болмаса жүрегі.
Кийимлерин местей үрлеп, компылдатып үрпейтсе,
Менменликтің кеселине шалығады жүреді.

Мақтау деген шапан жабыу, мақтаншақлар сый алып —
«Алжасық» деп қайтып алса, пәнт жеп қалар уялып.
Алдымдағы гүңгирә печь сары десем ким инанар,
Хәр ким билер қара түске турғанлығын боялып.

Дәрья десем, ийрим тартып аққанымнан билерсең,
Егер анық уста болсам, сокқанымнан билерсең.
Алжаспауды, жүректегі адамшылық арымды,
Дос таңлаудан, күнде жүрген сокпағымнан билерсең.

Шебер десем, жасап қойған сандығымнан сынарсаң,
Тап өзим де сүйсинемен сулыу етип шығарсам.
Анық маған шын дос болсаң, көпшигиңди көмпейтпе,
Абайсызда суға батсам, сүйреп алып шығарсаң.

Түси мәлим, «мынау-ақ» деп айтпасақ та пахтаға,
Мал емеспен, көтермелеп, қымбатырақ сатпаға.
Айна бол да, минди көрсет, дақ болмасын бетимде,
Жүзи жарқын болсын десен, көз алдымда мақтама?

Айтыудың да, шертиудің де табылады түр-түри,
Сырттан датлау, көрсе мақтау, егиз туқым бир-бири.
Сокқан мүлкің өзің жоқта бахаланса — мәртебен,
Көз алдында жалған мақтау — таяқлаудың бир түри.



Сыншың нағыз үәлий болса, алдағынды болжаған,
Ерк өзінде, семире бер мақтау деген олжадан.
Көтермелеп пуу-пуулаудың сорпасына семирип,
Марапаттың тутқынында қалып қойсаң сол жаман.

Шын мақтау да салмақлы жүк, басар сени тап келе,
Ол мойныңа түскен қарыз, хәдидің болса, нақ төле.
Егер маған, «ақланды ма, мақталыудың қарызы?» —
Десе биреу, айтарым сол, «ақланбады, жақ еле?» .

1964-жыл.

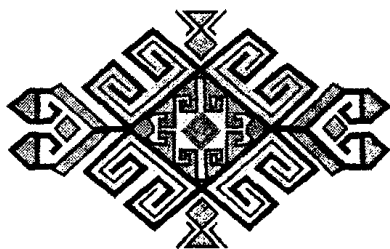




БИР СЫНШЫҒА

Мөнин билмей қосықтың,
Сын бериўге асықтың.
Жазыўшының жазғаны
Мин көринди көзиңе,
Театрдың пьесасы,
Жин көринди көзиңе,
Инанбадық сөзиңе.
Бөденедей пытпытлап,
Саўыскандай шықшықлап,
Бақа дедиң түйени,
Қоян дедиң бийени,
Сабак дедиң арқанды,
Гүбелек дедиң шортанды,
Билгир дедиң наданды,
Жақсы дедиң жаманды,
Дос көрмедиң адамды,
Душпан көрдиң хәттеки,
Хаял менен балаңды,
Қуўып салып үйиңнен,
Қашықлаттың араңды,
Кесиртке дедиң жыланды,
Кирпи дедиң қуланды,
Сыншыға да сын керек,
Сала берме ылаңды!

НАҒЫЗ ШАЙЫР КЕМ
БОЛМАЙДЫ ПАТШАДАН





Шын кеўилден сүйген адам баласын,
Хәсемлеп орнатқан сөздің қаласын.



Наўайының заманына бес әсир,
Болса да биз бенен жүрипти хәзир.



Аралдың ушқыр қыраны,
Туұылған Бердақ толқыннан.



Арамызда жүрипти,
Мәңгиликке ардақлы.



Әжинияз түп сағасы,
Тебериксең отағасы.



Көллерінде көлбеу ушқан қуу, ғаз көп,
Шарұаға бай, егиншилик дым аз тек,
Әсиресе балықшылар мәканы,—
Тап хәзир де аталады Аббаз деп.



Жақсыларды көре-көре,
Кеўлиң патша, тилиң төре.



Ел сүйген жанлар хәр қашан,
Келешектиң дәстаны.



АЛИШЕР НАҰАЙЫ

Ақырында оның изи билинбес,
Гәўхар, алтын, гүмис көзге илинбес.

Адамға орнықса хасыл даналық,
Қалар сөзи бир қәлипте жаңарып.

Наұайының заманына бес әсир,
Болса да биз бенен жүрипти хәзир.

Қанша болсадағы жоллары алыс,
Алдында турғандай хәммеге таныс.

Қулаққа еситилер шертілген сазы,
Естен кетпес толықсыған хәўазы.

Шын кеўилден сүйген адам баласын,
Хәсемлеп орнатқан сөздің қаласын.

Гәўхардан гербишин соғып қалатқан,
Текшелерин алтын менен жалатқан.

Гүмистен салынған мунары бийик,
Айдан асып турған, күнди де сүйип.

Ишінде жайласқан бағы хәм гүли,
Булағы бурқырап, сайрар бүлбили.

Сонындай бахалы болса да сөзи,
Қайғылы шөллерде қаңсады өзи.

Заманына писент етпей ах урды,
Елди дослық, әдилликке шақырды.

Күнлер өтти жүәридей жумалап,
Жыллар өтти жыл артынан қуұалап.

Зийрек зейин питкен дана халыққа,
Жол көринди апарыўшы жарыққа.



Бахыт булағында сайранлар еттик,
«Жеңис!» деген қутлы әрманға жеттик.

Қууаныш толқыны туулап тасады,
Гүлән халқым татыулықта жасады.

Жан питип жасарып бүгін Фархадқа,
Шийринге қосылды, жетти муратқа.

Ләйли-Мәжнүн заманында жылады,
Бүгін көрсен шадлы нама шалады.

«Хамса», «Шәрдуан» да аталған қызлар,
Назлы майысады, қолында сазлар.

Науайының мәнғи өшпейди аты,
Қәдирлейди адамзаттың әулады.

Хеш ұақта тозбайды салған қаласы,
Күн менен шағылысып турар арасы.

Болсам Науайыдай сөздің устасы, —
Деген мақсетим бар гәптің қысқасы.

Тартайын шадланып жеңістің сазын,
Жер жүзине еситилсин хауазым.

Кетсем, дүнья бир күн жауып қапысын,
Сол болар соңғыға таслар табысым.

1947-жыл, Мойнақ.



**БЕРДАҚ**

*Зарлап өткен халық ушын,
Ақылы дәрья ер екен.*

Аралдың ушқыр қыраны,
Туұылған Бердақ толқыннан.
Кәлеми — өткір куралы,
Жауына қарсы жулқынған.

Сарп етип, Бердақ бар күшин,
Журтына бахыт тилеген.
Зарлап өткен халық ушын,
Ақылы дәрья ер екен.

Мақсетине жетпеген,
Заманы болып қараңғы,
Сонда хәм писент етпеген,
Дауыл менен боранды.

Меҳрибан болып адамға,
Шаршамаған, талмаған.
Зулымлық күшли заманда,
Гонорар да болмаған.

Малы жоқ бағып айдарға,
Аш-әпгада көп болған.
Реҳимсиз байларға,
Бердақтың сөзи оқ болған.

Бай менен залым аталық,
Бердақтың күшин талдырған.
Сонда хәм шайыр аталып,
Тозбастай мийрас қалдырған.



Қайғылы қара думанда,
Қуяшлы күнди излеген,
Қан шашылған заманда,
Бахыттан үмит үзбеген.

Халқы қайта тирилгги,
Жоғалып кеткен Бердақты.
Арамызда жүрипти,
Мәңгиликке ардақты.





ҰАТАНЫМНЫҢ БҮЛБИЛ ҚУСЫ...

*Аббаз, Садық шайырлардай гил шебер,
Сизиң ушын зибанынан дур төгер...*

*Аббаз шайыр кетер еди йошып дым,
Жапакеши шайыршылық кәсіптің.
Саз дауысly бұлбил еди сайраған,
Деген сөзди талайлардан еситтим.*

Бул не деген аўыр матам,
Жүрегимди қысып кетти.
Аббаз аға — уллы адам,
Келмес жайға түсип кетти.

Бел қайысқан қайғы усы,
Өмиримнің келип қысы.
Ұатанымның бұлбил қусы,
Арамыздан ушып кетти.

Шад заманның күлкісінде,
Нуры ойнап түр-түсінде.
Тынбай сайрап ел ишинде,
Ай-хай шайыр йошып кетти.

Жылағаным болмас айып,
Қаршығадай қанат жайып,
Қәпелімде болып ғайып,
Өмир гүлин үзип кетти.

Матам шәхәр, аўыл-аймақ,
Тили шийрин пал хәм қаймақ,
Узақ жыллар сайрап-сайрап,
Сөз маржанын дизип кетти.



Өлди деўге жүрек кыймас,
Үлкен-киши жасын тыймас,
Тозбайтуғын хасыл мийрас,
Халқы ушын дүзип кетти.

Даңқы өшпес шешен ердин,
Мийрасхоры Алишердин,
Қушағына қара жердин,
Қайран ағам түсіп кетти.

1970-жыл.



ОТЫРЫСПА

(Халық жыршысы Аббаз Дабыловты еслеп)

Баллада

Ақдәрьяның ийириминдей тауланып,
Сөз артынан сөзлер шықты шақалап.

—Не көрмеген дүньяның
жер-аспаны,
Деп қария әңгimesин баслады, —
Айт десеңіз соны айтып берейин,
Бир ұақыя еске түсти жастағы.

Булур таудың бийигинен жаралып,
Бурымлары әтирапқа таралып,
Төсегинде төнбекшиген сулыұдай,
Мынау Жайхун көлбеп жатқан буралып.

Киши сала Қартабайдың өзегі,
Еки бойы егиншилик боз еди.
Дақыл орып, жаңалықтан дәм татып,
Қызған мәхәл отырыспаның гезегі.

Журт дағысып, түн жарпынан асқанда,
Жалпы халық татлы ұйқыға қашқанда,
Бир отаудың жалт-жулт еткен отлары,
Ай қалқып тур, жакты сеуип аспанда.

Билесіз ғой, қарақалпақ дәстүрін,
Қыз-жигитлер жыйналысар кешқурын.
Бәйит, жууап, ойын-күлки, бәз-байрам,
Пәренжисин көрген емес ескинин.

Қыссаханлар оқымақта қыссаны,
Жасырынығу дәстүриниң душпаны.
Ер-қаялды бир-биринен бөлийге,
Дәстүринен хәлсиз шыққан исламы.

Адам улын өзине жат санамас,
Кул да болса отырады аралас,



Мейли төре, мейли жарлы, мейли бай,
Хөш бириниң дәрежесин сорамас.

Алды менен қәдирлейди ағаны,
Мейли, оның жыртық болсын шапаны.
Жасы киши отырады сүүреттей,
Руксатсыз қыймылдамай табаны.

Қонақ келсе есапланар улырақ,
Мейли төре, мейли болсын қул бирақ,
Иззет пенен орын берер төринен,
Хызметинде пәйик болар қулдырап.

Қыз-жигитлер отырыпты сап тартып,
Жеңгелери жигитлерге шәрт айтып,
Жилуа менен пинхамы сөз қозғайды,
Ишки сырын хәзил менен ақтарып.

Сөз таппаса, қозғастырып қыйнайды,
Хәлин билсе, маскараға қыймайды,
Шырп еттирип шығып кетсе бийуаж гәп,
Отырыспаның қәдесине сыймайды.

Жигитлери ғаздай қатар дизилип,
Қызлар отыр қаршығадай сызылып,
Түргеп келип кесе берсе арыулар,
Мийман кеули көтерилер қызығып.

Ишип қонақ көтермекте кесесин,
Күлим қағып, еплеп басып өкшесин,
Гөззал алып кейин қарап жығыслап,
Тик қадалып келтирмекте нәшесин.

Салтанатлы дәстүрине жараса,
Қызды сондай ойын-күлки, тамаша.
Қыз -келиншек, жас жигитлер қосылып,
Ел жатқан соң болды жүдә оңаша.

Сөз айтылмас берилгенше гезеги,
(Гей жасларды дүзейтуғын тез еди).

Куўкыл сөзли, өр минезли тентекти,
Дөлкек күлкі балғасында езеди.

Адамшылық ушын кетти жарыспақ,
Үлкен айып-ерегиспек, тарыспақ,
Отырыспа хәр биреудің минезин,
Өлшеп қояр бармак пенен қарыслап.

Ала басқур, хәсем бай-шуў, үзикли,
Жүз бас үйде отырыспаны дүзипти.
Узын бойлы жас өспирим жигитке,
— Гәп қозға, — деп бир жас үлкен қызықты.

— Бул баланы дилұар жигит деседи,
Болса керек узақ жақтың шешени, —
Деп биреулер сыбыр-сыбыр гәплести,
Қонақ жигит қолға алды кесени.

Ушқыр қомы жаздырылмай қанаттың,
Тыпыршылап отыр екен қонақ дым,
Боз жорғадай зырғып ала жөнелди,
Қоңырауын сынғырлатып тамақтың.

Ол заманда дәстүр емес шапалақ,
Хәр ким отыр жүрегинен бақалап,
Ақдәрьяның ийриминдей таұланып,
Сөз артынан сөзлер шықты шақалап.

Ой-қыялы уқсап аққан булаққа,
Туұлап тасып, енип атыр кулаққа,
Сап-салмақлы түн хаўасы жаңғырып,
Жипек сестин созып кетти узаққа.

Сезди жүйрик шаршамастай шамасын,
Мәзи, гейде қарап қояр қағазын.
Сұлыұлардың жүреклерин еритти,
Ырғап-ырғап жибергенде намасын.

Бир намадан онсан толғау туұады,
Жаздырылды қабат-қабат буұаты,



Өршелетти өр толқындай шабытын,
От жүрекли жаслығының қуаты.

Хәмме басқа хәрекетти умытқан...
Еситкенлер келип алыс-жууықтан,
Адам қаплап айналасын отаудың,
Жабық түрип анталасты ууықтан.

Күш-жигери қайнап тасқан денеде,
Пәтли жүйрик шаршар емес еле де.
Қулақларын түрип өтер таңланып,
Жолаушылар ыққа жүзген кемеде.

Хәмме жанды силтидейин тындырды,
Қәпелимде болды, бірақ сынғырлы,
Көрмек ушын умтылысқан аламлар,
Байқаусызда бес ууықты сындырды.

Жуудырласып шашбау менен шашақлар,
Сылдырласып хәйкел менен моншақлар,
Албырақлап өре турған қыз-жигит,
Абайламай бирин-бири қушақлар.

Шаңарағы қайысқан соң шартылдап,
Бай хаялы шыға келди барқылдап,
Болмағанда тап усындай патырат,
Сөз булағы емес еди сарқылмақ.

Биреулер жүр, — ийтердің, — деп кейисип,
Бірақ, тезден жым-жырт болды, келисип.
Мирәт пенен шайыр берип жууапты,
Қалды үлкен абырайға ерисип.

Айтып шийрин қосықлардың нешесин,
Саз дауысқа келистирип нәшесин,
Ынтықтырып таң-тамаша өткерди,
Таң атқанша әдебиат кешесин.

Баба сөзин өркенлеткен қосып тың,
Дауыллардай бурқып еди йошып дым.

Қыз-жигиттің жүреклерін бәнт еткен,
Сонда көрдим көраматын қосықтың.

Сен ийеси болмасаң да хаўаздың,
Жаслайыңнан шайыршылық сөз жаздың.
Жақсылардан тәлим алған өкинбес,
Ең опалы шәкирти бол Аббаздың! —

Деди ғарры айтып бизге көп гәпти,
Сөз түйинин бул жерде бир тоқтатты.
«Жақсылардың аты өшпес» деген бар,
Көрген жанлар өмиринше мақтағты.

Зыяратлап барған екен Ғәрипти,
Аға сөзи мумиядай еритти.
— Заман келди, узаққа шап, иним деп —
Хақ нийетли пәгиясын берипти.

Дәстүрине кәмил болып хәр жактан,
Күши тасып муза менен әрұактан,
Қара қала, Таллық бойын аралап,
Журтын көрген Әжинияз, Бердақтың.

Бир жайлау бар Аққаланың қасында,
Аббаз шайыр бир жаз болып усында,
Жағымсызлау хабар келип елинен,
Кәпелимде қайтып кеткен қысында.

Не жетеди жақсылардың дадына,
Хеш бир ауыл азаматтын жаты ма?
Сол ұақытта болып кеткен мәканы,
Аталыпты сол шайырдың атына.

Секирискен арғымақлар семиз дым,
Қыр жағында өркешленген егиз қум,
Суу жағынан өтер еди гүркиреп,
Әудийискен пароходы теңиздин.

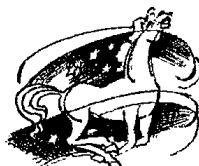
Көллеринде көлбең ушқан қуу, ғаз көп,
Шарұаға бай, егиншилик дым аз тек,



Әсиресе, балықшылар мөканы, —
Тап хәзир де аталады Аббаз деп.

Ийе болып «Бахадыр»дай дәстанға,
Абырайы көтерили аспанға,
Қарақалпақ қәдирлеген хасылым,
Ғайып болды жетписинен асқанда.

Гейпаралар пикир айтар кесип дым...
«Жапакеши шайыршылық кәсиптин,
Заманында бүлбил еди сайраған» —
Деген сөзди талайлардан еситтим.



ӘМИҮ БОЙЫНДА САЙРАҒАН...

Садық Нурымбетовқа

*Терең ақыл, полат дене,
Мұдирмеңіз қаслан аға!*

Узақ мәнзил шегип сапар,
Жети шыннан асқан аға,
Аппақ гүлдей гүмис сақал,
Көркине жарасқан аға.

Қәдди-қәўмет нурлы шырай,
Халық жүгин көтерип удай,
Жаяў гезип спортшыдай,
Күшке күшлер қосқан аға.

Бир әсирге таялғанда,
Озып өгтін қыялдан да,
Гей жигиттей боянғанда,
Сен олардан жассаң аға.

Қолға қәлем алғанында,
Гүл жайнады бармағында.
Мен-төбешик болғанымда,
Бийиктеги аспан аға.

Арал бойларын жайлаған,
Жүректе толқын қайнаған,
Әмиү бойында сайраған,
Бұлбилгөя қуссаң аға.

Журтқа белли ер екенін,
Жүрген жерін берекели.
Қыз-жигитли мерекени,
Атқарыстың жастан аға.

Жақсыларды көре-көре,
Кеўлиң патша, тилиң төре,



Сөз маржанын тере-тере,
Дәрья болып тасқан аға.

Әжинияз түп сағасы,
Тебериксең отағасы.
Хәзиргиниң ең ағасы,
Алдымдағы асқар аға.

Мәүжире бер ылғал салып,
Сөзлерине хәуес халық.
Руўхыңнан пәрўаз алып,
Шарықлады жаслар аға.

Жаңдай берсин хаўаз сестин,
Даўышлардай бурқып естин,
Бундағы көп қәлемдестин,
Бәрин өзин басқар аға.

Кең Ұатанға мәлим ерсен,
Ұазыйпаң көп айта берсем,
Қарақалпаққа Алишерсен,
Тәрийпиниз дәстан аға.

Тәрезиңниң салмағы көп,
Шайырдың пир-әрўағы деп,
Заманымның Бердағы деп,
Халық көтерди, йошлан аға.

Жасай берин және-және,
Узақ жастан үзбең дәме,
Терең ақыл, полат дене,
Мүдирмеңиз хаслан, аға!





ТӘҒДИР БИЗГЕ БАҒЫНБАС...

Дүрс еткендей жар кулап,
Ағып түсти сарқырап,
Аббаз, Садық — қос жұлдыз,
Жүргенинде жарқырап.

Келип гезек ақырмай,
Қолын былғап шақырмай,
Кеше жүрген Сәкенди,
Алып кетти апырмай!

Ақ дарағы қулады,
Еситкен соң қулағы.
Матам тутып ел-журтым,
Ақты көздің булағы.

— Оңалыпты түрин — деп,
Еки көзің күлімлеп,
Келип еди жақында:
— Жазыларсаң иним — деп.

Дүнья мени алдадың,
Әжел оны жалмадың,
Көрмесимди билемпен,
Сүйіп неге қалмадым!

Жүрек қалай сағынбас,
(Тәғдир бизге бағынбас),
Бир түскен соң тереңге,
Енди қайтып табылмас!

Барса келмес сапары,
Нәсияты бақалы,
Қыялымнан кетпейди,
Көрки, гүмис сақалы.

Жетписинде жайқалған,
Жорғалығы шайқалған,



Алдымдағы аға деп,
Енди кимди айтарман!

Шайырлықтың дәураны,
Қалмап еди әрманы,
Қәлеминен жаралған,
Ҳасыл гәүхар қырманы.

Елге тартқан сый басы,
Тозбайтуғын дүньясы,
Атын жойтпас ағаның,
Әдебият мийрасы.

1971-жыл, 10-октябрь





ҒАФУР ҒУЛАМҒА

*Жигитсиз даңқы шыққан халық танысы,
Қызғанда азаматлық атланысы.*

* * *

*— Сәбит пенен айтыссам, деп едиңиз,
Түсип қалып жүрмейик арашаға!*

— Ассалаўма әлейкум, Ғафур аға,
Ташкентим Алматыдан жақын, аға.
Ара жақын болса да жас үлкенге,
Хүрметлеп сәлем бериў макул, аға.

Жигитсиз даңқы шыққан халық танысы,
Қызғанда азаматлық атланысы.
Кәлемди бәлент ушлап адым атқан,
Болдыңыз Өзбекистан мақтанышы.

Ғафур аға, аман ба бала-шаға,
Бәримиз қызығамыз тамашаға.
— Сәбит пенен айтыссам, деп едиңиз,
Түсип қалып жүрмейик арашаға!



АБАЙ ЕСКЕРТКИШИНЕ

Турыпты шайыр қолларын созып,
Келбети бийик, қатардан озық.
Сөзлери жаңа, жүреги таза,
Қалмайды сирә кәлеми тозып.

Зарыққан болса бурында Абай,
Ғәзир тап халықтың жырында Абай.
Москва, Киев, Ереван, Баку,
Ашхабад, Нәкис, Қырымда Абай.

Көринер түсим, оңымда Абай,
Мухтардың улы томында Абай.
Қай жаққа барсам алдымнан шығып,
Гезлесер жүрген жолымда Абай.

Жайнаған жүрек жалында Абай,
Әмиўди гезсем қолымда Абай.
Негизги орны Алматы екен,
Минекей, бийик орында Абай!



ЖАМБЫЛДЫҢ АТЫ ЖАҢҒЫРҒАН

Ушады жыллар кептердей...

*Айналып дүнья арбасы,
Хәрекет аттай шабысқан.*

Келеди ўақыт тыйылмай,
Ушады жыллар кептердей.
Буркырап қашар куйындай,
Бирине бири жеткермей.

Өмирдин — өмир жалғасы,
Ағыслар туўар ағыстан.
Айналып дүнья арбасы,
Хәрекет аттай шабысқан.

Қарайды тарийх дәўирди,
Көреди неше заманды.
Жақсының даңқы өмирли,
Күлкіге тутар заманды.

Қалдырса адам бир нышан,
Асқар шыннан асканы.
Ел сүйген жанлар хәр қашан,
Келешектин дәстаны.

Қартаймақ адам баласы,
Жасында шығып бир таўға.
Келеди кимнің шамасы,
Жүз жасында шырқаўға.



Токсанында толғанып,
Күшине толған жигиттей.
Домбырасын қолға алып,
Қоймады жүрек жибитпей.

Жалтылдап мәңгі күшінде,
Мийрас қалды Жамбылдан.
Кең жәхәннің ишінде,
Жамбылдың аты жаңғырған.

1973-жыл

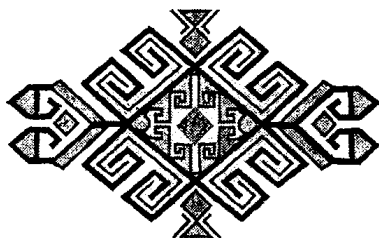




— XII —



ҚЫЯЛЛАРДАН ҚЫЯЛ
ТУҰАР ШАҚАЛАП...





— Әкем мени жек көреді дедің бе?
Инанбаспан, әкем болды мениң де!
Адам түе, хайуан да өз баласын,
Хеш уақытта қыйған емес өлімге.



Көп қорлапсаң, өз анаңды қасыңда!
Ләтте пикир уялаған басыңда.
Душпан болса, жетпеген бе қууаты,
Неге сени өлтирмеді жасыңда?!



Еңбек сиңбей жеген ас,
Хеш адамды оңдырмас.



Нәсият — өмир сабағы,
Тутқанлар камал табады.



Бұрынғының нақылы бар:
«Кеуіл кеуілден суу ишер».



БАЛА ТУЎРАЛЫ СӨЗ

Халық әпсанасы

— Әкем мени жек көреді дедің бе?
Инанбаспан, әкем болды мениң де,
Адам түүе, хайуан да өз баласын,
Хеш уақытта қыйған емес өлімге.

Көп қорлапсаң, өз ананды қасында!
Ләтте пикир уялаған басында.
Душпан болса, жетпеген бе қууаты,
Неге сени өлтирмеді жасында?!

Ата сыйлау, ана сыйлау — парызың.
Төле заңғар ақ сүт берген қарызын!
Нешше жыллар түн уйқысын төрт бөлді,
Ойлап қараң адамшылық ар ушын!

Солар — өмір берген жериң — аспаның,
Мийриминен шешек атты жас жаның.
Хәтте қанхор өз перзентін қыймаған,
Тыңла мынау бұрынғының дәстанын!

Искендер де залым патша болыпты,
Қойдай етип қырғын еткен халықты.
Бетине бір тик қараған адамның,
Айбат пенен жүреклерін жарыпты.

Кәтереші сораса да бермеген,
Қас тиккенин жексен еткен жер менен.
Оның ушын адам өмири ойыншық,
Қыйға қонған шыбын шелли көрмеген.



Мен билмедим қай заманғы Искендер,
Өрт шалғандай оның жолы түскен жер.
Ол өлтирсе журттың сырттан айтары —
«Бийшараға жаза қурық түскен» дер.

Әзирейил тайын оған «кел!» десе,
Пәрман менен хұкими де келтеше.
Талай гелле айырылады геўдеден,
Ийек қағып, бармағын бир силтесе,

«Қан шашыўға тояр емес еле де,
Бул патша да басқалардай өле ме?!»-
Деп журт сырттан хайран болып жүргенде,
Бир күн ол да шатылыпты бөлеге.

Қатар қойып асқа толы табақты,
Қумарланып асап еди тамақты.
Бир жағынан булақ етип ағызып,
Симиреди ыдыс толы шарапты.

Ишип-ишип тағы тезден қуяды.
Көкке шапшып отырғанда қыялы, —
Биздей болып тамағына қадалды.
Жиликтің бир солақпандай қыяғы.

Шаншылды да, жаздырмады искеги,
«Қых-қых»лады, қакырынды, түспеди,
Жуткыншақтан қылғындырып дем бермей,
Гүптей болды тамағының искени.

Еки көзден жас сорғалап, бақырды,
Ентигеди деминдей-ақ ақырғы.
Ұәзирлери албырақлап, асығып,
Шәхәрінде тәуип қоймай шақырды.

Сонша тәуип хеш бир иләж таппады,
Айтқан емнің биреуі де жақпады,

Гейпаралар ойлап отыр ишинен,
«Тутқан ғой деп адамлардың хақ қаны».

Патша сөйтип жаздырылмай дузақтан,
Күни-түни ұйқы көрмей азаптан,
Ұлы тәуіп Ұлықпанға ат жоллап,
Пәрман менен алдырыпты узақтан.

Ол келиуден патша азлап қуғанды, —
Ұлықпан жаң, тезирек айт дауғанды.
Кәне енди, керек емди ислеі бер,—
Деп ұәзирлер беріп атыр сауғалды.

Бир-биреуге хәзиллесіп ойнамай,
Солғын отыр жүзлери хеш жайнамай.
Болған исти баян етип тәуіпке,
Жууап күтип, қарай берди айнадай.

Былай деди ең тәуіби дүньяның':
— Елди талап, шаша бердің жыйғанын.
Бул дәртиңе хеш бир дауа табылмас.
Өлип кетер, айтып қалың ийманын...

Бул сөз патша қулағына тийеди,
Шоршып түсти қалт-қалт етип ийеги.
Ышқынғанда шыға жазла-а-п турды да,
Тағы қайта бууындырды сүйеги.

Тили зорға гүрметилип патшаның:
— Олай деме, жақсылықты айт жаным!
Бул дүньяда сен билмеген кесел жоқ,
Не десең де ем болады айтқаның.

Мине, өзің көріп тұрсаң халымды,
Сарп етейін ғәзийнемди, малымды.
Барлығы да бир басымнан садаға! —
Деп зарланып Ұлықпанға жалынды.



Ойлап-ойлап, былай деди Улықпан:
— Айтыу ушын, жүрексинбей турышпан,
Бес жастағы перзентинди соймасаң,
Кутылмассаң усы келген қурықтан!

Айтқанымды ислемесең өлесен,
Өмириннен үмитлисең еле сен.
Сол баланды туу сыртыннан шалдырсақ,
Хәпзаматта сау қәддиге келесең —

Деген сөз де октай болып тийеди,
Бир қысылды қалт-қалт етип ийеги.
Ышқынғанда шыға жазлап турды да,
Тағы қайта қылғындырды сүйеги.

Тыпыршылап бир отырды, бир жатты,
Ауырғалы татқан емес аұқатты.
Сыйқы қашып, тыпыршылап, сыбырлап,
Қысылғаннан зордан-зорға тил қатты:

— Сойыу ушын оны қалай қыяман,
Жалғыз еди бина болған уядан.
Жүз болса да хәр перзентин орны бар, —
Деп Искендер нәрестесин аяған.

Жалынса да сирә қайыл болмады,
Ядқа түсти сонша адам шалғаны.
Өз басына бүгін қара күн туып.
Тастай батты ауырыудың салмағы.

Шийрин жанын өрт шалғандай қыйнаған,
— Ырас-ақ мен кетемен бе, дүньядан!? —
Деп зарланып өлим қәупи түссе де,
Тирисинде өз перзентин қыймаған.

Ауырыу кем-кем асқынлады ем көрмей,
Жанын қатты шаншып атыр шеңгелдей.



Айтып салды, «бар емінди исле!» — деп,
Бирдем жерден қысқан шақта дем бермей.

Патша сонда жатыр еді қырынлап,
(Емди тайын етип қойған бурын-ақ).
— Ал баланы шалың! — деди Улыпман,
Ауырыуының хәмирин тез орынлап.

Ал шалынды! Шапшып қаны атылды!
Патша шоршып, күшін жыйнап ақырғы, —
Үстине жар қулағандай силкинип,
Аузын ашып «ұай-ұай» салып бақырды.

Жүрегине қанжар болып тийеди,
(Хәзир турып, қолтығынан сүйеди).
Аузын керип бақырғанда, атылып,
Оқтай ушты тамақтағы сүйеги!

Демин алып, жаздырса да тамағын:
— Өлгениң бе, айналайын қарағым! —
Деп хеш кимнің айтқан сөзін тыңламай,
Жылай берди басқа түсіп қара күн.

Жүрек бауры оттай болып жаныпты,
Сылқа түсіп тез ақылдан таныпты,
(Түтик пенен суұлы бояу себилген
Бала түе сойған емес жанлықты.)

Мынау еді Искендердің көргени:
Арқасына тутқан екен пердени.
Кәпелимде бала сести шырылдап,
Қан шашырап жууды төсек-көрпени.

Усы еми-тәуибинің ойлаған,
Патша көп ұақ жылағанын қоймаған.
Бир мөхәли көзін ашып караса,
Адам түе, тауықты да соймаған!



Демек, енди қыйналады несине?
Бир ўақытта келсе толық есине,
Патша өзи аўырығуынан саўалған.
Улы тири, минип отыр төсине!

Жылай-жылай солайынша жубанды,
— Көрсеттиң сен бул дәртіме даўанды! —
Деп күлимлеп, Улықпанды кушақлап,
Залым патша нәрестедей куўанды.

Қайтқаннан соң тамақтағы искен жер,
Биротала жазылыпты Искендер.
Бундай түўе, аз болған жоқ дүньяда
Бала ушын жанған отқа түскенлер.

— Ал, қусбегим, Улықпанды сыйла, бар!
Улықпан жан, қанша керек дүнья мал?
Гәзийнемнің аўзын ашып берейин,
Керегинди өзиң таңлап, жыйнап ал!

Үйине зор бай болып бар, артын да,
Керегиннің барлығын айт, тартынба!
Мени өлим қурығынан қутқардың,
Өліп кетсем, перзент қалар артымда! —

Деген екен патша шалқып балаша,
Улын сүйип, көрди қызық тамаша.
Сол ўақытта былай депти Улықман:
— Қыйналамыз, биреў қолы қанаса —

Залымлар бар, жанды шөптей отаған,
Еске түсер, жаўызлыққа қапаман.
Маған берген зор сыйлығың сол болсын,
Хеш перзентти айырманыз атадан!

Ата бар ма, уўайым, дәрт шекпеген,
Өзиң көрдің, муҳаббаты ем екен.

Ана барма «жан перзентим саў болсын,
Әжел келсе, жол меники!» демеген.

Депти сонда, ол патшанын алдында,
«Түсип шықтым, — депти ол да, — жалынға».
Өз әкенди өзін душпан көресен,
Сениң әкен Искендерден залым ба!?





СУҰҒА КЕТКЕН АДАМ

Халық аңызы

Қасына қойып қурықты,
Астына төсеп урықты,
Жулқынып аққан дәрьяға,
Жылқыман қарап тұрыпты.

Батып-шөмип қалықлап,
Деми қысып халықлап,
Хәлсиреген биреуді,
Көрип қалды анықлап...

Зуұлатып ағыс жүйригі,
Тартып Әмиу ийрими,
Мантыққан сол сорлыға,
Келди буның мийрими.

Қурал етип қурықты,
Суұға кулаш урыпты.
Қурықты белден илдирип.
Қырға қарай бурыпты.

Хәп заматта қутқарды,
Дизеге бүкке жатқарды.
Арқасынан дүмпишлеп,
Иштеги суұын ақтарды.

Танаұынан суұ атты,
Сулық болып көп жатты.
Белгили ұақыт өткен соң,
Есин жыйнап тил қатты:

— Шикарға шығып елимнен,
Зорға қалдым өлимнен
Дәрья менен тартыстың,
Қурық салып белимнен.

Мақтансын елин, аймағың,
Әйгили ханы Хийұаның.

Әсфендияр тап өзим,
Ийеси барлық дүньяның.

Аярым жоқ жанымнан.
Келеди бәри халымнан.
Керегинше ала бер,
Ғәзийнемнен, малымнан.

Изиме хәзир ересен,
Үлкен бахыт көресен.
Бүгинен баслап Хийўаға,
Сен де үлкен төресен! —

Деп ол өзін танытқан,
Дурыс, мине, анық хан.
Жылқышы буның атағын,
Еситип жүрген халықтан.

Жылқыман да жигерли,
Қуғанбады, түнерди.
Бултай болып минезин,
Өзгертти де жиберди.

— Байлыққа жоқ жарысым,
Хамалға болмас тарысым.
Қутқарғы — иси хәммениң,
Адамшылық ар ушын.

Ергим келмес кумартып,
Мийнетте қол қабартып,
Халық пенен дәўран сүргеним —
Ханлығыңнан мың артық.

Қызбайман дүнья алғанға,
Тилим бармас жалғанға,
Қандай бахыт табылар,
Сарайыңа барғанда?!

Қылт-қылт етип қысылмай,
Хең кимге жәбир усынбай,



Өзиме-өзим хан болып,
Жүргеним мақул усындай —

Деген ұақта бул киси,
— Надансаң сен, жылқышы,
Деп сықақлап сөз айтып,
Ханның келди құлкиси.

— Надан десең, наданман,
Бирак, мен де адамман.
Сениң менен дос болсам,
Хәмме ушын жаманман:

Елге кәдириң қалмаған,
Ханлық бахыт болмаған.
— Кутқарды деп тил қатпа, —
Үлкен сыйлық сол маған —

Деди нықлап жылқышы,
Мине, мәртлик үлгиси!
— Себеп, халықтан қорқаман,
Деп те қойды бул киси.

Қурал етип хамалды,
Белгилеме шаманды.
Халық — тәрези, өлшеп тұр,
Жақсы менен жаманды.

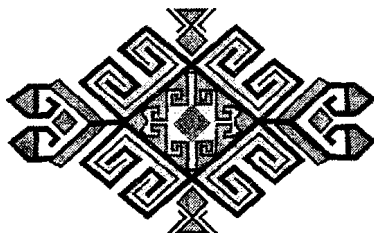




— XIII —



«ШЕБЕР СӨЗ ЕСКЕН ЖЕЛДЕЙ
БУРҚЫРАСЫН...»





Қайғырғаны қағазынан билинди.



Жазған Генжемурат қәлемин таулап.



Сағынышлы, Ғәрип Тилеўбергеннің,
Иштеги дубеуи жанып атырған...



Хәр нәрсеге керек төзим,
Жатық болса айтқан сөзиң.



Хат жазамаң мен арнап,
Тилеўберген қарағым.
Ығбалың жүрип бул күнде,
Хәр кимнен артық талабың!



Тилеўберген, қарағым,
Қутты болсын қадамың,
Ыстық екен қаламың.



Ауылыңа іздеп барамын.
«Ақ бийдайға» саламын!..



«ҚАЙҒЫРҒАНЫ ҚАҒАЗЫНАН БИЛИНДІ...»

Шайыр хатларынан

1931-жылы май-июнь айларында «Білақалы» деген жерде (хәзирги «Алтынкөл»де) аяғынан тура алмай, емленип атырған уақытта, Тилеуберген Жумамуратовтың тууған мөканы Мойнақтың «Аққум» аўылындағы тууысқанларына хәм қатар жораларына жазған хаты:

Атамурат, Мырзамурат, Мәтмурат¹,
Хәм Атабай, Курбанияз, Ешмурат,
Барлық аға-ини қалмасын бизден,
Көкиректен кайнап шыққан сәлем хат.

Генжемурат, Мәрпет, жүрсиз бе аман? —
Қудайберген, Жәдик хәм Әбдираман,
Атларың бәриннің болмады түәл,
Хәммеңизге буны арнап жазаман.

Қалай, ол жақтағы еллер аман ба,
Фаздай қатар өскен ерлер аман ба,
Суу тасып, ел көшти деген не гәшлер,
Ол апаттан бизиң жерлер аман ба?!

Кәстеликтің салдарына илинип,
Мен де жүрмен араңыздан бөлинип.
Сизге жазған сағынышлы сәлемнен,
Турған шығар жүрек сезим көринип.

Көшлердің қуслары ушарлар гүзден,
Үйдеги ууайым, қорқады дүзден.
Ауҳалымды сизге баян әйлейин,
Бир — еки аўыз сөз еситиң бизден:

¹ Мәтмурат, Ешмурат, Атабай, Жәдик — Жақсымураттың балалары.
Мырзамурат, Генжемурат — Әжимураттың балалары.
Мәрпет Нәменов — Қәдирбайдың ағасы.
Атамурат-шахан — Атабайдың мурындық атасы. Хәммеси қолдаулы, қызылаяқ урууынан. Хатты жазып алып сақлаған адамның бул силтемеси изертлеушилерге мағлыұмат ушын керек болар деген ойдамыз.
Жақсымурат, Әжимурат, Тәжимурат, Жумамурат — Қутлымураттың балалары, қолдаулы урууынан. — Таярлаушыдан.

Қабараман еллеримди сағынып,
 Қосыламан араңызға не қылып,
 Қапаланып отырғанда ойланып,
 Көкиректен қайғы шығар ағылып.

Бул неси екен, жатсам бар да, турсам жоқ.
 Бул да болса көкірегіме болар тоқ.
 Аман барып қосыла алсам елиме.
 Басымнан кетеди көп бир қайғы-шоқ.

Келген жерим еки жарым шақырым,
 Керегеге салып мени ақырын,
 Алты жигит тум-тусымнан көтерип,
 Питкергендей бир куданың тәғдирын.

Бир күн отыр едим үйде сандалып,
 Қолымды таянып жаттым таң қалып.
 Кәлим және кешикти ғой дегенде,
 Кирип келди бир қолына хат алып.

Хатын алып оқыйман да, қарайман,
 Шыдамастан өзинен де сорайман.
 Айталмаған аманлығын билейин,
 Одан басқа не хызметке жарайман?!

Қайта-қайта оқып көрдім тазасын,
 Сөйтип алып сәлем хаттың мазасын.
 Ақырында жыртып қойды Көптілеу,
 Онындағы жеткерипти қазасын.

Есабы жоқ күннің, өткенде зуұлап,
 Елдеги жигитлер жоллапты хатлап.
 Қайғырғаны қағазынан билинди,
 Жазған Генжесмурат қәлемин таулап.

Мәрпеттің де айрақлаған хаты бар,
 Бир қағазда орап берген заты бар.
 Қудайберген өз қолынан жазыпты,
 «Списка»да алты адамның аты бар.



Мында келгеннен соң қалдым жүре алмай,
Жарық дүнья, ай-даланы көре алмай.
Бийтаплық, қапалық-қосылып бәри,
Есим кетти не екенин биле алмай.

Тағы бир хат келди Мәтмураттан,
Жиберипти Алламурад қыяттан.
Ауырыудың жартысын бөлип алады,
Андай-мундай хабар келсе елаттан.

Мағаналы шийрин сөзинің мәни,
Қысқаша тил менен айтайын аны,
Жасы үлкеннің сөзи мынау тыңдасам,
Төмендеги жазғанының мазмуну:

«Тилеўберген жаным, иним, баўырым,
Биле алмадық наўқасыңның тәўирин,
Қайғырамыз, ойланамыз, қәйтемиз,
Билмеген соң наўқасыңның ауырын».

Жумамурат мақсым: — Сабыр ет, — дейди.
— Келгеннен соң ақырына жет, — дейди.
Ықлас пенен мен хәм сени емлейин,
Қаранып бир-еки ай, сон-сон кет, — дейди.

Сөйтип сол сөзине қарап жатырман,
Қудайға сыйынып мен де отырман.
Сағынышлы, ғәрип Тилеўбергеннің,
Иштеги дүбеуи жанып атырған.

1931-жыл.





Жараматты саған Мойнак,
Сөзлериң бар дойнак-дойнак.
Жүрипсең ким менен ойнап,
Тақым салдың бирден жигит.

Көринесең сөзге батыр,
Айтқанларың қотыр-қотыр,
Гәп таппасаң тыныш отыр,
Тақырдан шөп терген жигит.

Жәдигер менен Мәрпетке,
Сағыйдулла, қызлар бетке,
Басқа да қошшақ жигитке,
Айып тағып илген жигит.

Қайдан таптың шайырлықты,
Тутысайық болсаң мықлы.
Бизиң елат адамлықты,
Үйренбейди сеннен, жигит.

Шайыр болсаң, айтысайық,
Бир-биреуге қатысайық,
Сөздің оғын атысайық,
Болсаң егер мерген жигит.

Анда шауып, мында шауып,
Хәр кимге бир жала жауып,
«Қоясаң» деп бир қыз тауып,
Хақың барма берген, жигит?!

Сұлыұларды саған қыйып,
Гәшлессин деп қойған жыйып,
Барыудан қабақты ұйып,
Хәр мукамға дөнген жигит.

Саған пайда ойлағанда,
Түсинбейсең ойнағанға,
Өкпелепсең Айнаханға,
Пәмиң қайда, менмен жигит.



Хәр нәрсеге керек төзим,
Жатық болса айтқан сөзин,
Қарапайым болсаң өзін,
Орын берер төрден жигит.

Әдепсизлик — елге күлген,
Қоқанламас қалын билген.
Болғанлықтан жасың үлкен,
Қатты айтпай жүрмен, жигит.

Гәпиң аұыр ғарры, жаска,
Өлемата хәдден аспа! —
Бизиң елге аұыз ашпа,
Деген Тилеүберген жигит.

1935-жыл.



ТИЛЕҮБЕРГЕННИҢ ҚАЗАҚ АҚЫНЫ ҮМБЕТАЛЫ МЕНЕН АЙТЫСЛАРЫНАН

«Шебер сөз ескен желдей бурқырасын!..»

Қазақ халқының уллы ақыны Үмбеталы Кәрибаев — (1889—1969) Жамбыл районы «Шолақорған ауылында тууылған. Сүйинбай, Жамбыл сыяқлы көркем сөз усталарына шәкирт түсіп, Жамбылдың айтыстарында қатнасқан, өзи де үлкен айтыстарда сыналған көркем сөз шебери.

Қазақ халқы талантлы перзентин қәстерлеп, оның хұрметине естеликлер, мемориал музей қурған.

Садық атамыздың «Бирден шыға шапқан шайыр» дегениндей, қарақалпақ халық шайыры Тилеүберген Жумамуратов жаслығынан-ақ, усындай уллы көркем сөз усталарының итибарын тартып, айтыстарда жеңилмей, олар тәрәпинен мойынланған екен.

Олардан мысал келтиретуғын болсақ, Арал бойларынан шыққан шайыр Тилеүбергеннің иләхйида таланты, көркем сөз айтысында жеңилмеслиги тиллерде дәстан болған.

Қазақ халқының жыршы ақыны Үмбетәли Кәрибаев қазақ, қарақалпақ еллерин аралап, жыр айтып жүреди екен. Тилеүбергеннің шайырлығын еситип, Мойнақтың «Аққум» ауылына излеп келеди.

— Мен Сизди көпшиликтен шайыр бала деп еситемен. Шайыр болсаңыз, екеуимиз айтысайық, изимизде атларымыз қалсын, — дейди.

Бул уақытлары Тилеүберген еле шайырлығы тек ауылында танылған он бес жасар өспирим (хүжжеттен тысқары анық жасы) Тилеүберген сууырып салып айта беретуғын әйгили ақын екен. Соннан, ийбе сақлады ма, Тилеүберген:

— Мен Сиз бенен айтыспайман, — деп жууап береди.

Бирақ, ауылдың халқы: «Сиз сол бала менен айтысып көрин. Өзи келисим менен айтыспаса, Сиз оның жан жерине тийетуғын сөз бенен илип айтың. Оннан кейин, ол да айтысты дауам етип жибереди» — деп қоймаған.

Усыған байланысly Үмбеталы әдеий Тилеүбергенди сөйлетейин деп, оның жан жерине тийгендей сөзлерден айтып,

— Қарақалпақлар Хожахмет Яссауийдің шымылдығын урлап, ғарғыс алған. Қарақалпақлардың аз болуы да соннан. Усы гәптин ырас я өтиригин айтып берин, — дейди.

Айтыс басланып кетеди.

Мине, усы кубылыстардың, халықтар арасында бала шайыр хәм үлкен ақынның айтысының «көркем сөз ескен желдей бурқыраған» леби еле де жаңлап жүр.

Тилекке қарсы, айтыс текстлери толық емес. Бул айтыс текстиниң бираз толықтырылыуында Қазақстанлы досларымыздың айтарлықтай үлеси бар.

2014-жылы гүзде ақынның 125 жыллығы мерекеси кеңнен белгиленип, усы әнжуман тусында республикалық «Үш қоныр» газетасының 17-октябрь 2014-жылғы санында, сондай-ақ, ақынның туылыған жери - Алматы облысы, Жамбыл ауданының «Атамекен» газетасының 4-октябрь 2014-жылғы санында, Абатбай Кирқабақов усы айтыс ҳаққында мақалалар жәриялаган.

2015-жылы Тилеубергенов Жумамуратовтың 100 жыллығы мүнәсибети менен Қазақстанның «Парасат» (бурынғы «Мәдениет және турмыс») журналында, және «Улт мураты» газетасында Хайрулла Фабжалилов хәм Абатбай Кирқабақовлардың мақалалары жәрияланған болып, мақалалар шайыр дәретиушилиги хәм усы айтыс материалларына тийкарланады.





«ШЕБЕР СӨЗ ЕСКЕН ЖЕЛДЕЙ БУРҚЫРАСЫН!..»

Үмбеталы:

Тилеўберген, шырағым, жас баласың,
«Аққум»ның отырыспасын басқарасың.
Жүсүптей сын-сымбатың келген екен,
Қыздардың жүрегінде сақталасың.
Уясы түзу жердин улы дейди,
Еситиұим көп аралап ел арасын.
Айтқаны адамдардын ырас болса,
Жасыңнан кітап қоймай ақтарасың.
Журттың бәри сыртыңнан шайыр дейди,
Жүйрік болсаң несине тоқталасың.
Кей-кейде сөзимизди илип алып,
Алысып көруге де оқталасың.
Узақ жолдан шабылған тарлан ғой деп,
Мениң мен айтысығуға жасқанасың.
Ағанның той-мереке жыйындарда,
Билесің, еш иркилип тоқтамасың.
Сени де бир қамшылап жиберейин,
Шайыр болсаң несине сақталасың?
Барың болса шығаршы қарыуыңды,
Шырағым, ел ишине сөз тарасың.

Қарақалпақ үлкен ел болған екен,
Басқарған талай журтын буқарасын,
Түркстанға барғанда көріп жүрмиз,
Хожа Ахмет Яссауийдин мақбарасын.
Содан қарғыс алыпты көрекең деп,
Душпанлары шығарған масқарасын.
Соннан кейин азайып қалған екен,
Деп сыртыңнан айтады, журт ырасын.
Ақын болсаң осыған жууап қайтар,
Шебер сөз ескен желдей бурқырасын.



Шымылдықты урлаған урылардың,
Урпақтары болған соң сақталасын!
Қарақалпақ улымын деу де уят,
Оны айтып несине мақтанасын?
Халық айтса қалп айтпас, деген сөз бар,
Дәлилде кәрекеннің ақ қарасын!
«Шымылдықты урлаған қарақалпақ»,
Деген сөздің айтып бер ақ, қарасын?
Бил сөзіме жауапты айталмасаң,
Бабан уры болған соң жасқанасың.

Тилеуберген:

Көп сәлем Үмбетәли ағамызға,
Излесек Сіздей аға табамыз ба?
Талай-талай мақтаулы болсаңыз да,
Асылып тұрсыз бүгін жағамызға.
Хәзирше шабытыма келгеним жоқ,
Ойлансақ, шамалы сөз табамыз да.
Билмесек, өзіңізден үйренеміз,
Туұлап тұрған тулпарсыз арамызда.
Оқып қойдым жасырын хатыңызды,
Мақтап өлең жазыпсыз Сара қызға.
«Қазақ қызы, жаным» деп айырыпсыз,
Сонда биз бөлекленип қаламыз ба?
Сізге дос қарақалпақта аз емес қой,
Жеткерейін Төрехан жораңызға.
Жабылып бір басқылап ала қойса,
Өкпелемең бизлердей балаңызға.
Екі жыл туұысқандай емиркенип,
Будан былай қас душпан боламыз ба?
Болсақ та, Сіз асқар тау, биз төбешик,
Сөз тийсе, тоқтай алмай қаламыз да!..



«Түркстанда шымылдык урлаған» деп,
Мин тағыпсыз бизлердің бабамызға.
Урлауына сизлердей гүә турса,
Бабамыздың айыбын жабамыз ба?
Шымылдықты алса биреу, алған шығар,
Бул гәплер рас, яки жалған шығар.
Бир шымылдык бир елге мүлк болмайды,
Көп болса төрт-бес уры барған шығар.
Хәр елде ондай уры болмаймекен,
Қазақта да урылар болған шығар.
Әуелден арқан-тусау урлайтуғын,
Өзиннің арқадағы шаруан шығар.
Нағашы-жийенлерің урлап алып,
Жаласы қарақалпаққа қалған шығар.
Бизиң ел әулиеден зат алмайды,
Өзлериңиз алмасаныз турған шығар.

Гүмбезинде бар дейди, алтын алқап,
Қазақлар сатып жеген жүрек жалғап.
Хеш азамат урпағын ғарғамайды,
Яссауий қазақ емес қарақалпақ.

Үмбеталы:

**(Бул куплетлер Қазақстанлы досларымыздың
мақаласынан алынды)**

— Тилеуберген сөз айттым сынау ұшын,
Ойпырай керемет қой мынау күшин.
Жасыңнан тил-зибанды берген екен,
Түртип ем бир сөйлетип қарау ұшын.

Айтқанымның бәри де қалжың гәп қой,
Мақсатым жоқ тақымнан бирау ұшын.
Барлық халық барды десе ким сенеди,
Бир ғана шымылдықты урлау ұшын.



Бул айтылған ақымақтың сөзи шығар,
Елиңнің душпанына жарау ұшын.
Халқыңның жүректери ашық екен,
Узақтан келген барлық қонақ ұшын.

Қарақалпақ елиңнің ерлиги көп,
Айтқан менен таусылмас санау ұшын.
Түркстан мен Ақмешит, Қызылқала,
Бурында болған дейди сиздің қала.

Қызылқала ишинде Қарақалпақ,
Болыпты-ай Жумағұлдай батыр бала,
Минекей ол да сениң бабаларың,
Қыс өтсе көрсетейін барсаң жазын.
Сол Жумағұл шейит боп соғыстарда,
Қалмақтаң алып берген елдің арын.
Ырзақұл деген жерде моласы бар,
Қасында мунарланған қаласы бар,
Алтын-күмис, мыс пенен қола шығар.

Моласынан өткенде тоқталамыз,
Тағзым етип әруағынан сақтанамыз,
Қарақалпақ батырдың бауыры деп,
Сиз түге қазақтар да мақтанамыз.

*(Айтыс текстлери толық табылмаған)
(Тексттің изи жойтылған).*

Үмбеталының хат пенен жазылған жууаптарының бири

Хат жазаман мен арнап,
Тилеуберген қарағым,
Ықбалың жүріп бул күнде,
Әркімнен артық талабың.
Сен болмасаң қызбайды,
Аққумда мениң базарым,
Қай ұақытта хат жазсам,



Менлибек еди шабарым.
Мойнакқа кетти сени деп,
Хабарынды сурадым.
Аман есен келдің бе?
Арымайтын араным,
Айтысыўға шама жок,
Күшинди байқап қарадым.
Айналайын қарағым,
Алдыңда бас урамын.

1932-жыл.





ҚАЗАҚТЫҢ АҚЫНЫ САДЫҚ ҚАСЫМОВТЫҢ ТИЛЕҰБЕРГЕНГЕ ХАТЫ

*Ауылыңа іздеп барамын.
«Ақ бийдайға» саламын...*

— Айналайын бауырым,
Айтқаның қандай жылы еді.
Жан тартқан инсан қауымын,
Жағымлы неткен жыр еді.
Шын сүйген қазақ ауылын,
Ақпейил қандай сыр еді.
Қарақалпақ, қазақтың,
Әдеті-ғурпы бір еді.
Айналайын сөзіңнен,
Қарақалпақ ауылым,
Айналайын, өзіңнен!
Айналайын, қауымым,
Райлас туған көзіңнен,
Тилеуберген, қарағым,
Қутты болсын қадамың,
Ыстық екен қаламын,
Аман болсам осы жаз,
Ауылыңа іздеп барамын.
«Ақ бийдайға» саламын.
Еки өзеннің арнасы,
Шалқайсын шалқар Аралым!
Қушағы қутты теңіздей,
Сен дегенде ағаның,
Аға жолы әр қашан,
Әрманын тапқан даланың.
Ағаңмын деген бір ақын,
Алматылық Барабин,
Ол да дейди: — «Барамын!»,
Әрине, ертіп аламын.
Осы жазда барамын.
Өзім іздеп табамын.
Барамын,



Қәйтсем де барамын!
Әзирше кош бол,
қарағым!

*16-май, 1962-жыл, Алматы,
Дежнев 31,1.*

Қосымша:

Тилеубергеннің дилұарлық, шешенлик данқын еситип, күш сынасыўға излеп келгенлер көп болған. Олардың усындай хатлары, сөзлери, сондай-ақ, айырым еске түсириўлерде бул ҳаққында мағлыўматлар бар. Лекин, тилекке қарсы, көпшилик айтыс текстлери ўақтында жазып алынбаған.





«РОТОРЫН СЫТЫП АЛДЫ...»

1959-жылдың қысы оғыры сууық болған. Көлік кемтар уақыт, декабрь айында Тилеуберген шайыр хызмет сапары менен Кегейлиге баратуғын болып, жолшыбай жүк машинасына минеди. Халқабатта жолдың бойында сууыққа тоңып, машинаға «Токтатын» деп қол былғап тұрған еки кемпирди көреді. Ауыл бул жерге жақын емес, узақтан гүїилдеп киятырған машина сести де еситилмейді. Жүк машинасына үш адам миниу қадаған екенін билсе де, шайыр шофёрға:

— Алып кетейик, — дейди.

Кегейлиге кирген жерде автоинспекция хызметкерлері тоқтатады. Олардың бири Сәден деген жигит, бираз мәс екен, хеш кимди тыңламай, пәтенге келтиреді. Кемпирлерден «қәде» сораиды. «Мениң атымды Сәден дейдилер!» деп қопалланып, машинаның роторын алып қояды.

Тилеуберген шайыр хәммени тынышландырып, кемпирлерди үйине жақынлатып, өзи жұмыслары бойынша район басшылығына келеді. Ол жерде мәжиліс болып атыр екен. Шайыр мәжилісте:

Кегейлиге келип едик,
Кирген жерде күтип алды.
Бизлер минген машинаның,
Роторын сытып алды.

«Мениң атым Сәден, — дейди —
Мен қорқаман неден! — дейди, —
Кегейлиге келгенлерден,
Алатуғын қәдем» — дейди.

Өзи күтә шаққан екен,
«Жүз грамм»ды қаққан екен.
«Еки кемпир мингиздің» деп,
Үлкен гүна тапқан екен! — деп қосықты төкпелетип жибереді.
(Тилекке қарсы, қосық тексти толық сақланбаған).

Район басшылығы сол жерге автоинспекция хызметкерлерін шақыртып алып, жұмыс уақтында мәс халатта жүргенлиги, қопаллығы үшін Сәден ГАИ мәселесін күн тәртібіне қояды. Шайырдың адам мәпине байланысly «қәтелиги» инабатқа алынып, оннан кеширим сорап, машина роторы ийесине қайтарылады.



СОЛ ҰАҚЫТТА ЖАЗЫЛДЫ БУЛ ЖЫР БАСЫ!..

«Қазақстан дәптери» дүркини тарийхынан

1962-жылы май айында Қазақстанда өзбек әдебияты хәм мәдениятының он күнлиги өткерилип, оған Өзбекистанның атақлы сөз шеберлери - Айбек, Ғафур Ғулам, Камил Яшин, Хамид Ғулам, Миртемир, Зульфия, Сабыр Абдулла, Александр Удалов, Қарақалпақстаннан Аббаз Дабылов хәм Тилеўберген Жумамуратовлар қатнасқан. Әдебиятшылар, көркем өнер ғайраткерлери, жәми жигирма беске шамалас адамнан ибарат делегация курамы «Ту — 104» самолётинде Ташкенттен Алматыға келип түседи.

Күтип алығу мәресиминде дослар пикирлесип, Тилеўберген шайырға: «Жақсы келдиниз бе?», «Тез келдиниз бе?» дегендеги, шайырдың жууабы:

— Ташкенттей шамшырақты көрип келдим,
Жүзимди Алматыға берип келдим.
Елиме барған қазақ алып кетип,
Жүрегимнің изинен ерип келдим.
Бабам пақыр түйеде аяңласа,
Мен аспанның ақ бултын жарып келдим!

* * *

Шайырдың «Қазақстан дәптери» қосықлар циклы - өмир изи, импровизация жемиси.

Он күнлик басланып, Абай атындағы театрда Қазақстан жазыушылар аўқамының биринши хаткери Ғәбит Мүсирепов байрам салтанатын ашып, Өзбекистан делегациясының басшысы Камил Яшин халықлар дослығының терең тамырлары хаққында баянат жасайды. Өзбек шайыры Ғафур Ғулам хәзилкеш инсан, «Қазақ халқының уллы тойы» қосығында қәлемлес досы Сәбит Мукановты шайырлық жарысына шақырып, сөзлерин:

... Қорабайир елларини,
Пойгаларда тарайман.
Мақтанмайман чин айтғанда,
Бир чамалаб қарайман,
Айтишувда Сабит билан,
Тортишувга ярайман,



— деп баслай береді. Дослық ушырасыулар қуғанышлы байрамға айланған, байрам хәзил-дөлкексиз болмайды, арқалы талант күш сынасқанды тәуір көреді. Мушайра, аския, айтыс киби күнлеп созылған шешенлик дәсме-дәсинде жеңіс пәллеси биресе ояққа, биресе буюққа ауып, хәуиж алып, Фафур Гулам «бул қазақ ақындарын бир жеңсе, бурыннан соңғы айтыс өнеринде табысқа ерисип жүрген, қазақтың тилин де, жырын да жақсы түсинетуғын төкпе шайыр Тилеўбергенжан жеңер, — деп ойлайды. Бирақ, Тилеўбергеннің қазақ қәлемлеслери менен жақынлығын билгенликтен, шәкиртине сынай қарайды. Устазының тәбизин аңлаған Тилеўбергеннің ойды жалғап айтқаны:

Ассалаўма әлейкум, Фафур аға,
Ташкентим Алматыдан жақын, аға.
Ара жақын болса да жас үлкенге,
Хұрметлеп сәлем бериў макул, аға.

Фафур аға, аман ба бала-шаға,
Бәримиз қызығамыз тамашаға.
— Сәбит пенен айтыссам, деп единиз,
Түсип қалып жүрмейик арашаға!

Тилеўбергеннің пәт алып, зытқыўға шәй турған тарландай, шабыты шыңланғанын сезген Фафур Гулам:

— Ал, Сәкеден мат болып қалмайық, көрсетің өнеринизди, — деп басын ийзейді. Сонда Тилеўберген шайыр мынадай қатарлар менен шешенлик жарысына пәт ендиреди:

Қол қысып қутлықлаўға батыр елди,
Өз ағаң — өзбек шешен, ақын келди,
Айбек, Хамид, Яшин, Сабыр, Зулфия бар,
Сәбиттиң хәзиллеси Фафур келди.

Журт айтады Фафурды — Науайы деп,
Ташкентли шайырлардын ағайы деп,
Мен де айттым Сәбитти заманында,
Шарықлаған дәуирдин Абайы деп.

Қазақстанға келген дәслепки күннен-ақ, хәмме көрген-билгени төкпе шайырдың қыялында қосық болып, ийнениң көзиндей санлақ тапса мөлдир шәшме киби аспанға шапшып атады.



Сапардың екінші күнінде мийманлар минген «Волга» машинасы арқа шығысқа бет алған. Шайырдың өзі усы күнді былай еслеген екен:

— Жайсаң тау аралығындағы сууы мөлдіреген, айналасын орманлық қаплаган көлге келдик. Бул Есик көл деп аталады. Есик көлдің көркемлігі адамның ойынан шығарлық емес. Бул тәсір шайыр қиялында қосық қатарларына айланған:

— Күнді сүйіп гүмбезленген булшық шын,
Өркеш-өркеш шоқмарындай уршықтың.
Алатаудың бүркітіндей шарықлап,
Алматының аспанына бир шықтым!

Ертеңіне делегация «Ил—18» самолёты менен Қарағандыға ушады.

— Қарағандының соншелли сулыу шәхәр екенін билмейди екенбіз, — деп белгилеген шайыр сол күнги әхмийетли тәсири хәм ойы поэзия тилинде жүзеге шыққан:

Әй, сулығым, дийдарына нур толған,
Әй, жомартым, сыйлығыңа қыр толған.
Сениң жайсаң сыпатынды көргенде,
Шайырлардың жүрегине жыр толған.

Делегацияны жазыушы Ғәбит Мүсирепов хәм хукимет адамынан Серикбай Дүйсенбаев баскарып жүрген. Қазақ жазыушылары Ғалий Орманов, Жубан Молдағалиевлар да бар, хәммеси бирге шахтадағы кәншилер арасында болады. Клубта шахтёрлар қутлықлау сөзлерин айтып, мийманларға өзлериниң фонариги менен каскаларын сыйлыққа берген.

— Басларымызға кийип, фонарикти услағанымызда тап шахтёрларға усап қалдық. Олар жердің теренинен «қара алтын» ақтарса, бизлер жүрегимиздің төринен солардай еңбек адамларын жазыу үшін тәсірли сөзлер табыуымыз керек деп ойладым. Қала орталығындағы кешки үлкен салтанатлы жыйналыста Ғафур Ғулам, Зульфия, Жубан, Ғафур — барлығымыз өз жырларымыз арқалы жүрек сезимлеримизди билдирдик, — деп жазған еди еди сонда шайыр бул күнлерди еслеп. Ойы менен сөзи, ойлағаны менен орынлағаны бир, ұақыя тап сол кәлпинде қосыққа түседі:



Жер қатламын қақ жарып,
Түссең түби жап-жарық.
Жети қабат жер астын,
Көріп қайттым мен барып.

Делегация арнаулы вагонға шығып, Қазақстанның ең сулығу жерлерінің бири Көкшетауға бардарланғанда, поэзия мушайрасы да пәт алып, Сәбит Мұқанов шабытты егеулейди:

— Өз елин қай шайыр да тәрийшлейди. Әйдик шайыр болсаң, өзге журтты да тәрийшлей ал, көргенің менен түйгениңди жырға сал деген, Қазақтың жерінің кеңлігін, елінің кеңлігін тәрийшленізің, естелик қалсын, — деп идея таслайды.

Фафур Фулам:

— Тилеубергенжан хәзірден-ақ, жыр булағын тастырады, — деп жууап береді. Соң шәкіртіне қарап:

— Көрген-түйгениңізди «анақаны көрдим, мынақаны көрдим» деп тәрийшлей бериң, шайыр болсаңыз, алып кетесіз, — деп нәсиятлайды. Сондағы поезд қозғалыудан Тилеубергеннің поезды тәрийшлей кеткени:

Сеқирмей, яки туұламай,
Демін шапты буұрадай.
Шапшыды көкке түгини,
Шыйратылып шуұдадай.

Жолбарыстай ақырды,
Барабандай тақылды.
Қақ жарып хауа теңизин,
Қуйындай алға атылды!

Буннан соң, хәттеки «поезд шаршап талса да, ентигіп демін алса да», «жер танабын кууырып, жулқынып келсе де» таусыл-майтуғын, «қус қанатын талдырған» қазақ жерінің шексізлігін айтып адағына жете алмайды:

Таудан өтсең тегіслик,
Егістен өтсең егіслик,
Булттай дүркін мал көрсең,
Алдыңнан шығар жеміслик.



...Топырағы алтын аймаққа,
Сүйсинип кеулим тоймақта.
Бул не деген кең жәхән,
Ой-хой! — Шегарасы қай жақта?!

«Қазақтың бау үстине көсилген тауларын», «арканың аты шуұлы кең даласын», «гүл жайнаған бағларын», «жер қатламын қақ жарып ислеп атырған шахтёрларды, жер асты қазылма байлықтарын», «орманның еркін өскен еркелери — кулан, кийиклерин», «кәтер жүзген тербетиле» теңизин, дәрьясын, ертең үлкен келешек күтип тұрған Ақмола шәхәриниң орны (Хәзирги Астана) — бүгінше «тек торғай шырылдаған қулдыраған қула дүз»ине шекем қалдырмай, бәрине йошлы қосықтарын қардай боратады. Тәрийплемеген нәрсеси қалмайды. Қәлемлеслерине де арнап қолма-қол қосықтар шығарады.

* * *

22-май күни делегацияны Қазақстанның ел басшысы Динмухаммед Қонаев қабылап, хұрмет-иззетин билдиреди. 23-24-майда еки халықтың биргеликтеги әдебият талқылауында сол нәрсе мәлим болады, қазақ, өзбек шайырларының арасында тәсирлерден ең көп жыр булағын тастырған, поэзиялық қалқа айтыста дәрпенбеген шайыр Тилеүберген Жумамуратов екен! Сондағы оның поэтикалық кәраматы еле тиллерде дәстан болып жүр.

Бул сапар — Миртемирдің: «Тилеүберген шайырға Алла таала илхам берген» деген, Фафур Фуламның: «Тилеүберген Жумамуратов — уллы шайыр» деген даңқлы бақаларын берди. Қарақалпақтың төкпе шайырлығы делегация жәмәәтин, мийманларды да, мезбанларды да лал қалдырған екен.





ТИЛЕҰБЕРГЕННИҢ ҚАЗАҚ ШАЙЫРЫ КЕНЕН ӘЗИРБАЕВ ПЕНЕН СӨЙЛЕСКЕНЛЕРИНЕН

Делегация курамындағы — Халийма Насырова, Клара Юсупова, Бахрам Мәуленов, Эргаш Юлдашев киби өзбек көркем өнер ғайраткерлериниң атқарыулары хәммени таңландырады. Қазақ ақыны Кенен Әзирбаев «бәрекелла» деп сүйсинип турып, Тилеўбергеннен:

— Бизиң көркем өнер шеберлеримиздиң атқарғанлары да сизлерге унады ма? — деп сораиды.

Сонда Тилеўберген:

Кең сахнада көрип қазақ баўырды,
Тынышсызлық алды меннен сабырды.
Қарыйбулла, Розалар сайраса,
Ертеңине алақаным аўырды,

— деп иркилмей жуўап береді.

Буннан соң Кенен Әзирбаев:

— Сизиң жақға бизлерди биле ме? — деп сорапты.

Сонда Тилеўбергенниң жуўабы:

Ким билмейди қарт ақын Кененимди
Көп еситгим әнинди, өлеңинди,
Некистиң радиосы жаңғыртып тур,
«Арам қатқыр көк шолақ» дегенинди.

Шынында да, радиодан домбыра менен айтылатуғын усы қосық усындай нақыратын қайталап, турақты жаңғырып туратуғын еді.

Шайыр және жуўабын жалғап:

Ғабиден ағамыздың сөзи қаймақ,
Қунықты шербетине аўыл-аймақ,
Абдулла, Тайыр, Ғалий китап жазса,
Оқыйды қарақалпақ алақайлап.

Еңбекте Қажымұқандай палұан қазақ,
Айқаста жау жүрегін жарған қазақ,



Биржандай Көкіпетаўда ән шырқаса,
Дабылы Байсын елге барған қазақ!

— деп жууап береди.

Буннан соң ақын Кенен Әзирбаев шайырдан кеўли толып, оған жууап қайтарған:

Тилеўберген балама,
Сениң асыл сөздерин,
Жүрегимнен қала ма?
Бизиндей қарт атаңды,
Сен де бөлек санама.
Ұатан шерик, жерим бир,
Келип турың араға.
Барсаң дууай сәлем де,
Жийдели-Байсын жеринде,
Қоңыраттың елинде,
Ауылың мен қалаға.



**ҚӘЛЕМЛЕС ДОСЛАР****ТИЛЕҰБЕРГЕННИҢ СЫРБАЙ МӘҰЛЕНОВ ПЕНЕН
ХӘЗИЛЛЕСКЕНЛЕРИНЕН****Сырбай Мәуленов:**

— Қарақалпақ шайыры Тилеуберген,
Шеп аяғың оң аяққа тиреу берген,
Ақындыққа қалай сен буғау салдың,
Өзің бір тири жансың, жүдеу келген?!

Тилеуберген Жумамуратов:

— Ассалаума әлейкум, Сырбай жора,
Өзің бір жазыушысаң дырдай, жора.
Шайырға күш емес, жүрек керек,
Сөз бенен де жеңемен, урмай жора!

(Айтыс текстлери толық табылмаған)

Сырбай:

— Аралға еки дәрья,
Бирге барып куйғандай,
Мениң де досым геудемде,
Еки жүрек турғандай.

Тилеуберген:

— Қәлемлес бир жас шайыр Сырбай қурбым,
Көргенде кеулиң толар дырдай турқын.
Сырекең осы егиз жүрек пенен,
Балалатар өленнің отыз-қыркын.



ҚАЗАҚ ШАЙЫРЛАРЫНЫҢ БАЙРАМ МИЙМАНЛАРЫНА ДОСЛЫҚ ХӘЗИЛЛЕРИ

Айбекке

Айт мейлиниз аспанда Ай деп,
Әзиз мийман Муўса Айбек.
Көктеги айдай күлим қаққан,
Романы көпке жаққан.

Хамид Фуламға

Сахна толып кетти саўғаларға,
Китаптан артық сирә сыйлық бар ма?
Хамид Фулам тапсырған бул китаптар,
Тоғанак болар еди он бес нарға.

Тилеўбергенге

Төкле жырдың жас бүлбили,
Лашындай ушып келген,
Қарақалпақтың қанатлы улы,
Ушқыр шайыр Тилеўберген!

* * *

Кешир дослар, хәзилим болса қатты,
Дизгинсизлеу жиберсем асау атты.
Хеш күштің сууытыуға хәли келмес,
Жүректің төріндеги мухаббатты.

* * *

Тилеўберген шайырдың Қазақстандағы «шабыт егеуі» күшли болып, илхам инерциясы тегинликте тоқтамайды, қайтарсын самолётта да дауам етеди:

Қараңғыда ушқанбыз, таң да атты,
Самолёт бултты сүзип зуўлар қатты.
Көргеним Қазақстан жерлеринде,
Дизилип көз алдымнан өтип жатты.

...Тағы да мен ойладым Нөкисимди,
Кен, жайлау «Ақ алтын»лы егисимди.
Әмиүдәрья бойында шешек атқан,
Шалғын жер, палдан татлы жемисимди.

Самолёт шәхәриме жетип барды,
Әлбетте, мен емеспен достан жарлы,
Күтип алып, сүйисип, кушақласып,
Жаңбырдай жаўдырады сораўларды.

Айтары: — Сәбит саў ма, Ғабит саў ма?
— Миндиң бе Есик көлде бийик таўға?
— Туўысқан Қазақстан елатынан,
Әкелдиң бизиң жаққа қандай саўға?!

— Алматыны Нөкиске келдим алып, —
Деп басладым, сөзимди тыңлап халық —
Егер де ол қайда деп айтса биреў,
Мухаббат сандығына қойдым салып!

1962-жыл май.

Нөкис — Ташкент — Алма-ата.



ЖАЗЫҰШЫЛАР АҰҚАМЫНДА

Жазыұшылар аұқамының баслығы Марат Нурмухаммедов басқа жұмысқа өтіп, орнына бираз уақыт баслық сайланбай, мәкемеде хожасызлық хұким сүрип турады. Сондағы Тилеубергеннің айтқаны:

Келпенди ким қабыллайды,
Секретарь табылмайды.
Консультантқа «отыр» десе,
Партшөлкемге бағынбайды.

Печьлерге от жағылмайды,
Қапылары жабылмайды.
Председатель болмаған соң,
Хеш ким уста шақырмайды.

Кадр деген қапылмайды,
Қармыс келип тақылдайды,
«Сени сайлау керек» десек,
Басын ийзеп мақуллайды.

«Кәттала» хеш гәп урмайды,
Көп айтамыз «япырмайды»,
Бул аұхалдан қутылар күн,
Енди қашан жақынлайды?!

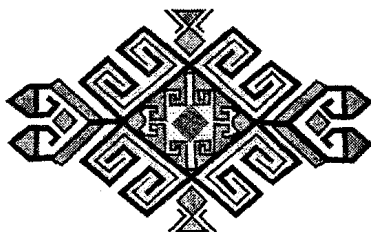
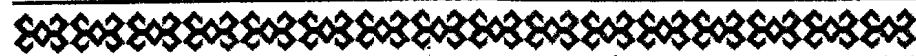
1960-жыл.



— XIV —



КӨҢІЛДИ ТЕБИРЕНТЕР
САЗДЫҢ ҮЛГИСИ





Саздың парқын алғыр жүрек аңлайды!...



*Өртекедей ойнақшыйды бармағы,
Хәр наманың онсан түрлі салмағы.*



*Билгенлерге әлұан түрлі сыры бар,
Дуўтарда шертилген хәр бир наманың.*



*Онда еситилер тулпар шабысы,
Теңиздің толқыны, дәрья ағысы.*



*Адамлардың қайғы менен шадлығы,
Тоғай шуўылдысы, қуслар даўысы.*



*Түсингенге бәрін айтып берип тур,
Генжебайдың дуўтарының тарлары.*



Журт хеш уақта гөззаллыққа қанбайды.



САЗДЫҢ ПАРҚЫН АЛҒЫР ЖҮРЕК АҢЛАЙДЫ

*Генжебай бақсы шерткен намалар хаққында
Тилеўберген шайырдың айтқан мағлыұматлары*

Тилеўберген:

— Генжебай бизиң менен аўыллас, Мойнақ районының «Мәдели» аўылында туўылған. Генжебайды жасынан билемен. Бақсышылық оның ата кәсиби. Әкеси Тилеўмурат аға бақсы болды. Тилеўмурат ағаның үлкен баласы Қазақбай да жүдә сазенде еди, бирақ қосық айтпайтуғын еди. Ол армияға кетип қайтып келмеді. Оннан соңғы Дәўлетбай деген қосық айтатуғын, саз шертетуғын жигит еди. Паршагүл деген апасы бар еди, қыздан болған сазендени сонда көрип едик. Генжебай сонда жас бала еди домаланып жүрген.

Бизиң елде сазенделер көп болды. Дәўлеталы, Сүннетулла, Қутлымурат солақай деген сазенделер болды. Соларды Генжебай көре қалды.

Хәзир енди, Генжебайдың сазенделиги, дүньяда, Қарақалпақстанда, Айтжан бақсы, Генжебай бақсы екеўинен асқан сазенде болған емес. Егер Генжебайлар болмағанда, бизиң карақалпақтың сазы жоқ болып кетиў алдында турып еди. Ол радиокомитеттен, телевидениеден ансамбль дүзип, үйретип, өзиниң өнерин тарқатып атыр. Хәзир Генжебай «Попурри» деген намаға шертеди. «Попурри» — бул шадлық намасы. (Саз шертиледі).

— Қарақалпақ халқы ең әйемги халық. Қарақалпақта, басқа туўысқан халықларға карағанда, жыраўлық, бақсышылық жүдә ерте заманларда пайда болған. Мәселен, «Нәжебулан» деген дәстанда бақсылық хаққында гәп етеди. Басқа хеш халықта жоқ, бақсылық хаққында гәп қылған, ерте заманларда.

Мине, «Мухаммес» деген нама бар. «Муқам» деген сөз. Бул «Мухаллес» емес, «месс» деп айтады түрки халқында, «месс» деген «бес» деген, «бес муқам» деген сөз. Буны бузып айтады, «Мухаллес» деп. Бирақ, шыныда бул «Мухаммес» — бес муқам, бес қайтарады.

Мәселен, Наўайыда бар,

Ышқы отыйдын жисмий зары, нәтаўаным өртеди — бир,
Қайсы жисмий зарыйким, руўхы-рәўаным өртеди — еки,
Пәрде араздын алып, жаны-жәхәним өртеди — үш,
Ұахы отлы дәрийшын, жаныманым өртедиң — төрт,
Әтәшин лағлиндин айтып, нүкте жаным өртедиң — бес,
Өртедиң, әй кәтирий, нәмәхрийбаным өртедиң.



Ал, енди бул «Мухаммес» жүдә ески заманлардан, мың жыллар, еки мың жыллар бурын шыққан намасы деп айтыўға болады. Усы ўақытқа шекем сақланып келди. Бул бир нама емес. Буның өзи бир нешеге бөлинеди. Арзы бақсы айтқан екен, «Мухаммес»тиң жети намасы бар деп. «Мухаммес» пенен «Бес перде»ни ким үйренсе, ол адам сазенде шын үйренсе деген екен. Сол «Мухаммес»тиң намасының түрлерин Генжебай хәзир шертип береди. (Саз шертиледі).

— Хәзир қарақалпақтың «Жаманшығанак» намасын шертеди, бул да арқа районларда тарқалған. Жыққынға күши жетпеген жағыс жаманшығанак. Әмиўдәрьяның қатты ағыслары болатуғын еди, соннан түсип кетип, шыққан жигиттиң тәғдирын көрсетеди. Суўға батып-шүмип, ағыстан өтип, ағысты жеңип, былай жүрип, былай өтип, сол ағыста гүрескен әмирин, аман-есен дәрьядан шыққан көринислерди саздың тили баянлайды. (Саз шертиледі).

— Енди «Хожабағман» намасы.

Қарақалпақ халқы ең әйемги халық. Көптен азайған халық.

Тарийхшылар айтады, қарқалпақ халқын — азар мәмлекети, печенег мәмлекети, алтын орда, сол заманларда үлкен халық болған. Бара-бара азайған, азайса да 1722-жылғы хужжетте Россия тарийхында, «мың-мыңлаған түйе айдаған қарақалпақтың көрўанлары Россияға да келетуғын еди» деген. Демек, ол ўақытлары қарақалпақтың көрўанлары басқа еллерге барып турған болыўы керек: Грецияға да барып турған қарақалпақлардың көрўанлары. Бирак, сол заманда Россия менен қатнас жасағаны ушын Орта Азиядағы басқа ханлықлар қарақалпаққа топылыс жасады. Мәселен, Жонгар ханлығы, Бухара ханлығы, Қоқанд ханлығы, Хийўа ханлығы хәммеси де сол басқа халықлар менен қатнас жасағаны ушын бизиң халыққа топылыс жасады. Қырып таслаған ўақытлары да болды. Соның бири «Бозатаў» ўақыясы. Хийўа ханы барып, Бозатаўға Ираннан әскер алып келип, Мойнақтың қасындағы «Бозатаў»ға Молла Пирим деген жигиттиң басшылығында қорған салғанда, соны қырып таслаған. Топылыс жасағанда хәмме ўақытта, қызларын-жигитлерин алып кететуғын еди. Алып кетип Аўғанстанға, Иранға, Иракқа апарып саады. Сонда Әжинияз шайырдың жазғаны:

Қара көз, қыпша бел қыз билән жаўан,
Юзлари гүл киби, көзләри мәстан,

Ләйли, Злийхадай не гөззал жанан,
Йиглап ат алдына түсти Бозатаў.

Сәхәр ўақта қырлы дүпен атылды,
Бенде болып түстим қолым шағылды,
Перидек қыз шоры болып сатылды,
Кәнизлик басына түсти Бозатаў.

Тарийхтағы усы қайғылы, муңлы ўақияға, хәм қосығын жазған, хәм нама жазған Әжинияз шайыр, ахунның өзи. Соңғы ўақытларда бул нама бираз өзгерислерге ушырады, қайта жазылды, бирақ сол Әжинияз ахунның өзиниң шерткен намысын «Ески Бозатаў» дейди, соны Генжебай хәзир шертип береди. (Саз шертиледі).

— Қарақалпақлар ески заманнан шабандоз халық деп аталады. Баяғы Әйем заманда Искендер Зулкарнай - Александр Македонский бул журтка келгенде, соның тарийхшысы айтқан екен, «усы елде Сыр бойынан келген бир халық бар, қалпақ кийеди, қалпақта бүркигтің сүүрегі бар екен, ондай шабандоз халықты көргенимиз жок, бул халықтың бәри шетинен батыр, шетинен ат ойнатқан шабандозлар екен» деп айтқан.

Екинши, орыс тарийхшылары да айтқан, Мараттың да жазған китабында бар, басқа тарийхшыларда да бар, «орыс халқына ат миниўди үйреткен қарақалпақлар екен» деген хұжеттер бар. Жаңағы Хорезм тарийхшысы соның жазғаны да бар; «печенеглер, қарақалпақтың бабалары ат минип ойнайтуғын еди, шабандоз еди, қызлар менен отырыспа жасайтуғын еди, басқа бир еллердин жигитлерин аттың тақымына салып алып келетуғын еди. Қарақалпақ сондай атты жақсы көрип минетуғын. «Қара жорға» деген намысы бар қарақалпақтың. «Қарақалпақ», «Қараўй», «Қара жорға», «Қара таў», «Қарадәрья», гилең сондай, қараны көп айтады-дә қарақалпақлар. Мине, жорғаны да қара дейди. «Қара» дегени бурынғы ўақытта «үстем», «әскербасы» деген сөз екен. Мине, сол «Қара жорға» намысын шертеди, хәзир Генжебай, қалай болатуғынын өзлериниз қарайсыз (Саз шертиледі).

— Енди Қарадәли деген бир бақсы болған ерте заманларында. Қара пәрең жигит екен-дә. Дәли деген екен аты. Соның шерткен намысы бар екен. Қарақалпақтың ерте заманларында шерткен «Қарадәли»-син шертеди хәзир (Саз шертиледі).



— Енди «Илме султан» деген нама. Буны мен Кутлымурат солақай деген кисиден еситетуғын едим. Таллық бойында, Мойнақта. Сол кисини қартайған ұағында көрип едим, сол «Илме султан»ды шертетуғын еди. Ол айтатуғын еди, «келиншектиң жигитти шақырғаны» деп. Оннан кейин бул наманы Қаражан баксы шертти. «Қызлардың жигитлерди шақырғаны» деп шертетуғын еди ол. Бул наманы Айтжан баксы шертти. Айтжан аға да жүдә жақсы шертти, өзінше қайта ислеген. Ол енди қызлардың «кесте тиккен намасы» дейтуғын еди. Жалпы айтқанда, буны «қызлардың жигитлерди шақырған намасы» дейди, «кесте тиккен намасы» дейди, не болса да, әйтеуір, ол қызлар намасына шыққан. Мине, хәзир Генжебай соны шертеди, көремиз, қалай шертеди екен (Саз шертиледі).

— Минекей, жақсы нама да бир. Шадлы. Шынында да шақырғаны болса керек, қол былғап. Сол шақырғаны деген дурыс па деймен-ә?!

— Енди бир нама бар. Бул ески нама. Баяғы бир ұақытларында Түркстан қарақалпақлары шертеди екен буны. «Нар ийдирген» деген. Бул наманы хәр ким хәр түрли етип шертеди, Генжебай қалай шертеди екен, шертип көрсин, қәне (Саз шертиледі).

— Әне, қолыңа гүл питсин!

— Енди «Дәснама» деген бар.

«Дәс» деген сөз — бул китабый тилде «қол» деген сөз, «дәс» деген сөз «биринши» деген сөз, «дәс» деген сөз «қолға алған» деген сөз, «дәс» деген сөз ең биринши «аълю», (ағла, айрықша) деген сөз, бирақ ол наманы, қарақалпақ намасының ишиндеги, тап мен өзим жүдә жақсы көремен усы наманы, сазлардың ишиндеги патшасы деп атауға болады. Қәне, хәзир Генжебайдың шерткенине қараң. Шерте алар ма екен, билмедим. Егер шертсе, бул намадан артық нама жоқ! (Саз шертиледі).

— Адамның кеуилин оятар намадә! Қайғы, кууаныш. Ашықлардың кеуилин қозғайды. Қандай адамның кеуилин еритип жиберетуғын нама-ә?!

— Енди «Бес перде» деген нама бар. Бул «Бес перде» «Мухаммес» намасына жүдә жақын, бирге тууған нама ески заманда. Хәр ким «Бес перде» менен «Мухаммес»ти шертсе, ол адам дууғарды шерте алады деген сөз. «Бес перде» деген бул айтым қосығы. Сегиз бууынлы қосықты айтады. Мәселен, Бердақтың:

Китап көрдим Мүсәнниптен,
 Сөз еситтим ондалиқта.
 Тилим сөзимди ҳалитдан,
 Мәълим тамам қилған экан.
 Не яхши жаманды көрдим,
 Етти-саккиз ханды көрдим.
 Үш түрли заманды көрдим,
 Мүсишап айналған екен.
 Әйне сексен яшта өзим,
 Бир көзим бар, жоқ бир көзим.
 Ұақтым өтип, кетти хөзим,
 Гүл жапырағым солған екен.
 Жүрегим дәрьялап тасты,
 Дәрья шығымға жол ашты,
 Өлим кәүпи жақынласты,
 Тәдбир етпек жалған екен.

Мине, усындай сегиз бууынлы айтылатуғын қосықтың намасы.
 Сол наманы хөзир айтпайды-дә, бирақ Генжебай шертеди хөзир.
 Көрейик, қәне қалай шертеди? (Нама шалынады).

— Қалай, жарай ма намалар?

— Хөзир Генжебай «Қырмызы» деген намаға шертеди.
 «Қырмызы» деген сөз биринши «қызыл» деген сөз. Екинши «алтын»
 деген сөз. Үшинши «Қырмызы» деген бир қыздың исми болған.
 Сол қызға Әжинияз шайыр қосық жазған:

Бир қыз көрдим Ислам шахының елинде,
 Бастан-аяқ шашбаулары қырмызы.

Және бир «Қырмызы» деген қосық, нама бар. Бирақ, бул оннан
 өзгеше. Бул «Қырмызы» тек Мойнақта ғана айтылатуғын еди. Арзы
 бақсының «Қырмызысы». Арзы бақсы деген қатты сауатлы адам
 болған. Бухарада Хийұада оқыған. Хийұа ханының тойларын
 атқарған. Түркменнен, қарақалпақтан, өзбектен шәкиртлер шығарған.
 Бул хаққында көп сөзлер бар, хөзир ол хаққында айтпай-ақ қояйын.
 Сол «Қырмызы»ны Тилеұмурат аға жақсы атқаратуғын еди. Оны
 Бегим бақсы деген айтқан. Мине, Генжебай жас ұақтынан сақлап
 қалған. Бул жерде тарқалмаған «Қырмызы» намасы. Мине, Турғанбай
 да билмейтуғын шығар сол вариантты.



Турғанбай бақсы:

— Яқ.

— «Қырмызы» деген Мойнақта Арзы бақсының намасы. Мойнақта сақланып қалған. Сол наманы хәзир Генжебай шертеди. (Дуўтар шалынады).

— Әне, бул енди Арзы бақсының намасы екен.

— Хийўа ханының тойларына Арзы бақсы шақырылған. Енди Арзы бақсының сазын, сөзин еситкенлер түни менен таңның атқанын билмей қалады екен. Таң атқанда хәмме намаз оқыйды. Арзы бақсы да қосылып намаз оқыйды. Хан айтады екен, «Сонша наманы билесен, бұлбил қондырасан, Арзы бақсы қарақалпақ. Енди сениң қолыңа гүл түссин» депти.

Сонда ханның бир ўезири айтыпты:

— Хәмме нәрсени, бұлбилдин де сестин, торғайдын да сестин шерте бересен. Хәмме нәрсени қудайтала берген екен. Енди ханның намаз оқыўға келетуғын жеринен бир шертпейсен бе? — депти. Сонда Арзы бақсы «Хангелди» — хан келди деген наманы шерткен екен. «Хангелди» намасын хан жолда жүргенде, келгенде, жолға шыққанда шертеди екен. Таң атар гезде шығады екен хан. Сонылықтан таң атарда шертилген. Әне, сол наманы Генжебай шерте ала ма екен? (Дуўтар шертиледі).

— Қандай жақсы-а. Әне, таң атып қиятыр!

— Енди «Ынжылма» деген нама бар. Бул да Арзы бақсының намасы.

Тилеўмурат аға айтатуғын еди, «Сонда Юсуп пенен Ахмет зинданға түсип қалғанында, ол журтларда қарақалпақтың бир қызы бурыннан түскен екен-дә тутқын болып. Юсуп пенен Ахметти еситип, излеп келип, зинданға түсип жатқанда соларға тамақ берип турады екен-дә. Сонда қыз:

— Мен нәйләйин Юсуп аға, бәлентдур таўларым мениң,

Қызыл басқа болып саўда, айрыдур қолларым мениң, — деп айтатуғын сөзи бар- дә, соны Тилеўмурат аға жақсы айтатуғын еди. Арзы бақсыдан алған нама екен (Дуўтар шертиледі).

— Атым Нияз, өзим кәсте, Бұлбилмен, сөзим кәпесте» дейди-аў, байбай: Бизиң қарақалпақ халқы саўатлы болған ғой. Медресе болған, хәр ауылда, мектеп болған. Китаптар деген көп еди. Китапшы

ел болған. Өртегенин бизлер көрдик. Көп нәрсемизди жок етти ғой бизиң, зергерге дейин камады.

Ал, энди бизде үш диалект бар. Қыпшақ диалектинде «Шәрьяр», «Шорабатыр», «Едиге» дәстанлары мың жыл бурын жазылған болса да ҳезир бизиң халқымызға түсиникли.

Екинши диалекти бул шағатай диалекти дейди, бул гилең карақалпақтағы қыссалар. Оннан кейин Аялбергенниң қосықлары. Мәселен, бир қызды мақтаған қосығын алайық. Аялбергенниң:

Тәрип етсем бир хәсемди,
Бул жәхәнге келилмишдур,
Атын сорасаң Гүлхәсенди,
Халыққа парқы билилмишдур.

Кирпиғи ок, қашы каман,
Гүл юзинде махитабан.
Жүзлеринде хинжи маржан,
Қатар-қатар дизилмишдур.

Ҳилал айдек қәлем қашы,
Ийнин жабар сүмбил шашы.
Шашбауында гәўхар ташы,
Үштен таллап өрилмишдур.

Жолға шықса беш-он қызлар,
Алмадайын қызыл жүзлер.
Айдың қашыда юлдузлар,
Тәнха өзи көринмишдур.

Мине, сол Шағатай диалекти деп аталады.

Оннан кейин «Гәрип ашық», «Шахсәнем», «Бәзирген», «Гәруғлы» — булар оғуз диалекти деп аталады. Мәселен, бир алымнын жазғанын да бар, бурынғы Византия мәмлекети қулағаннан кейин еки мәмлекет пайда болды. Османый, Данышманый деген. Сонда бизиң қыпшақлар, карақалпақлар Данышманый деген мәмлекеттин карауында болып, сонда оғуз диалектине жақын дәстанлар дөреген екен. Сол «Бәзирген», «Гәрип ашық», «Гәруғлы», «Саятхан Хәмра» сыяқлы дәстанлар. Бул үш диалект тилинде жазылған.

Хеш халықта жок бизиң халықтағыдай үш диалект. Бул бизиң карақалпақтың сауатлы болғанын көрсетеди. Мине, соның биреуи «Адыннан» деген. «Адыннан» деген «атыннан» деген сөз. Оғуз

диалектинде айтылган. Сондай жақсы көретуғын қызды, «сениң атыңның өзи маған кууат» дегени. Сол қыздың атын айтыудың өзи кууаныш, «атыңнан айналайын» деген сөз ғой. Бул каракалпақтың ески намаларынан бири. Соны Генжебай калай атқарады екен, көремиз. (Нама шалынады).

— Рахмет. Енди не шертеди екенсең?

— Оннан кейин «Нәйле» деген қосықты айтатуғын еди. Бул да Арзы бақсының қосығы. Бул бірақ, нама емес, айтым қосығы. Сол Генжебай арқалы таралды бизиң Қаракалпақстанға. Бірақ, Генжебайға айт демеймен, ол адам биледи. Соның намасының сүлдерин көрсетип шертип көрсин. (Саз шертиледі).

— Қандай жақсы ғайры нағыш нама! Буның хәммеси Арзы бақсының намалары. Соны Тилеумурат аға атқаратуғын еди.

Енди Инақ деген адам патшадан да зор болған екен. Жаңағы сарайға барғанда «Хангелди» деген наманы шертеди екен. Ол уақытта Мухаммед Инақ ханның үлкен үезири еди. Оның Бердаққа айтқан сөзи бар:

Айтсам патшалардың үезийри замин,
Ол Инақ Мухаммад әмин
Омар киби әдалатлы.

Дослар гунахын кеширди,
Шыманның отын өширди.
Жәмшийдти көклерге көширди,
Жанлай бер түркмени дәрбент.

Сонда:

— Бир сый бермейсиз бе, Мухаммед Инаққа бир нама айтпайсыз ба? — дегенде, Арзы бақсы «Сыйперде» — сый перде — дуұтардың пердесинен, тарынан сыйлық деген наманы айтыпты сыйлық ушын. Мухаммед Әмин Инаққа соны сыйлыққа тартқан намасы екен Арзы бақсының. Енди хәзир Генжебай соны шерте ала ма екен, көрейик. (Дуұтар шалынады).

— Енди каракалпақтың бир жай намасы «Қызлар үйте кир» деген жигитлердин хәзили хәм жарасықлы нама. (Саз шертиледі).

Хәзир енди «Налыш» деген нама. «Налыш» деген сөз «мунлы» деген сөз. Ол енди «әрман етиу», «қайғырыу» деген сөз. Мәселен, каракалпақта Бәзирген деген дәстан бар. Уақыясы, Бәзирген деген

менен Гөруғлы дос болады, Гөруғлы жортаға дос болған екен, Бөзиргенди өлтиреді. Соннан Айсултан қыз ағасын ізлеп келеді. Ағасының өлгенин билмей, «Ағам қаяққа кетті?» — деп қайғырып жүдә бір мұңлы намада айтқаны сол «Налыш»ы. (Дуұтар бир-еки пердени басады).

— Қарақалпақ халқының жақсы намасының бир самалы келди! (Саз шертиледі).

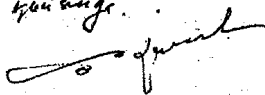
— Әне, усындай намалар бар карақалпақта! Бул өз алдына сондай оригинал нама. Бул қазақтың да, өзбектин де, түркменнин де намаларына усамайды. Ең әйемги карақалпақлардың намалары мине усындай болып келеді.

1989-жыл, Нөкис.

(Магнитофоннан жазып алынды)
Академик Сабыр Камаловтың
усы сөубетти тыңлап жазғаны:

Бул түдә бағалы мағамал. Карақалпақ халқының берген
бундай Комитетарында мен халық бар қарақалпақтардың
мұрагерлерінің міндетлеринде келеткен. Оғыз халқына
Таламанды да беріп қойады.

1/1000 1904.



МАЗМУНЫ

| | |
|---|-----------|
| ШАЙЫР ХАҚҚЫНДА СӨЗ | 3 |
| I. ДҮНЬЯ БАСТА ХӘММЕ УШЫН ҚУРЫЛДЫ! | 7 |
| АДАМ КЕЛЕР, КЕТЕР ДҮРКИН ХӘМ ДҮРКИН..... | 9 |
| ӘДЕБИЯТ САБАҚЛАРЫН БАЙҚАҒАН | 12 |
| БУЛ ДҮНЬЯНЫҢ АТҚАН ЖАҚТЫ ТАҢЫ ДА | 12 |
| ГӨНЕРМЕЙДИ ЕЛГЕ ЕТКЕН ЖАҚСЫЛЫҚ | 17 |
| ДҮНЬЯ БАСТА ХӘММЕ УШЫН ҚУРЫЛДЫ! | 18 |
| ЕГИН ТӘРБИЯСЫ БАСТАН БОЛАДЫ! | 19 |
| ЖАҚСЫНЫҢ ҮЙИНДЕ ТОЙДАЙ ТАМАША | 20 |
| ИШКИ СЫРДЫ АҢЛАМАЙДЫ ХӘР КИСИ | 23 |
| КҮННИҢ НУРЫ ЖЕРГЕ АШЫҚ ПӘРМАНА | 24 |
| ҚУЯШ СЕНИ БАЛАЛЫҚТАН ҮЛКЕЙТЕР | 26 |
| МУХАББАТ КАРАМАС ҮЛКЕНГЕ, ЖАСҚА | 27 |
| НАҒЫЗ ШАЙЫР КЕМ БОЛМАЙДЫ ПАТШАДАН | 29 |
| ОПАЛЫ ДОС | 30 |
| ӨЗИҢ ЕМЕС, ЖУРТ ӨЛШЕЙДИ БАХАНДЫ | 30 |
| САБЫРЛЫЛЫҚ — ЖАҚСЫЛЫҚТЫҢ НЫШАНЫ | 31 |
| ТЕК СУЛЫҰЛЫҚ — МӘЗИ БЕТТИҢ БОЯҰЫ | 32 |
| УЯСЫНАН ҚУС ТА СЕЗИМ АЛАДЫ | 34 |
| ҮЗИЛСЕ ГҮЛ ҚАҒАР, САРҒАЙЫП СОЛЫП | 35 |
| ҰАҚЫТ ӨТИП АТЫР СУҰДАЙ АҒЫЛЫП | 36 |
| «ХОШ КЕЛДИҢ!» ДЕП ҚОЛ БЫЛҒАЙДЫ ҒАРРЫЛЫҚ | 36 |
| ХАҚ СӨЗ АЙТСАҢ ХЕШ АБЫРАЙ ТҮСПЕЙДИ | 36 |
| ШЫНЛЫҚ — АЛТЫН, ЖАЙНАП ТУРАР НУР БОЛЫП! | 39 |
| II. КӨК ГҮМБЕЗЛИ КЕҢ ЖӘХӘННИҢ ИШИНДЕ | 41 |
| АҚ КҮНИМ | 43 |
| МӘРТЕБЕНИҢ ГИЛТИН ИЗЛЕ ХАЛЫҚТАН | 45 |
| ТАРИЙХ | 46 |
| КӨК ГҮМБЕЗЛИ КЕҢ ЖӘХӘННИҢ ИШИНДЕ | 47 |
| ӨРЛЕТТИ ӨМИРДИҢ ЕПКЕНИ | 48 |
| АҢЛАДЫМ | 49 |
| ХӘР КҮНИНДЕ БИР МЫСҚАЛДАН АҰЫРЛАП | 50 |
| ӨМИРДИҢ ДЕ БӘХӘР, ЖАЗЫ, ҚЫСЫ БАР | 51 |
| БӘХӘРДЕ ГҮЛ | 52 |

| | |
|---|----|
| ЖАҚСЫЛЫҚТА | 53 |
| ГӘҰХӘР ЖҮРЕК | 54 |
| МЫҢ ЖЫЛЛАРҒЫ УШҚЫР ЖҮРЕК СЫРЛАРЫН | 55 |
| ӘДИЛЛИКТИҢ ТЫМСАЛЫ | 56 |
| БАСШЫ БОЛСАҢ ЕЛИҢНИҢ АҒАСЫ БОЛ | 57 |
| ТҮП САҒА | 58 |
| ҚУҰАНЫШ ПЕНЕН УҰАЙЫМ | 59 |
| ДАНАЛЫҚТЫҢ НЫШАНЫ | 60 |
| ПӘК МУҒАББАТ | 61 |
| САҰЛЫҚ ҚӘДИРИН | 62 |
| ХЕШ КИМ БИЛМЕС | 63 |
| ӨМИРИМНИҢ ХӘР КҮНИ | 64 |

III. АСАҰ АРАЛ АЙДЫНЫНДА, МОЙНАҚТА!.

ЕЛІ БАРМЕКЕН МЕНИҢ ТУҰҒАН ЖЕРИМДЕЙ!

| | |
|---|----|
| ТОЛҚЫНДА | 67 |
| МОЙНАҚТА | 69 |
| ТЕҢИЗ ЖАҒАСЫНДА | 72 |
| БАЛЫҚШЫЛАР ҚОСЫҒЫ | 74 |
| БАЛЫҚШЫҒА | 76 |
| МИЙНЕТ БӘХӘРИ | 78 |
| ЖАЗҒЫ КЕШ | 81 |
| ЕЛГЕ ҚУҰАТ, БАҚ ДӘРҒЯ | 82 |
| ХАҒЛАЙБЕРГЕЙ ЖӘЙХҰНИМ! | 83 |
| ӘМИҰДӘРҒЯ | 84 |
| БИЗГЕ КЕЛ | 87 |
| ТЕҢИЗ БЕНЕН КӨП ОЙНАМАҢ | 88 |
| КӨРГЕН ИСТИ ЕТТИК БАЯН | 90 |
| 1. АРАЛЫМ | 93 |
| 2. ТОЛҚЫНЫНДЫ ЖӘНЕ ТУҰЛАТ, САРҚЫМА! | 95 |
| ҰАТАН УСЫ БОЛСА, ҚАЙДА КӨШЕМИЗ? | 97 |
| ЕСКЕН САМАЛ КЕТЕР ЕЛЕ БАСЫЛЫП | 98 |

IV. КЕҢ МӘКАНЛЫ ҚАРАҚАЛПАҚ АТ ҚАЛДЫ

| | |
|---------------------------|-----|
| ӨЗ ҮЙИМ | 101 |
| ҚАРАҚАЛПАҚ АТ ҚАЛДЫ | 102 |
| ҚАРАҚАЛПАҚ БОЛҒАЛЫ | 103 |
| НӨКИСИМ | 105 |
| ҚАРАТАҰ | 106 |
| ТОПЫРАҚ ҚАЛА | 107 |
| ӘПСАНАҒА ТОЛЫ ДАЛА | 108 |

V. ДУНЬЯНЫҢ ТЕТИГИ СЕНИҢ ҚОЛЫҢДА 109

| | |
|---|-----|
| ДОСЛЫҚ — ЖӘХӘН СӘРДАРЫ | 11 |
| АДАМЗАТ | 112 |
| ЖАН ӨЗ СЫРЫН ТИЛ АРҚАЛЫ ТЕРБЕТКЕН | 113 |
| ХАЛЫҚ ТИЛЕГИ | 114 |
| БИЗИҢ УРАН | 115 |
| ЖАН АҒАМ КЕТТИҢ, КЕЛМЕДИҢ! | 117 |
| БИЗИҢ КҮШ | 119 |
| АРМИЯ | 120 |
| САҒЫНЫШ | 122 |
| АНАЖАН | 123 |
| УЛЫ РУМ, ҚЫЗЫ КЕТКЕН ҚЫРЫМҒА | 124 |
| ШОЛПАНҒА САПАР | 125 |

VI. ӨМИР СЕНИ ШАЛҚЫТАДЫ, ТУСАЙДЫ..... 127

| | |
|--|-----|
| ӨМИРИМНИҢ ЛИРИКАСЫНАН | 129 |
| ӨМИР ЖЫРЫ | 133 |
| АНА | 135 |
| МЫС ҚУМАН | 137 |
| ДУҰТАР МЕНИҢ ШЫН ЖОЛДАСЫМ | 139 |
| УРПАҚЛАРЫМ — ҚАНАТЫМ | 140 |
| ҮЙ ҚАСЫНДА САРЫ ТАЛ | 141 |
| БАЛАЛЫ ҮЙ БАЗАР | 143 |
| ХӘСЕМ НӘРСЕ БАР МА, СІРӘ БАЛАДАН?! | 145 |
| РАХМЕТ | 146 |
| БҮЙЫМ ТОЗСА... | 147 |
| КҮЙЕҰ ЕМЕС, УЛ ЕДИҢ... | 148 |
| ЖҮРЕГИМ СОҒАН БЕРІЛГЕН | 149 |
| ҚҮТ-БЕРЕКЕТ ТАТЫҰЛЫҚТАН ТУҰАДЫ | 150 |
| ЕСКЕ АЛҒҰ | 151 |
| АҚШАМҒЫ ОЙ | 152 |
| АТЛАР | 153 |
| ЫРЗАЛАСЫҰ СӨЗИ | 156 |

VII. ДИЙДАРЫҢ СЕНИҢ... 157

| | |
|---|-----|
| ШЫМБАЙЛЫ ҚЫЗ | 159 |
| ГҮЛ | 164 |
| ИНСАНИЯТ — СӘН-САҰЛАТЫ ЖЕР-КӨКТИҢ | 165 |
| СУЛҒҰЛЫҚ | 166 |
| СЕЗБЕДИМ МЕН ЖҮРЕК ТИЛСИМИН | 168 |
| ДИЙДАРЫҢ СЕНИҢ | 169 |

| | |
|--|------------|
| АШЫҒЫНДЫ ӨРТЕМЕ! | 170 |
| ОТ ЫШҚЫНДА ЖАНЫП КҮЙДИМ ШОҚ БОЛЫП! | 171 |
| СУЛҒҰ | 172 |
| БИР СУЛҒҰҒА | 173 |
| АШЫЛМАҒАН ХАТЛАР | 175 |
| VII. ЖӘНЖЕЛГЕ ЖИГЕР САРП ЕТПЕЙ... | 177 |
| ҚОСТАРЛАР | 178 |
| ЖӘНЖЕЛГЕ ЖИГЕР САРП ЕТПЕЙ | 181 |
| ШАЙЫР ХӘМ ҚАЙҚЫ ЖИГИТ | 184 |
| НАҰҚАСЫ СОНДАЙ | 185 |
| ШЕРНИЯЗДЫҢ ДУҰАСЫ | 186 |
| IX. ХАЛЫҚ – ТӘРЕЗИ, ӨЛШЕП ТУР | 189 |
| БИР ДУКАНШЫ ЖӨНИНДЕ | 190 |
| ТӘШИМНИҢ ТАЛАБЫ | 191 |
| ЖАЗЫҒУШЫ МЕНЕН АЛТЫН БАЛЫҚ | 197 |
| ҚОСЫҚ ХАҚҚЫНДА ҚОСЫҚ | 199 |
| МӘСПӘМБЕТТИҢ ТҮСИ | 201 |
| ҚӘҰЕСЕТ ТАРАТЫҒУШЫЛАРҒА | 203 |
| ӨСЕКШИЛЕР | 204 |
| ЕНДИ ҚАРАСАМ | 205 |
| ХӘМЕЛПАРАЗҒА | 206 |
| ТОН МЕНЕН ТӨБЕЛЕС | 207 |
| МӘТЖАН ХӘМ МИЛИЦИОНЕРЛЕР | 210 |
| АЛЛАМУРАТ ӘЛПАЙЫМ | 213 |
| МАҚТАЛҒҰ | 215 |
| БАСПАСӨЗДИҢ БИР ДӨКЕЙИНЕ | 216 |
| ТИРИЙЕК ЖУТҚАН ЖАЙЫН | 221 |
| X. ДИЗИЛ СӨЗЛЕРИМ ЖУЛДЫЗДАЙ | 223 |
| ШАЙЫРЛЫҚ ТОЛҚЫНЫ | 225 |
| АЛАҚАН | 227 |
| КӨРКЕМ СӨЗ БИР ҚУС ЕДИ | 229 |
| ШАБЫТ | 230 |
| ШАЙЫРЛЫҚ ШӘРТИ | 231 |
| ЖАС ШАЙЫРҒА | 233 |
| СЫР ТОЛҒАҰЫ | 234 |
| ГӘПЛЕСИҰ | 239 |
| МАҚТАҰ | 240 |
| БИР СЫНШЫҒА | 242 |

| | |
|---|------------|
| XI. НАҒЫЗ ШАЙЫР КЕМ БОЛМАЙДЫ ПАТШАДАН | 243 |
| АЛИШЕР НАҰАЙЫ | 245 |
| БЕРДАҚ | 247 |
| ҰАТАНЫМНЫҢ БҮЛБИЛ ҚУСЫ | 249 |
| ОТЫРЫСПА | 251 |
| ӘМИҰ БОЙЫНДА САЙРАҒАН | 257 |
| ТӘҒДИР БИЗГЕ БАҒЫНБАС | 259 |
| ҒАФУР ҒУЛАМҒА | 261 |
| АБАЙ ЕСКЕРТКІШИНЕ | 262 |
| ЖАМБЫЛДЫҢ АТЫ ЖАҢҒЫРҒАН | 263 |
| XII. ҚЫЯЛЛАРДАН ҚЫЯЛ ТУҰАР ШАҚАЛАП... | 265 |
| БАДА ТУҰРАЛЫ СӨЗ | 267 |
| СУҰҒА КЕТКЕН АДАМ | 274 |
| XIII. «ШЕБЕР СӨЗ ЕСКЕН ЖЕЛДЕЙ БУРҚЫРАСЫН...» | 277 |
| «КАЙҒЫРҒАНЫ ҚАҒАЗЫНАН БИЛИНДИ...» | 279 |
| ӘДЕПСИЗЛІК — ЕЛГЕ КҮЛГЕН | 282 |
| ТИЛЕҰБЕРГЕННИҢ ҚАЗАҚ АҚЫНЫ | |
| ҮМБЕТАЛЫ МЕНЕН АЙТЫСЛАРЫНАН | 286 |
| «ШЕБЕР СӨЗ ЕСКЕН ЖЕЛДЕЙ БУРҚЫРАСЫН! | 288 |
| ҚАЗАҚТЫҢ АҚЫНЫ | |
| САДЫҚ ҚАСЫМОВТЫҢ ТИЛЕҰБЕРГЕНГЕ ХАТЫ | 293 |
| «РОТОРЫН СЫТЫП АЛДЫ...» | 295 |
| СОЛ ҰАҚЫТТА ЖАЗЫЛДЫ БУЛ ЖЫР БАСЫ! | 296 |
| ТИЛЕҰБЕРГЕННИҢ ҚАЗАҚ ШАЙЫРЫ КЕНЕН | |
| ӘЗИРБАЕВ ПЕНЕН СӨЙЛЕСКЕНЛЕРІНЕН | 301 |
| КӘЛЕМЛЕС ДОСЛАР | |
| ТИЛЕҰБЕРГЕННИҢ СЫРБАЙ | |
| МӘҰЛЕНОВ ПЕНЕН ХӘЗИЛЕСКЕНЛЕРІНЕН | 303 |
| ҚАЗАҚ ШАЙЫРЛАРЫНЫҢ БАЙРАМ | |
| МИЙМАНЛАРЫНА ДОСЛЫҚ ХӘЗИЛЛЕРІ | 304 |
| ЖАЗЫҰШЫЛАР АҰҚАМЫНДА | 306 |
| XIV. КӨНИЛДИ ТЕБИРЕНТЕР САЗДЫҢ ҮЛГИСИ | 307 |
| САЗДЫҢ ПАРҚЫН АЛҒЫР ЖҮРЕК АҢЛАЙДЫ | 309 |

ТИЛЕЎБЕРГЕН ҚУШПАТУЛЛА УЛЫ ЖУМАМУРАТОВ

АРАЛҒА КЕЛДИМ
ОРАЛЫП

*Қарақалпақ тилинде
«Qaraqalpaqstan» баспасы
Нөкіс — 2015*

Редакторы
Тех.редакторы
Художинги

*Гүлистан Пирназарова
Азамат Жаримбетов
Гүлайым Қабулбекова*

Оригинал-макеттен басыўға руқсат етилген ўақты 20.11.2015.
Қағаз форматы 60x84¹/₁₆. Офсет усылында басылды.
Гарнитурасы — «Times». Көлеми 20,25 б/т., 21,2 шертли б/т.,
15,5 есап б/т. Жәми 100 нускада. Баҳасы шәртнама бойынша.
Буйыртпа № В-39

Өзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети тәрәпинен
баспа хызмети менен шуғылланьў ушын 2008-жыл
30-сентябрьде АІ №114 лицензиясы берилген.

«Qaraqalpaqstan» баспасы: 230100,
Нөкис қаласы, Қарақалпақстан көшеси, 9

«FARMA PRINT NUKUS» ЖШЖ типографиясында басылды.
Мәнзил Нөкис қаласы, А. Досназаров көшеси, 62-жай.